

g. j. vaculera. 1909. August 21/3 Timișoara.
Nr. 471.b.

B. P. HASDEŪ

ISTORIA CRITICA A ROMANILORU

PAMENTULU

TERREI-ROMANESCI

REAȚIUNEA OMULUI CONTRA NATUREI. — ORIGINILE URBANE. — SINTESEA.

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA ANTONIU MANESCU, STRADA LIPSCANI, No. 3.

1875

Volumul de față completează și încheie istoria critică teritorială a Țerei-Românești în hotarele ei din secolul XIV, adică dela valea Almașului în Temeșiana până la gurile Dunării în Bugiacu.

Elu approfondéază cestiunea foarte complicată a reacțiunii omului contra naturei, desfășoră obscurele origini ale celor mai vechi stabilimente urbane în Dacia și resumă printr'o ochire sintetică toate rezultatele analizei.

Acei ce posedă volumul I numai în prima edițiune, împărțită peste totu în trei lungi paragraful de câte dece și cinci-spre-deci cölle de tiparu, voru fi surprinși din capulu loculu de a găsi aci o altu-feliu de divisiune, anume în „Studie” subdivise la rëndulu lor fie-care în mai multe scurte §§-furi, cea-ce permite autorulu a specialisa puncturile în debattere prin câte o rubrică separată și agiută în același timp pe lectoru de a pute fără obosela să și concentreze atențiunea.

Suntemu datoru a preveni că această împărțire, mai sistematică și mai commodă, s'a introdusu de asemenea în a doua edițiune a volumulu I, revedută, foarte adausă și gata a eși de sub pressă în momentul cându scriem aceste șiruri.

Unu altu motivu de surprindere pentru cititoru va fi de a vedé după prefață o dedicațiune „lu Herbert Spencer”.

Mulți dintre noi voru fi cunnoscëndu pe ilustrulu autoru alu numeroselor capud'opere: *The classification of the sciences*, *Social statics*, *The principles of biology*, *The principles of psychology*, *First principles* etc.; puținu înse voru fi dispuși a afla vre-unu feliu de legământu între toate acestea și între *Istoria critică a Românilor*.

Datorim și aci unu cuvëntu de explicațiune.

Scriëndu cu multă simpatia despre volumul I și primele cölle ale volumulu II, trei dintre cei mai distinși professori din tēnēra noastră generațiune au emis în publicitate trei diverse opiniu asupra tendinței filosofice a acestei opere: d. St. Michailescu ne-a făcutu „spiritualistū”, d. Dr. D. Laurianu—„discipolu alu lu Wallace”, d. Angelu Demetrescu—„elevu alu lu Vico”.

Convicțiunea noastră despre o supra-direcțiune providențială n'a attrasu cele anteie doue epitete; modulū în care amu limpeditū mitica personalitate a lu „Negruvodă” n'a meritatu pe celu alu treilea; cu același dreptu înse, decă aru fi să se ũea numai cutare sēu cutare passagiū isolatū din intrēga carte, alți aru pute să ne approve sēu să ne desaprobe de a fi „comptistū”, „moleschottistū”, „darwinistū”, „schopenhaueristū” sēu cine mai scie ce.

Credemū consultu a protesta.

Scierea noastră se bazează pe patru specii de fontâne, fără care este imposibil să fi cine-va istoric în secolul XIX: testurile, știința naturală, filologia și economia politică.

La armonizarea acestor patru specii de fontâne trebuie negreșit să președă o „filosofie”, adică un complex de verități mai generale decât orice veritate de fapt:

Astfelii alii mei sufletu lua mi veshinte,
 Lua mi de forme la ori-ce minutu,
 Candu lovi auđu mi aceste cuvinte:
 „Viitorul este sapatu in trecut;
 „Alle omenii legi sunt neschimbate,
 „S'omenii adesea sunt ca nesce flori
 „Alle caroru frunze cadu, fiindu uscate,
 „Deru resaru mai giune la versatu de dor...”

(G. Crețenu)

Filosofia noastră nu se restrânge totuși nici în teoria unilaterală a lui Vico, nici în vederile episodice ale lui Wallace, nici în pura metafizică a lui Kant, nici în orice altă combinație extremă și necompletă.

Ne-am ținut și ne vom ține cu stăruință de metoda experimentală, admittându ca unica bază de discuție realitatea și numai realitatea; în această realitate înse, mai pe sus de lucrurile cele pipăite cu degetul, se manifestă „o forță conducătoare omnipresente inexperimentabilă”, pe care omului nu i este dat să o cunoscă, dându pe care ellu nu pôte a n'o recunosc.

Acella ce a reușit cellu înainte a împăca în filosofie pe o cale științifică sfera *cunoscutului* cu sfera *necunoscutului* *recunoscutului*, este Herbert Spencer.

Cându istoricul ajunge cu scrutină pene la ultimele margini ale *cunoscutului* — și pene acolo, după chipul nostru de a înțelege istoria, este dator să ajungă — pôte ellu ore să nu se ciocnescă de imensul elementu alu *necunoscutului* *recunoscutului*?

„Fie-care cugetare — dice Herbert Spencer — implică o sistemă întregă de cugetări și incetază de a exista cându o trunchiază cine-va de correlativele selle: după cumu noi nu putem despărți unu singuru organu de restul corpului viu și alu studia ca și cându aru ave o viață nedependente, totu așa nu se pôte separa și a se cerceta a parte una singură dintr'unu organismu de cugetări”.

Realitatea nu este nici o dată A, ci totu-da-una $A+x$.

Acestu $A+x$ formeză unu „organismu de cugetări” suppus privirilor istoricului.

A nu recunosc pe x aru fi a nu cunosc pe A, de ora-ce x limitează pe A.

Eccé în ce modu filosofia noastră se apropie de a lui Herbert Spencer.

Dedicându acestu volumu maestrului școlei positiviste engleze, noi facem o profesiune de credință.

Ea nu pôte a nu fi bine-venită mai cu semă astă-zi, cându „în știința la modă — după espressionea totu a lui Herbert Spencer — domnesce unu spiritu de irreligiune, „nu inse în știința cea adevărată care, în locu de a se opri pe suprafață, străbatte „adâncimile naturei”.

Incă o vorbă, și am terminat.

În volumul I, încercându primul passu pe unu drumu cu totul nou, a trebuit să indicăm delă începutu planul, ținta și mișu-lócele întreprinderii.

De astă dată o prefață lungă aru fi de prisos.

Deși ambii volumi sunt abia o mică parte dintr'o operă de nesce dimensiuni colossale, pentru a căria deplină realizare nu sperăm să pôte ajunge restul unei viuețe sdruncinate prin suferință și prin muncă, totuși această mică parte este tocmai

cea mai importantă, fiindu însăși temelia edificiului.

O dată isprăvită, vedeți-o.

Vedeți-o și gîdecați-o.

Demonstrați prin știință acolo unde va fi retăcită știința autorului.

Îndreptați prin bunul simțu ceia-ce bunul simțu ală autorului va fi putut să nu observe.

Essaminați cu iubirea de adevăr puncturile, în cari iubirea de adevăr a autorului nu va fi resbătută prin tote dificultățile unui nămolă de probleme.

Mai pe scurtă, avemă totă dreptulă de a cere dela criticulă nostru, decă nu aristocrația talentului, ce se numesce geniū și aristocrația cunnoscinței ce se chiamă erudițiune, cellă puțină o dosă burgesă de știință, de bun simț și de iubirea de adevăr.

Oră-cuī înse lipsescă radicalmente căte-trelle, ne vomă mărini a-ī respunde cu Alfredă de Musset în admirabilulă dialogă între Dupont și Durand:

Ah, Dupont! qu'il est doux de tout déprécier;
 Pour un esprit mort-né, convaincu d'impuissance,
 Qu'il est doux d'être un sot et d'en tirer vengeance!
 A quelque vrai succès lorsqu'on vient d'assister,
 Qu'il est doux de rentrer et de se débouter
 Et de dépêcer l'homme, et de salir sa gloire,
 Et de pouvoir sur lui vider une écritoire,
 Et d'avoir quelque part un journal inconnu
 Où l'on puisse à plaisir nier ce qu'on a vu...

Cătă despre noi, suntemă grăbiți a merge înainte, apucându-ne fără intervallă de repaosă a clădi pe vastulă fundamentă măcară ună colțușoră allă zidului: *Istoria critică etnografică a Romăniloră*.

După cumă în primă două volumă, luându dreptă punctă de plecare și de întorcere secolulă XIV, epoca de virilitate a poporului romănă, noi amă descompusă și amă recompusă processulă formațiunii năstre naționale sub acțiunea territorială, totă așa vomă avă a desbatte în următorilă două volumă acela-și processă de formațiune sub raportulă genetică, ca o rezultată directă seă indirectă a amestecului differiteloră nămură.

La lucru !

LUI
HERBERT SPENCER,

CREATORULU «PRIMELORU PRINCIPIE»,

CELLUI MAI ADUNCU CUGETATORU ALLU SECOLULUŢI XIX,

DEDICĂ

ACESTŢI ALLŢI DOULEA VOLUMŢI

AUTORULU

STUDIULU. IV.

REAȚIUNEA OMULUI CONTRA NATUREI

§ 1.

PROVEDINȚA ÎN ISTORIA.

Secolul nostru a înregistrat descoperirea unei legi fizice atât de fecunde în consecințe, încât un celebru naturalist nu se sfiește a o pune allături cu *gravitațiunea*. (1)

Două Anglesi, Darwin și Wallace, meditănd unu în Europa și cellu-l'altu în Australia, au agiunsu spontanamente la aceia-și concluziune, că adecă fie-care speciă animală superi-ora s'a născutu din cea mai apropiată speciă inferi-ora.

Intręga teoriă se desfășură în următorul mod:

1-o. Immulțirea animalilor în progressiune

(1) Lubbock, *L'homme avant l'histoire*, trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 492.

geometrică face că o mare parte din ei peru în universala luptă pentru essistință, prin lipsă de hrană, prin intemperii seú prin inamicia cellorú mai forți;

2-o. Copiil sémână cu părinții lorú, inse nu în tóte, ast-feliu că fie-care posedă câte ce-va mai puținú seú mai multú;

3-o. Acestú mai puținú seú mai multú se póteperpetua prin ereditate, orí-ce ființă transmittendú posterității selle defectulú seú pri-sosulú;

4-o. O diversitate individuală într'unú punctú óre-care trage după sine diversități correspun-dinți în tóte celle-l'alte puncturi alle organis-mului.

Din aceste patru legi combinate, multipli-cațiune, variațiune, correlațiune și ereditate, legi de-multú cunnoscute și recunnoscute, ur-meză că dintr'o 100 născuți în specia *A* deși

cei mai mulți peră, totuși din câți rămân cellă mai aptă să nascere unei generații perfecționate de 100, $A+x$, dintre cari perindă erōși cei mai mulți, cellă mai aptă să nascere unei noue generații de 100 și mai perfecționate, $A+2^x$ etc.; ast-feliū că valōrea *ixuriloră*, agglomerate din generațiune în generațiune cu o lentetă imperceptibilă într'o ramură mai norocōsă a speciei celei primitive, precum pēnindū assupra valorii lui A , se produce după mi de secolī specia B , înlocuindū pe cea-l'altă mai puțin perfectă, decă se stinsese în cursul timpului, sēu essistândū allături cu dēnas, decă imperfecțiunea nu fusese mortală.

Marele Bacon și orang-utangulū derivă din aceiași tulpină *măimuță*, care la rōndulū sēu eșise dintr'o altă speciă animală și mai inferiōră, așa că pogorindu-ne din treptă în treptă noi vomū găsi pe vr'unū pesce din fundul oceanului ca străbunū allū omului de astăzi.

În acēstă teoriă, pe care noi ne-am silitū a o resume în modulū cellū mai essactū (2), cată să se deosebescă douē elemente cu totul neatărnate unul de altulū :

1-o. Transformismū sēu *evoluciunea speciiloră*;

2-o. *Selecțiunea naturală* sēu supraviețuirea cellorū mai apti.

Transformismulū pōte fi falsū, și totuși selecțiunea naturală, adevērata descoperire a lui Darwin și Wallace, va fi fōrte reală chiarū cândū se va essercita nu în totalitatea viueței organice, metamorfosândū pe măimuță în omū, ci numai în totalitatea fie-cării specii separate, prefăcēndū pe unū barbarū într'unū Gōthe.

Cu alte cuvinte, a fi cine-va *selectionistū* nu este încă a fi și *transformistū*.

(2) Darwin, *Origine des espèces*, trad. Moulinié, Paris, 1873, in-8. — *Idem*, *De la variation des animaux et des plantes*, trad. Moulinié, Paris, 1868, in-8. — *Idem*, *La descendance de l'homme*, Paris, 1872, in-8.

Selecțiunea naturală producēndū în fie-care speciă douē extreme, unulū în *plus* și altulū în *minus*, ni esplică destallū de bine pentru ce extremulū cellū mai perfectū dintr'o speciă inferiōră se aprōpiă de extremulū cellū mai neperfectū dintr'o speciă superiōră, fără a fi o consecință necesară de a admite vre-o legătură de transformățiune între ambele.

În starea actuală a sciinței, selecțiunea naturală este o lege pe care nimeni n'o mai pune în dubiū, pe cândū transformismulū ni se pare a fi d'o cam dată o simplă ipotesă.

Să luămū dērō numai selecțiunea naturală, numai cea-ce'i sciințifici în teoria darwiniană, numai cea-ce nu se pōte contesta, și să vedemū decă o doctrină atât de puțin spiritualistă nu e forțată și ea la urma urmelorū a recunōsce degetulū Divinității.

Vomū traduce litteralmente o bucată din ultimulū studiū allū lui Wallace: *Limitele selecțiunii naturale*.

Cândū considerămū cestiunea desvoltării omului prin legile naturale cunnoscute — dice illustrulū antropologistū — trebui să avemū pururea în vedere marele principiū allū selecțiunii și teoria generală a evoluțiunii, ținēndū a-minte că nici o schimbare de formă sēu de structură, nici unū adausū în complicațiunea unui organū, nici unū progressū în specializațiune sēu în divisiunea muncii fiziologice, nu se pōte produce de nu concurge la binele finței ast-feliū modificate. Insuși d. Darwin și-a datū ostenēla de a face să ne petrundemū de acēstă ideică că selecțiunea naturală nu dă locū perfecțiunii absolute, ci numai unei perfecțiunii relative; că ea nu înalță pe o fință cu multū mai pe susū de semenii sei, ci numai intru cātū trebui spre a supraviețui în lupta pentru essistință. Cu atâtū mai allesū selecțiunea naturală nu pōte produce nesce modifi-

cări vătămătoare individului, modificată printr'insa. și d. Darwin nu se sfiesce a repeți mai de multe ori că unu singuru asemenea casu aru fi fatalu teoriei selle. Déca déro noi vomu gassi în omu nesce caractere cari, întru câtu o vomu puté proba. au trebuitu sa' i fie vătămătoare în epoca primei selle aparițiunii. va fi evidente că nu selecțiunea naturală a fostu în stare de a le produce, precumu éroși nu selecțiunea naturală a fostu în stare de a da unui organu o dezvoltare specială inutilă seu essagerată.

„Asemeni esemple voru manifesta presința unei alte legi seu a unei alte forțe, nu a selecțiunii naturale; și déca noi vomu puté observa mai pe d'assupra, că atari modificățiuni, deși inutile seu vătămătoare la începutu, au devenitu totuși de cea mai mare utilitate cu multu mai târziu și sunt actualmente esențiale în mersul dezvoltării morale și intelectuale a omului; atunci vomu fi conduși a mărturi că essistă o acțiune înțeleginte, prevedendă și preparandă viitorul; vomu fi conduși a o mărturi cu aceeași siguranța, cu care o constatăm cându unu agronomu întreprinde o ameliorățiune determinată a unei vițe de animal domestic seu a unei plante cultivate. Să se noteze că acestu studiu e totu atât de legitimu și totu atât de sciintificu ca și acela despre originea speciilor. Este o tentativă de a resolve problemul inversu. Se pune în jocu descoperirea unei forțe noue, bine definite, care să ni dea sémă de acelle fenomene ce nu s'arú fi pututu produce prin selecțiunea naturală. Acestu genú de probleme nu e necunoscutu în sciința, și cercetarea lor a datu nascere adessea cellorú mai strălucite rezultate. Faptele de natura de mai susú essistă în privința omului, și attrăgendú assupra-le atențiunea, cercetandú causa lorú, eu credú că

remánú în marginile unei investigațiuni sciintifice totu atât de stricte, ca și'n ori-ce altă porțiune a acestei scrieri.

„Se admite universalmente că cerebrulú este organulú înțelleginței, și e recunoscutu aprópe cu aceeași unanimitate că dimensiunea lui e unulú din principalele elemente în determinarea capacității intelectuale. Negreșitu că cerebrele nu sunt tóte de aceeași calitate, differindú prin gradulú de complicațiune allú circumvoluțiunilorú, prin abundența substanței sure, și póte prin alte particularități încă necunoscute; dérú aceste differințe de calitate deși mărescú seu micșurézú influința cantității, totuși n'o neutralizá. De acela toți scriitorii moderni cei mai eminenți vedú o legătură intimă între micimea cerebrului și între debilitatea intelectuală la triburile cele inferióre. Collecțiunile doctorilorú J. B. Davis și Morton offerá următoarele cifre ale capacității miđu-locie a craniului la principalele vițe umane, socotită în polici cubi :

Familia teutonică : 94.
 Eschimoși : 91.
 Negrii : 85.
 Australianii : 82.
 Tasmanianii : 82.
 Busmenii : 78.

„Cifrele din urmă, deduse dintr'unu numeru micu de speciminii, sunt póte mai pe giosú de termenulú mediú. Noi gassimú, pe de altá parte, unu micu numeru de craniuri finese și căzace dândú o miđu-lociá de 98, adecá cu multu mai pe susú de a cellorú germane. Este dérú evidente că volumulú absolutu allú cerebrului nu e necessarmente fórte micu la unu selbatecu în comparațiune cu ómenii civilizați, mai vertosu cându s'au vedutu craniuri de Eschimoși mesurandú 113, adecá aprópe de cele mai mari craniuri europeee. Dérú cea-

ce'i și mai curiosă, este că resturile actualmente cunoscute ale omului pre-istoric nu indică nici o sporire apreciabilă a cavității cerebrale de atunci pînă în momentul de față. Un craniu elvețian din epoca de pînă, găsit în stațiunea lacustră de la Meilen, corespunde exact cu al unui bărbat elvețian de astăzi. Circumferința faimosului craniu de Neanderthal e mai pe sus de mijlocie; și capacitatea lui, prin care se arată volumul creierului, este cam de 75, adică terminul mediu al craniurilor actuale din Australia. Craniul de la Engis, poate cel mai vechi din câte s'au descoperit pînă acum și carele, după sir John Lubbock, „a fost fără contestațiune contemporan al mammothului și al ursului de cavernă“, este totuși, după profesorul Huxley, „un craniu mai mult decît mijlociu, carele ar fi putut d'o potrivă bine să aparțină unui filosof ori să fie conținut în creierul brut al unui selbătecu.“

Professorul Paul Broca, vorbind despre oamenii de caverne de la Eyzies, cari au fost certamente contemporani renului în sudul Franței, ține: „marea capacitate a creierului, dezvoltarea regiunii frontale, frumoasa formă elliptică a părții anterioare în profilul craniului, sunt nesce caractere necontestabile de superioritate, pe cari noi suntem deprinși a le găsi la gințile cele civilizate“; d'însă în același timp marea lărgime a feței, enorma dezvoltare a ramurii ascendente în falca inferioară, întinderea și rugozitatea suprafețelor aninate ale mușchilor, mai cu seamă a masticatorilor, extraordinara dezvoltare a aristei femurului, toate acestea denotă o imensă forță musculară și nesce moravuri selbătece și bestiale.

„Aceste fapte ar putea mai-mai să ne facă a ne îndoi de existența unei relații între

dimensiunea craniului și între capacitatea intelectuală, decît n'am să știm cu certitudine că ori-ce European adult desăbărbătescu, al cărui craniu nu măsoară în circumferință 19, este necesarmente idiot. Mai aducîndu-ni a-minte faptul nu mai puțin sigur, că oamenii cei mari, cari au combinat fineța percepțiilor cu puterea reflecției, vigoarea pasiunilor și energia caracterului, ca Napoleon I, Cuvier sau O'Connell, au avut totuși d'una un cap mai mare decît cel mijlociu; atunci ne convingem pe deplin că volumul creierului este una din măsurile inteligenței, ba poate chiar cea mai principală.

„Nu putem d'însă a nu fi surprinși în fața anomaliilor aparinți a mai multor triburi selbătece foarte inferioare, al cărora creier este totuși atît de considerabil ca și cel mijlociu al Europeilor, și acesta ne face a întrevăde un prisos de forță: un instrument mai perfect decît trebuie aceluia ce-l posedă.

Pentru a constata, decît impresiunea noastră este sau nu întemeiată, să confruntăm creierul omului cu al animalelor. Orangutanul adult este de statură unui om mic, e gorilul întrece cu mult pe un om de talie mijlocie, cel puțin prin corpul și greutate. Cu toate acestea creierul orangutanului măsoară numai 28, al gorilului 30 și maximum 34 1/2. Basîndu-ne pe terminii mijocii, noi am vedut că capacitatea craniană la triburile selbătece cele mai brute nu e probabilmente mai mică de 5/6 din capacitatea craniană la gințile cele civilizate, pe cîndu maimuțele antropoide nu ajungu nici la 1/3 din cea-ce posedă omul. Proportionele ar deveni poate și mai clară, decît am ține că: capacitatea craniană a Europeanului fiind 32, a selbătecului este 26 și a maimuței 10. D'însă

aceste cifre ni dau' ore măcar' o idee' aproximativă despre înțelegința relativă a cellor' trei grupuri? Selbatecul' să fie în realitate atât de vecin' filosofului și atât de departe de măimuța? Să nu uităm' că capetele selbatecilor' sunt totu' atât de variate ca și la ómenii civilizați. Astu' felu', pe cându' cellu' mai mare craniu germanicu' din colecțiunea doctorului Davis mesoră 112,4, unu' craniu de Auracianu' presintă 115,5, unu' indigenu' de pe insulele Marchise 110,6, unu' Negritenu' 105,8, și chiaru' unu' Australianu' 104,6. Nu este d'ér' absurdu' de a compara pe unu' selbatecu' cu Europeulu' cellu' mai perfectu' și cu măimuța totu'-d'o-dată, cercetându' relațiunea proporțională între cerebrul și înțelegința.

„Cătu' să considerăm' mai înteu' de tóte, péné la cătu' înălțime de desvoltare se póte rádi- ca acestu' admirabilu' instrumentu': cerebrul. D. Galton, în remarcabila' i' operă despre „Geniulu' ereditaru'“ (London, 1868), observa cătu' de enormă e distanța între puterea intellectională a unui savantu' séu matematicu' distinsu' și între capacitatea miđu-lociă a Anglesiloru'. Numerulu' *punturilor* obținute de cei laureați în științe în universitățile englese e adesea de 30 de ori superioru' numerulu' căpétatú de cătră ultimii candidați incununați, cari totuși întrecu' și ei numerulu' miđu-lociú; și nesce examinatori' experimentați ne asigură că acéstă diferență totu' e mai pe giosu' de cea reală între facultățile relative alle indiviđiloru'. Déca ne pogorim' acumu' la triburile selbatece, cari nu sciú a numera decâtu' péné la 3 séu 5 și sunt incapabile de a addiționa 2 și 3 fără a avé obiectele de addiționatú de'naintea ochiloru', atunci gássim' între ei și între unu' bunu' matematicu' o deosebire atât de mare, încātu' abia se póte esprime prin proporțiunea de 1 la 1000. Și totuși noi scim' că volumulu' ce-

rebrulu' póte fi același în ambele casuri séu a nu differi decâtu' în proporțiune de 5 la 6, de unde putem' conchide cu dreptu' cuventu' că selbatecul' posedă unu' cerebrul care, decă aru' fi cultivatú, este capabilu' de a îndeplini nesce funcțiuni cu multu' mai pe susu' în genú și'n gradú acellora ce'i incumbă actualmente.

„Să considerăm' apoi în omul' civilizatú miđu-lociú séu superioru' puterea ce o are de a concepe idee abstracte și a urmări raționamente mai multu' séu mai puțin' complesse. Limbele nóstre sunt pline de espressioni filosofice; afacerile și petrekerile nóstre ceru' o necontentită previsiune a unui mare numărú de posibilități; legile nóstre, guvernamentulu', știința, ne obligă ne'ncetatu' a raționa assupra seriiloru' complicate de fapte péné a agiunge la rezultatu' doritú; giócurile nóstre, șaculu' buna-óra, ne silescú chiaru' elle a essercita înțelegința într'unu' gradú înaltu'. Allăturați cu tóte acestea pe omul' selbatecu', vorbindu' o limbă fără nici unu' terminu' aplicabilu' la concepțiuni abstracte, neavendu' absolutamente nici o prevedere de totu' ce trece peste necesitățile celle mai elementare, incapabilu' de a compara, de a combina, de a raționa assupra generalitățiloru' cari nu se potú pipái cu degetulu'. Selbateculu' nu posedă în facultățile selle morale și estetice nici unulu' din acelle simțiminte de simpatia universală, acelle concepțiuni alle infinitulu', alle bunulu', alle frumosulu' și alle sublimulu', cari ocupă unu' locu' atât de însemnatu' în traiulu' omului civilizatú. Asemeni' preocupățiuni i-arú fi în fondú inutile și chiaru' vétémátóre, căci arú micșura péné la unu' punctu' preponderința facultățiloru' animale și perceptive, dela cari depinde adesea însăși essistința lu' în crâncena luptă contra naturei și contra semeniloru'. Inse rudimentele acestorú facultăți și simțiminte essistă într'insultu, căci unele

și altele se manifestă în cazuri excepționale sêu în circumstanțe extraordinare. O sêmă de triburi, bună-ôră Santalii, sunt cunoscuți printr'o iubire de adevêrù egală cu a celorți mai morali dintre noi. Indusul și Polinesianul se distingù prin simțulu lorù artisticù, și primele urme alle acestui simțù sunt fôrte visibile în grossolanele desemnuri alle ômenilorù paleolitici din Francia, contimpurani rennului și mammothului. Se găsescù câte o dată la triburile celle mai selbatece esemple de amicia devotată, de adevêrată recunoscință și de unù profundù simțimêntù religiosù.

„Din tôte astea noi credemù a putê trage conclusiunea, că deși selbateculù este de o inferioritate extremă nu numai însciințe, dêrù și'n întregimea desvoltării selle morale și intelectuale, înse totù-d'o dată, de ôrà ce aceste facultăți se manifestă într'insulù occasionalmente, ellù le posedă într'o stare latentă, încatu prin mărimea cerebrului întrece cu multă esigînțele pozițiunii selle actuale.

„Să comparâmù acumù trebuințele intelectuale alle selbatecului și gradulù seù de înțelegință cu ceia-ce observâmù la animalii superiori. Traiulù indigenilorù din Andamania, din Australia, din Tasmania, din Têrra-de-focù și alle unorù triburi indiane din Nord-America mai-mai că nu necesitéză alte facultăți, decâtù acellea de cari se bucură și unii animalii. Modulù de a vênà sêu de a pêscui nu este mai ingeniosù și nu arâta mai multă prevedere decâtù apucătorele tigrului americanù, carele scupă în apă și apoi prinde pescii ce se stringù în gurulù salivei, sêu decâtù alle lupilorù și șacalilorù vênândù în asociațiune, sêu decâtù alle vulpii îngropândù resturile mâncării și conservându-le pênê la trebuință. Maimuțele și antilopii punù sentinelle spre pază; castorii construescù locuințe complicate; orang-utan-

gulu își așterne culcușulù, êrù celle-l'alte maimuțe antropeide își facù unù adăpostù pe arbori: tôte acestea se potù allătura fôrte bine cu gradulù de ingrigire și de prevedere allù unorù selbateci în impregiurări analoge. Omulù posedă mâne libere și perfecționate, de cari nu se servă la âmbletù și cari îi permittù a fabrica arme și unelte, ceia-ce nu potù face animalii; dêrù affarâ de acestea, și chiarù în chipulù de a le întrebuiința, ellù nu manifestă mai multă înțelegință.

„Ce este ôre traiulù selbatecului, dêcă nu indestullarea poftelorù selle prin mișù-lócele celle mai simple și mai ușóre? Unde sunt cugetările, ideele și acțiunile, cari să-lù rădice cu multù mai pe susù de măimutâ sêu de elefantù? Și totuși ellù posedă, precumù amù vedut, unù cerebru infinitamente superiorù în dimensiune și'n complicațiune, și acestù cerebru coperinde într'o stare rudimentară nesce facultăți de cari selbateculù n'are nevoiâ. Dêcă acesta é adevêratù în privința actualității, apoi cu câtù mai multù trebui să fie despre acei ômenii pre-istorici, cari nu aveau alte unelte decâtù nesce grosolane sillessuri și erau probabilmente mai degradați decâtù tribulù cellù mai selbatecù de astâ-đi? Ei bine, unicele daturi, pe cari ni le-a transmisù acea epocâ, ni-i arâta inzestrați cu unù cerebru totù atâtù de voluminosù ca și acella de terminù mediù la selbatecii cei mai înapoiâți de astâ-đi.

„Așa dêrô, fie că vomù compara pe selbatecù cu tipulù umanù cellù mai perfecționatù, fie că'lù vomù compara cu animalii circumvecini, suntemù conduși *vrêndù-nevrêndù* a conchide, că ellù posedă în cerebrulù seù mare și bine desvoltatù unù organù cu totulù în disproporțiune cu trebuințele lui actuale: unù organù par'că preparatù într'adinsù mai de'nainte pentru a deveni pe deplinù utilù incetù-

incetă în mesura progresselor civilizațiunii. După câte scimă, ună cerebru puțină mai voluminosă decâtă allă gorillului ară fi cu deseversire sufficiinte pentru desvoltarea mentală actuală a selbatecului. Prin urmare, dimensiunea cea mare a acestui organă nu pôte resulta unicamente din legile de evoluțiune, allă căroră caracterū essențialū este de a adduce fie-ce speciă la o tréptă de organizațiune exactamente apropiată trebuințelor momentului și nici o dată a nu le întrece, nici o dată a nu prepara ce-va în vederea viitorului; mai pe scurtă, o porțiune a corpului nu se pôte mări sêu a se complica decâtă într'o strictă coordinațiune cu nevoiele imperiose alle totalității. Mi se pare dero că cerebrulū omului pre-istoricū și allū selbatecului probéză existința unei puteri distinse de aceia ce condusesse prin atâtea forme variate desvoltarea animalilor inferiori.

„Să considerămă acumă în organizațiunea omului ună altă punctă, a cărui importanță a fostă pêne aci aprópe de totă neglăsă, atătă de cătră partisanii precumă și de adversarii teoriei evoluționiste.

„Unulū din caracterele celle mai generale alle clasei mammiferilor terestri este pèrulū. Dēcă pellea e subțire, delicată și simțitoare, ellū forméză o protecțiune naturală contra intemperielorū, și mai allesū contra ploiei. Acésta este, în adevèrū, principala funcțiune a perilorū, precumă se vede din însăși dispozițiunea lorū într'unū modū menitū a înlesni scurgerea apei, fiindū totū-d'a-una îndreptați de susū în giosū începēdū dela partea superioră a corpului, mai puțină abundinți pe părțile inferioare, și 'n mai multe cazuri lipsindū de totă pe vintre. Periū tuturorū mammiferilorū amblători sunt lungiți de susū în giosū dela umeri pêne la degete; nu-

mai la orang-utangū ei sunt dispuși de susū în giosū pêne la cotū și de giosū în șusū dela cotū pêne la pumnū, dèrū acésta se esplică prin moravurile orang-utangului : cândū se odinesce, ellū rádică lungele selle brațe d'assupra capului sêu se accată de vr'o créngă pentru a se susține, astū-feliū că plóia se scurge în lungulū brațului și a ante-brațului pêne la periū ce se intelnescū în punctulū cotului. Din aceeași causă pèrulū e totū-d'a-una mai lungū și mai desū dela cerbice pêne la codă în șirulū spinei dorsale, unde chiarū se forméză adesea o créstă capillară.

„Acella-și caracterū se găsece la toți mammiferii dela marsupiali pêne la cadrumani, denotândū prin urmare o așa persistință încatū noi l'amū vedé reapparendū neconținutū prin ereditate, chiarū de l'arū șterge de secolū cea mai rigurosă selecțiune naturală, care în orice casū n'arū puté să'lū distrugă cu deseversire, affară dora dēcă presința lui arū deveni nu numai fórte vètemătoare, dèrū încă radicalmente mortală.

„La omū pèrulū a despărutū aprópe de totū și, lucru curiosū! pe spate mai multū ca pe ori-ce altă parte a corpului. Gintile bårboșe și celle spåne se distingū d'o potrivă prin goliciunea spatelui, și mai cu sémă a spinei dorsale, unde nu cresce nici unū firū, chiarū atunci cândū peptulū și membrii sunt fórte pèroși; cea-ce constituă unū caracterū diametralmente oppusū cu allū cellorū-l'altī mammiferi. Ainiū de pe insulele Kurile și din Iaponia se đice că arū fi unū tribū pèrosū; dèrū d. Bickmore, carele a vedutū o sémă dintr'insū și 'i descrie într'unū memoriū cititū în Societatea de Etnologiă, nu indică în detaliū părțile corpului celle mai pèroșe, ci spune numai că periū sunt fórte abundinți pe capū, pe obrazū și *pretutindeni*, o vagă espressionē ap-

plicabilă la ori-ce omu perosū pe peptū și pe brațe, intru câtū nu se specifică anume spina-rea. Tribulū cellū pērosū din Birmania are in adevērū pe spate nesce perī mai lungi decâtū pe peptū, reproducēndū astū-feliū purulū caracterū allū mammiferilorū: dērū perī de pe obrazū, de pe frunte și din cavitățile urechie-lorū sunt și mai lungi. unū fenomenū de totū anormalū, ș' apoi dinți sunt atātū de neper-fecti. încātū totult arētā că aci noi avemū a face cu o monstruositate, nu cu unū casū de re'ntōrcere la tipulū umanū anteriorū perde-rii pērului.

„Să vedemū acumū, decā essistā vre-o pro-bă seū vre-o rațiune de a crede că spatele pē-rosū arū fi fostū vētēmătorū selbātecului seū vre-unei forme umane și mai inferioare pe ori-și-care trēptā a transformațiunii. Decā perī arū fi fostū numai inutili. cumū ore să fi pu-tutū dispere atātū de completamente și a nu mai reveni apoi adesea in triburile cele miste? Să căutāmū limuriri in traiulū selbātecelorū. Unulū din obiceiile lorū cele mai commune este de a purta o hainā pe spate și pe umeri chiarū cândū remānū nude tōte celle-l'alte părți alle corpului. Primii esplōatori obser-varā cu surprindere că la Tasmaniani ambele sessuri purtau pe umeri pelle de Kanguroo, uniculū lorū vestmētū, ceia-ce aratā că nu aveaū in vedere simțimētulū pudorii, ci nu-mai trebuința de a-și apēra spatelē de frigū și de plōiā. Costumulū naționalū allū Maori-lorū se compunea de asemenea dintr'o mañ-tā aruncatā pe umeri. La Patagoni totū așa. Indigenii din Terra-de-focū pōrtā adesea pe umeri o micā buccatā de pelle, pe care o mutā din locū in locū după direcțiunea vēntului. O-tentoși își accoperiāu spatele cu o buccatā de pelle cam totū astū-feliū, pe care n'o lāpedaū nici o datā, și'n care se inmormēntaū chiarū.

Pēnē și sub tropice selbātecii sunt fōrte bāgā-tori de sēmā de a nu espune spina-rea la umi-ditate. Locuitorii din Timorū întrebuintēzā fōia dintr'unū feliū de palmierū, îndouitā cu ingri-gire și cussutā, pe care o pōrtā totū-d'a-una cu dēnșii și din care își face, desvēlind'o d'as-supra spatelui, unū admirabilū adāpostū con-tra ploiei. Aprōpe tōte triburile malaice, ca și Indianii din America sudică, își fabricā mari pellārie de cellū puținū 4 piciōre in dia-metru, pe cari le pōrtā in excursiuni maritime pentru a-și protege corpulū contra ploiei, ērū pe uscatū întrebuintēzā nesce pellārie mai mici.

„Este dērū evidente nu numai că nu essi-stā nici o rațiune de a crede că desvoltarea perilorū pe spate arū fi fostū vētēmātore seū măcarū inutilā omului pre-istoricū, dērū mo-ravurile selbātecelorū actuali ni probēzā chiarū contrariulū, de ōrā-ce acestiia simtū trebuința de o asemenea protecțiune și cautā a o sup-pleni in diverse moduri. Posițiunea verticalā a omului pōte să fi contribuitū a-i conserva perii pe capū după ce s'a despuiatū restulū corpului; dērū mergēndū pe plōiā seū pe vēntū, omulū se plēcā instinctivamante inainte, es-punēndu-și astū-feliū spatele, și faptulū indub-itabilū că mai allesū pe acēstā parte a corpu-lui selbātecii sufferū de frigū și umiditate de-monstrā in d'agiunsū că perii aū încetatū de a cresce acollo nu din cauza inutilității. Apoi printr'o simplā micșurare de utilitate, care n'arū putē să determine decâtū numai dōrā o acțiune selectrice fōrte slabā, arū fi a-nevoiā a esplica disparițiunea unui caracterū atātū de permanente in intrēga ordine a mammife-rilorū.

„Mi se pare dērō certū că selecțiunea natu-ralā n'a pututū produce nuditatea corpului u-manū. E peste putința a-și da sēmā de acēstū

fenomenū ca rezultându dintr'o seriă de variațiuni ce arū avé dreptū punctū de plecare unū prototipū pērosū. Daturile, pe cari le posedēmū, tindū a arrēta, din contra, că assemenī variațiuni nu numai că n'arū fi utile, dērū încă vĕtēmătore. Și chiarū dĕcă vre-o correlațiune necunnoscūtă cu nesce calități esterne vĕtēmătore ni-arū esplica disparițiunea pĕrului la omulū primitivū de sub tropice, totuși n'amū putē înțellege în ce modū unū caracterū dintru'nteiū atâtū de persistente n'a reappărutū, sub puternica influință a re'ntōr-cerī la prototipū, după ce ōmenī se respāndiră în clime mai frigurose. Ș'apoi o asseme-nea suppozițiune e cu atâtū mai inadmissibilă, cu câtū unū organū comunū tuturorū mamiferilorū n'a pututū *într'unū singurū casū* a se affla într'o correlațiune atâtū de constan-tă cu vr'o calitate esternă vĕtēmătore încātū să dispară prin selecțiune, și să dispară într'unū modū atâtū de completū și efficace încātū să nu'lū mai vedemū reappărēndū nici o dată seū mai nici o dată chiarū la triburile cele mai miste. E greū de a gāssi doue caractere mai differite ca desvoltarea cerebrului și distribu-țiunea pĕrului pe corpū, și totuși în casulū de față ambele ne conducū la conclusiunea că formarea lorū se datoarece nu selecțiunii naturale, ci unei alte forțe.

„Se mai potū mențiōna, ca puncturi umane caracteristice a-nevoiă de esplicatū prin selec-țiunea naturală, încă vr'o câte-va amēnunte, cari după mine sunt secundare în comparațiune cu cele de mai susū, bună ōră specializațiunea și perfecțiunea piciorului și a mānei...”

După ce vorbesce despre vocea umană, despre unele facultăți intelectuale, despre sim-țulū moralū, Wallace închiăiă :

„Conclusiunea, pe care mă cređū autorisatū

a trage din aceste fenomene, este că o *înțellegință superiōră a călăuzitū mersulū speciei umane într'o direcțiune defnită și pentru unū scopū specialū, întocmai precumū însuși omulū călăuzēce mersulū mai multorū forme animale și vegetale.* Singurele legi de evoluțiune nici o dată pōte n'arū fi produsū o semēnță așa de bine apropiatā la usulū omulū precumū este porumbulū seū grāulū, nesce fructe ca arborulū-de-pāne seū bananulū-fără-simbure, nesce animalī ca vacca lāptōsă de Ghernsey seū callulū de camionū dela Londonū. Totuși aceste diverse ființe se assemēnă pe deplinū cu producțiunile brute alle naturēi. După cumū într'unū assemeenea casū arū putē cineva să pretinđă că totulū a provenitū și aci din acțiunea legilorū fisece de variațiune, de multiplicatiune și de supraviețuire, negāndū es-sistința unei forțe noue, a unui controlū determinatū, totū astū-feliū și teoria mea va fi pōte respinsă de cătră acei ce sunt de accordū cu mine în celle-l'alte privințe. *Noī scimū cu tōte acestea că acea acțiune directrice a omulū în respectulū animalilorū și plantelorū perfecțiōnate s'a essercitatū în realitate, și prin urmare catā să admitemmū ca posibilū că, de ōră ce omulū nu este înțellegința cea mai înaltă a universulū, unū spiritū și mai superiōrū l'a condusū și pe ellū în processulū seū de desvoltare prin intermediulū unorū aginți mai subtili, pe cari noī nu-ī cunnōscemū.* Mārturescū că acēstă teoriă are desavantiulū de a primi intervențiunea unei înțellegințe individuale distinse concurāndū la producerea omulū intelectualū, moralū, indefinitamente perfectibilū, pe care noī nu ne putemū opri a nu'lū considera ca scopū finalū și ultimatū a tōtā es-sistința organizatā. *Doctrina mea implică dĕrō că legile cele mari, cari cārmuescū lumea materială, aū fostū nesufficiinți de a produce pe omū, deși amū putē admite forțe bine că însuși*

controlul înțelegerilor superioare este o parte necesară din acele legi...."

În acest mod Wallace a fost condus pe o cale curată științifică la legea unei *selecțiuni providențiale*, nu mai puțin fecunde în consecințe și nu mai puțin importante ca însăși *selecțiunea naturală*.

Materia — ȕice ellu — chiaru decă aru putu sã dea sãmã de tôte, încã nu va fi de agiunsu spre a esplica pe omu, în care se manifestã în modul cellu mai nerecusabilu o acțiune conducetore a Divinitãții.

ȕicendũ „a Divinitãții”, noi traducemũ într'unu limbagiũ mai comunu ceia-ce naturalistulã britanicu numesce: „înțelegerința cea mai înaltã a universulu”.

Provedința fiindu temelia pe care se rãdicã întregulã edificiu allu reacțiunii omulu contra naturei, fie în annalele generale, fie în istoria unei singure națiuni, de aci catã sã începemũ și noi pentru a putu înțelege deplinã desfășurare a fenomenulu pe teritoriulu Daciei.

ȕ 2.

WALLACE ȘI DARWIN.

Sunt abia doui anni de cându Wallace espuse pentru prima orã conclusiunea ne'ntreuptelorũ selle studie antropologice în cursu de doue decennie (1).

De atunci pene astã-ȕi nemini n'a fostu în stare de a'ȕ gudi demonstrațiunea.

Obiecțiunile celle spirituale alle de curãndu reposatulu Claparède nu sunt decãtu o ingeniósã glumã (2)

(1) *Contribution to the Theory of Natural Selection*, London, 1870, in-8. — Ideia fusese atinsã în trecetũ de cãtrã Wallace cu unũ annũ mai 'nainte într'unũ articolũ din *Quarterly Review*, 1869.

(2) *La Séléction naturelle*, în *Revue des cours scientifiques*, 1870, p. 516 sq.

Broca, unulũ dintre fruntașii antropologiei actuale, recunoscendũ mai cu sãmã puterea argumentulu „despre nuditatea pelii umane” (3), observã totũ-d'o-datã cã Wallace putea sã constate nesufficiința selecțiunii naturale, adecã presința unei alte legi, si'n nesce straturã animale inferioare omulu.

Negreșitu cã aru fi pututu s'o facã, decã preocupãțiunea cugetatorulu anglesu nu se concentra esclusivamente assupra faptulu unei *acțiuni providențiale*, eru nu allu ori-și-cãrii *alte legi*.

Broca gãssesce cã nici pe orang-utangũ nu'lu esplicã destullũ de bine selecțiunea naturalã, de orã-ce nu pôte sã ni spunã pentru ce'ȕ lipsesce o unghie la degetulu cutare, unũ ligamentũ etc., deși aru fi fostu utilũ și lui de a le avu, dupã cumũ le au cei-l'altũ antropoidũ (4).

Admitemũ cã așa este, și totuși nici unulũ din defectele sãu prisosurile orang-utangulu, pe cãte le specificã Broca, nu indicã vre-o destinațiune în prevederea unui depãrtatũ viitorũ, precumũ este la omũ prisosulu cerebrulu sãu defectulu pãrulu, fãrã a mai vorbi despre conformãțiunea mãnei și a piciorulu.

Din tôte elementele demonstrațiunii lui Wallace noi ne-amũ mãrginitũ a reproduce pe aceste doue, cerebrulu și pãrulu, pe carũ ellũ-insuși le pune pe prima liniã și contra cãrorã nu s'a pututu formula pene acumũ nici o obiecțiune solidã.

Cellũ mai interesatũ a le combatte a fostu Darwin.

(3) *Revue d'anthropologie*, 1872, p. 688: «Son meilleur argument est celui qu'il tire de la peau de l'homme, caractère nuisible dans l'origine, et il faut dire que Claparède dans un article un peu vif, mais d'ailleurs remarquable, sur le livre de Wallace, n'a que très-imparfaitement répondu à cette objection.»

(4) *Bulletins de la Société d'anthropologie*, 1870, p. 228-32.

Ei bine, ellu n'a găsită altă ce-va a responde lui Wallace, decâtă numai că cerebrulū umanū a pututū să se desvolte din cauza facultății limbagiului (5).

Derū nu este órede o miiă de orī mai correctă filiațiunea diametralmente oppusă, in puterea căriia limbagiulū se datoresce desvoltării prealabile a cerebrului?

Măimuța posedă unū craniū micū nu pentru că nu vorbesce, ci nu vorbesce pentru că posedă unū craniū micū.

Studiulū idiomelorū in starea lorū rudimentară probéză că ellesunt pré-departe de a fi «o minunată machină», după cumū le califică Darwin.

«Arapahii din America septentrională — «dice Burton — abia se potū înțelege unii cu alții pe 'ntunerecū, căci vocabularulū lorū e așa de săracū și accentulū așa de îngâmatū, in-cătū ei au trebuință de a le completa prin gesturalațiune» (6).

In privința nudității, esplicațiunea lui Darwin este și mai slabă.

Ellu crede că umanitatea primitivă s'a des-puiatū de pērū pentru-că ómenii pēroși nu plăceaū femeielorū, astū-feliū că bărbații cei mai golī fiindū preferiți, lorū li-a fostū datū a lăssa posteritatea cea mai numerosă, care din

(5) Darwin, *La descendance de l'homme*, II, 411: «La grosseur que le cerveau de l'homme présente relativement aux dimensions du corps, comparé à celui des animaux inférieurs, peut être principalement attribuée, comme le fait remarquer avec justesse M. Chauncey Wright, à l'emploi précoce de quelque simple forme de langage,—cette machine merveilleuse qui, attachant des signes à tous les objets et à leurs qualités, suscite des courants de pensées que ne saurait produire la simple impression des sens, et qui d'ailleurs ne pourraient être suivis si même ils étaient provoqués».

(6) Burton, *The City of the Saints*, London, 1861, in-8, p. 151: «Those natives who, like the Arapahos, possess a very scanty vocabulary, pronounced in a quasi-unintelligible way, can hardly converse with one another in the dark; to make a stranger understand them they must always repair to the «camp-fire for 'pow-wow'».

acellași motivū deveni din ce in ce mai puțin pērosă (7).

Darwin uită ceia-ce constatase ellū însuși cu câte-va pagine mai susū, unde arată că selbatecii consideră totū-d'a-una propriulū lorū tipū ca pe cellū mai perfectū: pentru Indianii din Nord-America frumusețea consistă într'o culóre de aramă, unū nasū incovoiatū, o bārbiă lată și o frunte turtită; Chinesilorū li placū urechile fôrte mari, Siamesilorū—nări înfla-te și buze largi; Negriteniī privescū albēta pelii și nasulū dreptū allū Europeilorū ca nesce calități «urrite și nenaturale»; in Africa numai draculū se zugrăvesce albū, și așa mai incolo.

Unū Cochinchinesū dicea despre nevēsta unū ambassadorū anglesū că: «are dinți albi ca de cāne și o peliță rumenă ca flórea de cartofū.»

Tóte acestea ni le spune Darwin. (8)

Este derū invederatū că, pe cātū timpū ómenii erau pēroși, decă vorū fi fostū vre-o dată, acéstă abundință capillară trebuia să resume pentru dēnșii singurulū idealū esteticū.

Nu mai adăugamū că la selbatecii nu femeia își allege pe bārbatū, ci e silită din contra a se suppune brutalității cellui mai fôrte, fie ellū și mai pērosū decâtū orang-utangulū.

Ba chiarū decă allegerea arū appartine femeii, totuși nu urmēză că unū omū pērosū peste totū i-arū plăcé mai puțin decumū îi placū astădi mustețele seū favoritele.

Pentru Romānce bună-órá, basāndu-ne pe mărturia limbei, nu este omū cine nu e bārbatū, o ideă mostenită evidentamente dela Daci, de vreme ce Romanii nu erau *barbati*.

Mai pe scurtū, celle doue caractere tipice

(7) *Op. cit.*, II, 395.

(8) *Ibid.*, II, 362 sq.

alle naturei umane, mărimea creierului și nuditatea pellii, sunt absolutamente rebelle la ori-ce altă soluțiune, afară de *selecțiunea providențială*.

Lipsa părului pe părțile cele mai espuse ale corpului, atât de vătămătoare animalității umane, a fost în prevederea viitorului muma civilizațiunii prin necesitatea de a se accoperi, cea-ce implică nu numai haină, dăr și casă, érú de acollo nu mai este decât o deosebire de calitate pêne la palatú și o deosebire de cantitate pêne la urbe.

Gollicțiunea, însoțită de marea delicateță a dermului, a concursú pêne la unú punctú chiarú la invențiunea armelorú, prin carú să se suplenescă în lupta cu fiare rollulú defensivú allú cómei.

Unú pèrú copiosú pe totú corpulú, mai cu sémă pe spate, arú fi fostú pentru umanitatea primitivă unú adevèratú scutú, unú adăpostú necesariú contra frigului și umidității, după cumú este pentru toți cei-l'alți mamiferi; dèrú atunci, apèratú de trebuința *vestimentulú* și *locuinței*, omulú n'arú fi făcutú unú singurú passú pe callea civilizațiunii.

Selecțiunea naturală reușise într'o climă siberică a înzestra cu nesce perú lungi și deși pêne și pe elefantú, mai dându-i pe d'assupra o grósă cómă pe șirulú spinării (9), deși acestú colossú posedă în starea-i normală o pelle destullú de dură și totalmente nudă.

Totú așa s'a întéplatú cu rinocerulú (10).

Cumú dèrò omulú, fără comparațiune mai delicatú și cu multú mai dispusú de a fi pèrosú,

(9) Cuvier, *Discours sur les révolutions du globe*, Paris, 1850, in-8, p. 210: «Elephas primigenius, haut de 15 et 18 pieds, couvert d'une laine grossière et rousse, et de longs poils noirs et noirs qui lui formaient une crinière le long du dos».

(10) *Congrès d'archéologie préhistorique de 1871*, Bologne, 1873, in-8, p. 125.

n'a pututú să capete în mișú-loculú ghiățurilorú nici măcarú unú firú pe spate?

Creierulú cellú voluminosú, atâtú de inutilú într'o stare de selbătécia, ni-a servitú noue, pe de altă parte, dreptú unú instrumentú de o elasticitate miraculósă, copprindèndú o forță latentă colossală, susceptibilă a se manifesta gradatú după presiunea condițiunilorú esteriore favorabile.

Creierulú este pêne'ntr'atâta o adevèrată unèltă, încatú chiarú fără agiutorulú mânelorú umanitatea arú fi pututú agiunge acollo unde se afflă.

E cunoscută istoria lui Ducornet.

Născutú fără brațe, posedèndú înse unú capú forțe bine conformatú, ellú a invètatú a zugrăvi cu pictóre și deveni pictorú de prima ordine (11).

„In creieru—dice d. Littré—reșede întréga înțelegința umană“ (12); și nu numai atâta, dèrú tóte facultățile omului—adauge într'unú altú locú lucèfèrulú scólei positiviste din Franca—„facultățile morale ca și cele înțellectuale, tóte pêne la una sunt concentrate în creieru“ (13).

Puterea acestui minunatú creieru umanú fiindú aprópe aceia-și la unú Newton séu Bonaparte și la locuitorii pre-istorici ai Europei sunt acumú 700 secolú séu la nesce selbateci moderni carú numèră numai pêne la 2 (14), o

(11) Debay, *Histoire naturelle de l'homme*, Paris, 1862, in-16, p. 108.

(12) Robin et Littré, *Dict. de médecine*, Paris, 1873, in-8, p. 808, art. *Intelligence*: „Un seul lobe suffit à l'exercice complet de l'intelligence.“

(13) *De l'histoire de la civilisation*, in *La science au point de vue philosophique*, Paris, 1873, in-8, p. 491: „La physiologie psychique établit non seulement que les facultés égoïstes et les facultés altruistes ont un même siège dans le cerveau, mais encore que les facultés intellectuelles résident dans le même lieu anatomique que ces deux groupes.“

(14) Lubbock, *Les origines de la civilisation*, trad. Barbier, Paris, 1873, in-8, p. 428: „Selon Lichtenstein les Bos-

asemenea necalculabilă distanță între starea latentă și starea manifestă, între *a fi* și *a deveni*, nu se poate atribui vre-unei evoluțiuni materiale, de vreme ce în cazul de față totă materia, volumul, circumvoluțiunile, substanța, rămâne identică sevă foarte învecinată la ambele extremități ale immensei scări.

În câtă timpă vre-ună naturalistă nu va veni să dovedescă utilitatea animală a unui volum cerebral foarte dezvoltat și a spatelui despuțat de păr, voru fi de agiunsă aceste două criterie, chiară de zru lipsi ori-ce altă considerațiune, pentru ca să recunoscem în mersul umanității călăuzirea unei înțeleșințe supreme, lucrarea unei *selecțiuni providențiale*, după cumă amă numit'o mai susă.

Omulă fiindă materiă și spirită totă-d'o-dată, legea lui Wallace este o *demonstrațiune materială* a creșcerii umane sub conducerea Providenței.

Ceia-ce a făcută naturalistulă anglesă nu differă în fondă de procedimentulă unei analize chimice.

Luândă selecțiunea naturală și tôte cele l'alte legi fisice dreptă *reactivă*, ellă le-a pusă în contactă cu umanitatea, și rezultatulă acesteș admirabile operațiunii i-a dată cu certitudine pe Dumneșeu, întocmai precumă clorurulă de platină constată presința potaseș.

Deră acestă Divinitate, de vreme ce ea ne conduce, ore nu distruge liberul arbitriū umană ?

§. 3.

GINȚILE ALLESE ȘI LIBERULĂ ARBITRIŪ

Decă Dumneșeu a creată pe omă anume în perspectiva civilizațiunii; decă l'a înzestrată

„*jesmans ne pouvaient pas compter au delà de deux; Spix et Martius constatent le même fait chez les Indiens du Brésil. Les habitants du cap Iork en Australie etc.*”

cu ună cerebră atătă de puternic și i-a refusată ună invellișă măcară pe spate; decă a făcută tôte acestea pentru a'lă impinge pe callea progressului; de ce atuncă nu l'a condusă mai curândă și mai completamente la țintă ?

Acestă întrebare, adresată lui Wallace de cătră d. Stebbing și pe care o repetă Darwin (1), departe de a fi o obiecțiune, agiută a precisa și a defini principiulă selecțiunii providențiale.

Pentru a neconvince cătă de bestială a fostă punctulă de plecare allă omulă spre a se urca din tréptă în tréptă pené la sublimitatea unui Cuvier sevă Herschel, nemică nu pôte fi mai elocinte ca următorulă passagiū din narrațiunea Anglesului Galton despre ună tribă selbategă din sudulă Africeș:

„Damară—dice ellă—nu se rădică în socotelele loră mai susă de cifra 3. Cândă li trebue 4, arrată patru degete. Cândă voră să trecă peste cincă, se încurcă foarte reș, căci degetele dela o singură mână nu li mai vină în agiutoră. Cu tôte astea ei rare-ori perdă ună boă, căci lipsa lui din turmă se constată nu prin numerațiune, ci prin disparițiunea unei figure cu care se obișnuiseră. Cândă cumperi dela dênșii berbeci, plătesci pe fiecare deosebită, așa că decă prețulă unuia este de două suluri de tutună, nu cumă-va să dai patru suluri d'o-dată pentru două berbeci căci se nasce o mare zăpăcellă. Făcusemă eu însumă ună esperimentă de acestă natură. Primindă patru suluri, Damarulă a pusă la o parte două și s'a uitată la unulă din berbeci, deră observândă că i mai rămăne alte două suluri, a căđută pe gânduri ca și cândă nu era lucru curată, a reluată éroși cele două suluri puse la o parte, privia cândă la ber-

(1) Stebbing, în *Transactions of Devonshire Association for Science*, ap. Darwin, *op. cit.*, 395.

„beci, cându la sulurile, și'n fine se simți într'o
 „astă-feliu de confusiune încâtă imi întorse
 „tôte sulurile dicëndü că nu vinde nemicü, și
 „n'a revenitü decätü cu espressa condițiune
 „ca să'i daü doue suluri și să'ieaü unü berbecü,
 „după aceia să'i mai daü doue și să'ieaü
 „și pe unü allü douilea. Déca vinde unü boü
 „în prețü de 10 suluri de tutunü, Damarulü
 „se culcă giosü, întinde pe pämëntü amendo-
 „ue mänele, și cumpërătorulü îi pune câte unü
 „sulü pe fie-care din celle dece degete. Cum-
 „perändü unü allü douilea boü, repeți aceia-și
 „operațiune. Déca în locü de suluri întregi îi
 „vei pune pe degete câte o giunëtate de sulü,
 „rare-orî Damarulü precepe că l'ai înșellatü.
 „Intr'o ñi, pe cândü observamü pe unulü dintr'
 „înșii perdutü în socotelle, veđui allături pe
 „câteua mea Dina într'o situațiune analogă. Ea
 „essamina cu atențiune o giunëtate-duzină de
 „câtei ce'i fëtase și din cari i se luă o parte.
 „Förte ingrigită, Dina căuta să'și dea sëmă
 „dêcă toți câteii sunt presinți séu lipsescë vre-
 „unulü; inse nu putea să'i numere, căci cifra
 „era pré-superiöră pentru gradulü séu de in-
 „tellegință. Allăturändü pe omü cu cănele,
 „cată să mărturescü că comparațiunea nu era
 „tocmai onorifică pentru cellü änteiü (2).“

Contrastulü între unü Damarü și unü An-
 glesü este unü esperimentü sciințificü, unü *a-*
posteriori despre nemärginita perfectibilitate
 a omului, ceia-ce concördă cu principiulü se-
 lecțiunii providențiale, așa după cumü l'a des-
 vellitü Wallace; dérü prin același contrastü
 noi dobändimü o conclusiune nu mai puținü
 rigurösă și totü atâtü de importantă, că *pro-*
gressulü umanü e numai posibilü, nu necessarü.

Pentru omü o civilisațiune fatală nu essistă,

(1) Galton, *Tropical South-Africa*, p. 132, ap. Lubbock, *Origines*, 429.

precumü nu essistă pentru ellü o fatală bestia-
 litate.

Tinđendü, ellü agiunge mai multü séu mai
 puținü, în proporțiune cu gradulü tinderii și
 cu intensitatea resistinței din affarä; inse nu
 agiunge fără să tinđă, stăpänü fiindü a tinde
 séu a nu tinde.

Selecțiunea providențială nu distruge libe-
 rulü arbitriü umanü și nu înläturöză responsa-
 bilitatea morală.

Inse atunci intervențiunea Divinității să se
 fi manifestatü öre în istoriä numai la cellü
 äntäiü debutü allü omului în lume?

Rollulü selecțiunii providențiale märginitu-
 s'a în a ne înzestra o datä pentru totü-d'a-una
 cu posibilitatea progressului, lässändü apoi în
 secolii secolilorü, ca Dumneđeulü lui Béranger,
 unü câmpü necontrolatü individualității uma-
 ne?

Wallace pusse pe omü față cu mäimuța și
 pe omulü selbatecü față cu omulü cultü.

Prima din aceste doue operațiuni i-a datü
 dreptü resultatü selecțiunea providențială.

Naturalistulü anglesü s'a opritü inse aci,
 ütändü a trage o conclusiune analogă și din
 a doua liniä a diagrammei.

După cumü omulü, mai pe susü de acțiunea
 legilorü fizice, s'a allesü din totalitatea antro-
 poiđilorü; öre nu totü astü-feliü, mai pe susü
 de acțiunea legilorü fizice, se allegü unele ginți
 din totalitatea umanității?

E peste putință a vedé opera selecțiunii pro-
 vidențiale într'una din aceste doue categorie
 fără s'o zärimü totü-d'o-datä și în cea-l'altă.

Sä ne încercämü dérü a imple golulü în teo-
 ria lui Wallace.

Doctrina predestinațiunii ginților a ince-
 putü a se agita abia în secolulü nostru.

După cumü o demonstră före bine d. Sudre,

ea a fostu absolutamente necunoscută istoricilor și filosofilor trecutului (3).

Cartea lui Wallace este cu puținți anni posterioară cărții d-lui Renan, cellu mai celebru campionu allu așa numitelor „ginți allese“.

„Arianii și Semiții — dice acesta din urmă — ori unde veniaū a se stabili, găsiaū în „callea lorū nesce ginți pe giunetate selbate, pe cari esterminaū și a căroră memoriă „supraviețuesce în miturile popórelorū mai „civilisate sub forma de nēmuri uriașe, magice, născute din pământū, seū chiarū sub forma de fiare. Acea umanitate primitivă s'a conservatū pēnē astă-đi, affarā din drumulū „ginților cellorū mari, în Oceania, în Sud-Africa, în Nord-Asia. Inainte de Arianii și Semiții aū mai fostū și alte ginți civilisate: „Cușiții și Camiții; dēru culturalorū se distingea printr'unū caracterū materialū: instincturi religioșe și poetice pré-puținū accentuate; multă aptitudine pentru manufactură; o „aplicațiune pozitivă la commerciu, la bunulū traiū, la confortū; nici unū spiritū publicū; nici o viuētă politică. Aceste ginți dū „raseră trei seū patru mii de anni inainte de „creștinismū. Civilizațiunea lorū a despărutū „sub isbirile Semiților și alle Arianilorū, ne „mai păstrāndu-se decātū în China. In fine, „apparū gințile nobile, Arianii și Semiții, „pogorīndu-se din Imaus, una în Armenia, „cea-l'altă în Batriana, cu v'ro doue mii de anni „inainte de Cristū. De'nțeiū fōrte inferiori Cușiților și Camiților în privința civilizațiunii „esteriore și materiale, ei îi întreceaū fără comparațiune prin vigóre, prin intrepiditate, prin „geniulū poeticū și religiosū. Arianii, la rōndulū lorū, sunt superiori Semiților, a cărorū

„unica missiune a fostū convertirea tuturorū „popórelorū ariane la idee monoteiste.” (4)

Acea-și concepțiune e desvoltată cu multă abilitate într'o operă germană de totū recinte.

„Semiții — dice d. Spiegel — differă de „Arianii sub o mulțime de puncturi de vedere. „Mai ānteiū, ei nu cunoscū arte. Ebreii și „Arabii aū fostū nu numai indiferinți, ci „chiarū ostili sculpturei și picturei. Ei n'aū „cultivatū decātū musica. Pe terrēmulū sciinței și litteraturei, deosebirea între ambele „ginți nu e mai puținū profundă. Epopea și „drama sunt necunoscute Semiților. O „miiă „și una nopti, attribuită altă dată Arabilorū, „se scie astă-đi că este de origine ariană. Curiositatea sciințifică și ardōrea de investigațiune sunt de asemenea străine Semiților. Ei „n'aū naturalisti. Operele lorū istorice sunt „subordinate unei direcțiuni religioșe. Aceia-și „incapacitate în politică și 'n organizațiunea „militară... (5)

Luāndū aceste vederi în blocū, căci veritatea totală predomnesce în elle asupra unorū „errori secundare, noi întrebāmū :

Apparițiunea ginților cellorū allese se pōte ea esplica într'unū modū plausibilū prin v'r'o causă neconsciinte, prin o lege de multiplicațiune, de variațiune, de ereditate etc., prin tōte câte ni spunū adeptii unei evoluțiuni exclusivamente materiale ?

Cu alte cuvinte, noi repețimū aci in respectulū ginților cestiunea pe careși-o făcuse Wallace asupra umanității în genere, și o resolvemū printr'o esperimentațiune analogă, fiindū analogū însuși fenomenulū.

„Egiptulū — dice d. Mariette — presinta unū „spectacolū demnū de a pironi atențiunea. Pe

(1) *La doctrine des races*, in *Séances de l'Académie des sciences morales et politiques*, 3-e série, t. 29, Paris, 1859, in-8, p. 144.

(4) Renan, *Hist. des langues sémitiques*, 494.

(5) Spiegel, *Eranische Alterthumskunde*, Leipzig, 1871, in-8, t. 1, p. 387-92.

„cându restulū globulū terestru era cuffundatū în tenebre; pe cându națiunile cele mai illustre, cari vorū giuca mai târdiū unū rollū atātū de însemnatū în affacerile lumii, se aflaū în selbăteciā; țermii Nilulū nutriāu de-gia unū poporū cultū, înțeleptū, condusū de cātrā o puternică monarchiā, rădematā pe o „formidabilā machinā de funcționari și împie-gați.“ (6)

Peste patru sēu cinci miū de anni de acumū înainte posteritatea nōstrā va avē să constate aceia-și antitesā de ultra-civilizațiune față cu ultra-barbariā, și essemplulū Egiptenilorū ni spune că selbăteciū viitorulū vorū putē fi toc-mai gințile cele mai înaintate de astă-đi.

Zimmermann gruppēzā căți-va remarcabili specimeni ai regressulū de acēstā naturā, a-retāndu-ni pe Spaniolii, pe Portugesi, pe Ollan-desi, selbătēcindu-se în Africa, în Brasilia, în Oceania, ș'apoī conchide că: „se întemplā chiarū Germanilorū“.

În archipelagulū Viti sēu Figi, Europei de-veniserā antropofagi! (7)

În casulū Egiptulū decadința nu se pōte at-tribui climatei, căci condițiunile atmosferice si tellurice nu s'au schimbatū acollo de cinci miū de anni, și totuși Fellahii de astă-đi nu mai sēmēnā cu străbuniū lorū din anticulū Memfis sēu din Teba cea cu o sutā de porți.

Fenomenulū se pōte atribui și mai puținū ginții, de orā-ce Fellahulū e de același sânge, vorbesce aceiași limbā, conservā același tipū, prin cari se distingeā ziditorii piramidelorū.

Roma lui Scipione devine Roma lazzaroni-lorū; în Ellada palicarii înlocuescū pe Sofocli.

Așa dērō, decā este adevēratū că o sēmā de ginți pōrtā sigillulū predestinațiunii de a fi mari, pe care n'au pututū să 'lū determine miđ-

loculū ambiantū, filiațiunea sēu vre-o altā cau-sā curatū materialā fără concursulū unei se-lectiunii providențiale, adecā allū unei forțe i-dentice cu aceia ce preșēduse la însăși creați-unea omulū în grupulū antropoidilorū; e nu mai puținū evidentē că *superioritatea este nu-mai posibilā, nu necessarā.*

Egipteniū, deși providențialmente meniți pentru unū înaltū gradū de culturā, deși mate-rialmente secundați prin condițiuni territori-ale și chiarū genetice dintre cele mai fericite, totuși nu agiungeā susū de n'arū fi tinsū, și în-cetareatinderii din parte-le n'a întârđiatū a-i precipita într'o completā degenerare.

Civilizațiunea egiptēnā, separatā de noi printr'o distanță de cinci-đeci secolii, este rela-tivamente forțe modernā în allăturare cu pri-mele urme alle essistinței umane, pe cari ni le descopere geologia.

Ori unde în Egiptū s'au făcutū săpātore sub fundațiunile cellorū mai vechi ruine, bunā-orā cu 18 metri mai giosū de peristilulū obeliscu-lui de Heliopole, s'au găssitū numai ossāminte de nescē specie pēnē acumū essistinți: cămilā, dromadarū, căne, boū, porcū, și nicio remășiță de animal despăruți (8).

Sunt dērō fără comparațiune mai primordi-ale acelle vestigie alle omulū în Europa, cari se aflā la unū locū cu resturi de mammoth, de ursū primigeniū, de leū de cavernā etc., și a cărorā vrēstā se crede cu totū dreptulū de că-trā geologi a fi cu sutimi de secolii anteriorā cellorū mai antice monumente alle Egiptulū.

Între craniurile umane din acelle epoce ra-dicalmente pre-istorice, doue mai cu sēmā at-trăseserā assuprā-le cu atātū mai multū atten-țiunea antropologiștilorū, cu cātū unulū din elle, cellū de Engis în Belgia, prin volumū și

(6) A. p. Littré, *La science*, 389.

(7) Zimmermann, *L'homme*, Paris, 1873, în-8, p. 473—8.

(8) Cornwall Lewis, *Historical survey of the astronomy of the Ancients*, London, 1862, în-8, p. 440.

prin configurațiune denotă unū gradū insemnatū de înțelegință și abia differă de frumsețea tipului ȝisū caucasianū, pe cândū cellū-l'altū, descoperitū la Neanderthal lōngă Düsseldorf, offeră o assemenare surprindētore cu unū capū de cimpanze, deși are o capacitate minimală de 1220 centimetri cubi, încātū întrece cu 681 pe cellū mai mare capū de măimuță.

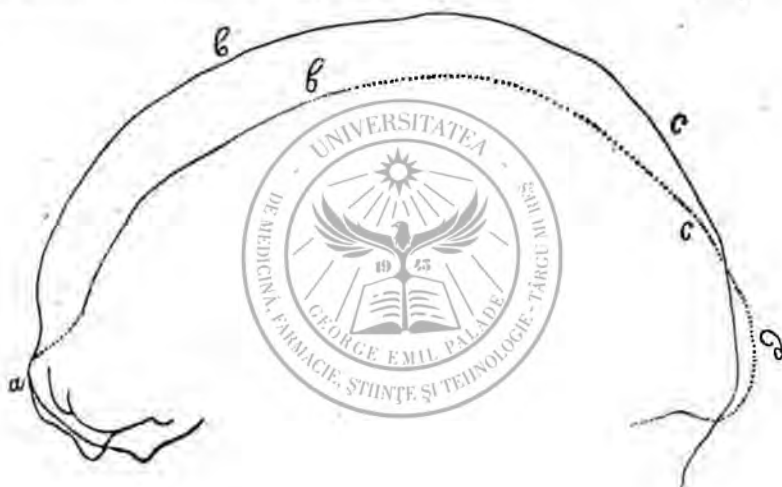
Lyell bănuiesce că ambele aceste craniuri arū fi essistatū la nordulū Europei în periodulū post-pliocenū, adecă în prima ȝiumētate din epoca post-terțiară.

Craniulū de Engis, atātū de remarcabilū prin

noblețā, s'a ȝăssitū la unū locū cu ossăminte de specie perdute de elefantū, de rinocerū, de ursū, de tigrū și de hienă, astū-feliū că este unū calculū geologicesce modestū de a ȝice că possessorulū acellui capū a trăitū sunt acumū vr'o cinci-spre-ȝece miī de anni ⁽⁹⁾.

Reproducemū aci ambele craniuri suprapuse, cellū de Engis desemnatū prin linie și cellū de Neanderthal prin puncturi.

Littera *a* indică arcada sprincenelorū și porțiunea mediană a ossului fruntalū; littera *b*—sutura coronală; littera *c*—vērfulū suturei occipito-parietale, littera *d*—protuberanța occipitală:

Eccē dērū aprōpe în aceia-și regiune și'n a-cella-și timpū ființandū cotū la cotū doue ȝinți tipice, una cu o frunte de filosofū și cea-l'altă cu o figură eminentemente bestială, deși nici decumū idiotă.

Craniulū de Engis pōte fi privitū ca fōrte ostilū ipotesei transformiste a lui Darwin, căci dēcă în vecinătatea epoei terțiare ne întimpină degia unū capū de omū atātū de bine dezvoltatū, apoi unde ôre, în ce feliū de stratū geologicū, să căutāmū noi presuppusa tranșițiune cātră măimuță?

Acțiunea selectiunii providențiale în crea-

țiunea genului umanū și a ȝințilorū cellorū superiōre este aci mai palpabilă ca ori-unde; dērū nu mai puținū palpabilă e și sarcina individualității umane, care va remānē în veci pe locū de nu vā progressa prin propriulū seū liberū arbitriū, ori-cātū de bogatū arū fi inzes-tratā potențialmente de cātră selectiunea providențială.

(9) Lyell, *L'ancienneté de l'homme prouvée par la géologie*, trad. Chaper, Paris, 1864, în-8, p. 93.—Mortillet, *Classification des diverses périodes de l'âge de la pierre*, în *Revue d'anthropologie*, I, 436, așēȝă craniulū de Engis în periodulū glaciariū de Moustier și pe acela de Neanderthal în periodulū preglaciariū de St. Acheul, ambele celle mai vechi în epoca paleolitică seū a petrei necioplite.

Dela craniulă de Engis să facemă ună saltă peste vr'o sută cinci decă de secolă.

Iaponia ni presintă chiară astă-đi spectacolulă cellă mai elocinte allă energiei liberului arbitriū într'o ginte pe care o credeaū tođi osăndită la unū perpetuū stađionarismū.

„Istoria iaponesă—đice d. Vivien de Saint-Martin—imbrăđiseđă unū intervallū de 2,532 „annă. Una și aceeași dinastiă domnesce acolo „dela annulă 660 înainte de Cristū și pēnē as- „ta-đi. Imperatulă actualū este una sută douē „decă și allū douilea descendinte din familia su- „verană. In cursū de 25 secolă Iaponia a con- „servatū acelleași moravuri, și étă că acuma, „după ce s'a fostū isolatū cu deseversire de ori- „ce contactū cu străini, acēstă țerră își uită „de o dată tradiđiunile, schimbă din temeliă „modulă seū de a fi, se silesce a și altoi civili- „sađiunea europeă și a lua unū locū între na- „điuni.“

Guvernulă dela Yedo subvenđioneđă in mo- mentulă de față 250 tineră in Angliă, 200 in America, 50 in Francia și 40 in Germania, unde acēsti 540 Iaponesă se iniđiază in tote sciințele și arđile Europei (10).

Gradulă de cultură, la care reușiseră a se ră- dica de secolă Iaponesă printr'o tendință iso- lată, probēză că merită și dēnșii a fi conside- rați ca o ginte fōrte superiōră.

In timpū de done millemie, pe cāndū totū globulă terestru îndura sute de revoluđiună, Iaponia singură nu voia să éssă dīntr'unū an- ticū statu-quo de cultură, și acuma subitamen- te ea uimesce lumea prin cea mai puternică voință progressistă.

Să mai căutămă ore vre-o probă mai viună despre compatibilitatea liberului arbitriū cu selecđiunea providențială in sfera ginđiloră de

(10) Vivien de St. Martin, *L'année géographique*, t. 11, Paris, 1873, in-8, p. 192-4.

frunte, întocmai după cumă o constatarămă, impreună cu Wallace, in privința întregēi u- manități?

Acēstă compatibilitate e fōrte importantă, căci ea înlăturēză grava acusađiune ce se a- runcă de cătră unī la adresa doctrinei ginđi- lorū, cumă-că arū fi contrariă liberului arbitriū și prin urmare responsabilităđii morale a o- mului (11).

Nu; intr'o ginte, ca și'n totalitatea umani- tăđii, selecđiunea providențială agiută pe omū de a păși înainte, illū agiută fōrte multă, illū agiută necontentitū, illū agiută pretutinden, inse nu'lū silesce să mērgă.

D. Littré, analisāndū opera d-lui Renan, observă:

„Decă ginđile inferiōre arū fi appārutū sin- gure pe pāmēntū, nică rezultatele superiōre „alle civilisađiunii n'arū fi pututū să appară. „Seria arū fi fostū mai scurtă, deși arū offeri „o înlānțuire analogă pentru porđiunea cea „comună ginđilorū inferiōre și ginđilorū su- „periorē. Acestea din urmă s'au mișcatū și aū „inaintatū ca și celle-l'alte, dērū mai rāpede „și agiungēndū la nesce înālțimi la cari celle „ānteie n'arū fi sciutū să se urce prin propria „lorū iniđiativă. O ginte procede ca și indivi- „dulū; și precumū omulă de cellū mai vastū „geniū trebui să trecă mai ānteiu prin fasele „debilităđii intelectualea copillăriei, totū astū- „feliū este imposibilū de a susține că ginđile „superiōre n'au avutū și elle, ca și celle inferi- „ōre, o copillăriă debilă, dērū o copillăriă care „le-a condusū pe dēsele la o maturitate com- „parativamente mai activă.“ (12)

(11) Sudre, *loco cit.*, 150: «Si, selon la théorie naturaliste, «les climats pèsent lourdement sur la liberté humaine, celle- «ci peut combattre leur influence par les institutions, par «l'hygiène, s'en affranchir par l'émigration. Mais le système «des races place au sein de l'homme lui-même le principe de la «fatalité qui le domine.»

(12) *De la civilisation et du monothéisme*, in *La science*, 470.

Dacă d. Littré ar fi eșit un moment din sarcasticul precept al lui August Comte că „Divinitatea trebuie poftită de a ne lăsa în pace de acum înainte“, d-sea ar fi dedus din propriile selle cuvinte noțiunea foarte pozitivă că acele mari gînti, fără cări erau peste putință rezultatele superioare ale civilizațiunii și de contactul cărora profită nămurile mai de giosu, sunt produsul unei cause lucrând în prevederea acellor rezultate și acellui contact, al unei *selecțiuni providențiale*.

Éttă cum înțellegem noi pe Wallace și pe d. Renan, combinând ambele lor teorie cari se verifică reciprocamente, și conciliându-le pe amendoune cu liberul arbitriu.

S'ar mai pute demonstra continuitatea selecțiunii providențiale în istoria prin unele popore superioare față cu cele-l'alte din același ginte și prin unii oameni mari față cu cei-l'alti din același popor.

Nici o lege de evoluțiune materială nu va fi în stare să esplice vre-o dată pe vechii Ateni și pe un geniu ca Shakspeare. (13)

Factorii climaterici, genealogici și sociali rădică cele mai de multe ori pe ici-collea câte un

(13) Lasaulx, *Neuer Versuch einer alten Philosophie der Geschichte*, München, 1857, in-8, p. 116: «Fast alle grossen Entdecker, denen die Wissenschaften ihrer Fortschritt verdanken, sind Autodidakten, die wie Himalaya unter den Bergen und Meru unter den Gipfeln der Berge aus dem Herzen der Natur geboren, als Menschen und als Denker gross, einsam, oft als Märtyrer, dastehen in ihrer Zeit, und erst nach ihrem Tode als was sie waren erkannt und nach Verdienst gewürdigt werden. Die schönsten und erhebensten Erscheinungen dieser Art im Leben der Menschheit und der Völker sind die geistigen Heroën derselben, die grossen Männer welche gerade zur rechten Zeit, in den Entwicklungsperioden des Völkerlebens, da wo eine lange Vergangenheit ihren Abschluss erreicht und eine weite Zukunft sich öffnet, wo das Ende der alten und der Anfang einer neuen Zeit, wo Erlöschen und Neuschentzündungen zusammen treffen, wie lichte Göttergestalten oder wie ein Blitz vom Himmel erscheinen, und als die Träger der neuen das Leben gestaltenden Ideen, als Gründer und Wiederhersteller der Religionen und der Staaten auftreten; jene Männer die wie Sprossen aus dem ursprünglichen Lebenskeime ihres Volkes ja aus dem Herzen der Menschheit selbst geboren; und ebendarum mit ursprünglichen, elementarischen Kräften ausgerüstet, nicht blos für ihre Zeit, sondern auf lange Jahrhunderte hinaus thatkräftig wirken.»

colțușor al vîllului; chiar atunci inse cându elle aruncă o viuă lumină assupra cestiunii gîntilor, popórelor, ómenilor mari, totuși remăne ce-va în rezervă, un mic *residuum* mai essential decătú tóte, un simbur care nu se resolvă decătú prin selecțiunea providențială.

Am adunată în studiul de față într'unu mod cam rapsodic totu ce ni s'a părut mai propriu a da o idee despre originea civilizațiunii umane.

În lupta pentru essistență, în terribilul *struggle for life* al lui Darwin, omul n'ar fi trecut peste nivellul măimuțelor, decă Provedința nu l'u inzebra cu lipsa pîrului pe corp și cu marele volum al cerebrului, fără a mai vorbi despre cele-l'alte particularități antropologice mai puțin esplicite.

O armă, un vestmēt, o locuință, fie câte-șitrelle cātú de grossolane, constituă primul passu, de unde procedu tóte minunile civilizațiunii.

Progresul s'ar fi oprit inse pe o treptă destull de inferióră, cātú se cerea pentru stricta indestullare a bunului trai material al omului, decă totu Divinitatea nu venia din cându în cându să accorde unor gînti, unor popore, unor ómeni, privilegiul unei aptitudini providențiale, de unde apoi, după cum un singur geniu împinge înainte un popor întregu, totu astu-feliu un singur popor, o singură ginte, împinge înainte umanitatea.

Acéstă acțiune a Provedinței, deși continuă, totuși nu impune umanității, gîntii, poporului său individului vre-o direcțiune necesară, ci i facilitează numai posibilitatea de a merge mai bine sau mai fute, posibilitatea de a aגיעe mai sus sau mai departe, posibilitatea de a lupta cu succes contra naturei, o

simplică posibilitate, rămânându în responsabilitatea omului de a-și împlini misiunea său a o neglege, a face mai multu său mai puțin, a se rădica său a căde.

§ 4.

CULTURA PRIN ACCLIMATARE.

Amu vedutu că lipsa părului pe corp, o particularitate atât de indiferente la prima vedere, a fostu unul din principalii motori ai progresului uman.

Secundată de unu cerebru plin de puternice facultăți latente, ea nu numai ne-a împinsu prin necesitatea de a ne accoperi la *lăună* și la *casă*, dăr încă ne-a mai înzestratu cu acea vastă sistemă de locomoțiune, pe care știința naturală o numesce *acclimatare* și fără care nu s'ar fi pututu respândi germanii de cultură, dobândiți în nesce puncturi divergenți printr'o muncă izolată de cătră o sēmă de ginți allese.

Invellindu-ne în blăne la nord, imbrobodindu-ne în ușore țesseture la sudu său despuiându-ne sub tropice, durându-ni edificie de granitu său adăpostindu-ne în umbrare de frunză, variându pēne la nefinitu regimulu vestimentar și arhitectonicu în mēsură condițiunilor circumfuse, noi prosperăm pretutindeni pēne la polulu înghiătat, pe cându biata măimuță, prototipulu nostru anatomicu, pere de ftisiă nu mai departe decât în Parisu său în Londonu.

Fără posibilitatea acclimatării omenimea ar fi remas pururea în fașă, căci mai nici o dată civilizațiunea nu s'a datoritu unde-va unei singure națiuni și nici chiar unei singure ginți, ci în celle mai multe casuri ea a trebuit să se nască printr'o făcere de secol peste secol din successiva frecare a mi de popore.

Știința igienică ni arată, ce-i dreptu, că nu ori-și-unde și nu pentru toți acclimatarea e d'o potrivă fructiferă; chiaru acollo inse unde unu popor se stinge după o clipă de imigrațiune, ellu totuși lassă o urmă, aruncă o sēmēnță, pune o pētră la immensa totalitate cronologică a culturei locale.

Pe laculu Starnberg lângă München se înalță astă-zi unu superb castellu regesc, clăditu pe o insulă numită a Trandafirilor.

Cine ar crede ore că acēstă frumoasă operă a artei moderne este fia legitimă a unei epoce atât de obscure, atât de depărtate, încât ar fi puțin a dice că o desparte de noi unu intervallu de dece millennie?

Ei bine, geologia constată că însă-și insula, fără care castellulu nu putea să essiste, a fostu artificialmente formată de cătră unu tribu de selbategi tocmai în etatea de pētră ⁽¹⁾.

În cursu de o sută de secol, cine ni va spune câte nemuri eterogene au călcatu pe acestu mēstegit petec de pământ, necunoscându-se unele cu altele, dăr concurgēndu tōte mai multu său mai puțin la viitorea splendore a rozelor din actuala florăriă a Maiestății Selle Bavareze!

Nicăiri inse acțiunea acclimatării nu se manifestă mai pipăitu ca în originea diverselor alfabete.

Fără a trece peste territoriulu român, noi o vom demonstra printr'unu abecedaru dacicu, întrebuițatu de cătră străbunii nostri pē-

(1) Desor, *Les palafittes ou constructions lacustres*, Paris, 1865, in-8, p. 114: «Cette ile n'a pas cessé d'être habitée depuis sa fondation par les premiers possesseurs du sol à l'âge de la pierre». -- Cf. *ib.* 112, despre lacul Varese în Italia: «L'une de ces stations est la petite ile, Isoletta, sur laquelle la famille Litta a élevé une maison de plaisance. Quoique plus grande que l'île du petit lac d'Inkwyl, près de Soleure, l'Isoletta est, comme cette dernière, artificielle, et si oier que nous oénéficiions encore aujourd'hui des travaux exécutés par les peuplades de l'âge de la pierre.»

nă pe la 1500 și absolutamente nesciută pănă acum în paleografia.

Acestă prețiosă alfabetă ni arrătă pe Latini mostenindă în Carpați o civilizațiune, pe care Dacia o căpătaseră imprumută dela Semiți, astă-feliu că Roma și Sidonul, Adriatica și Marea-roșiă, fruntea lui Iafetă și fruntea lui Semă se ciocnesc prin două curențe oppuse pe țermii Danubiului.

§ 5.

UNU ALFABETU MONGOLOIDU IN DACIA.

Mai anteiu de a approfunda modulă de a scri allu Daciloru, suntemă datoră o clipă de atentiune unui altu alfabetu, peste alle căruă urme totu pe pământulă nostru a datu la 1863 d. Cesaru Bolliacū in districtulă Prakhova, găsindū săpate câte unu semnū set două pe petrele și cărămidele unei ruine de lōngă satulă Slonū.

Venerabilulă archeologū promise in 1871 a esplica unele din acelle lepedi prin „vechile caractere ellene seu archaice, precumă „le numesce Eckel, și prin celle celtiberiane „mai allesū“ (1); pănă astă-đi inse d-sea n'a făcut'o, și nu credemă că o va face vre-o dată, căci va fi observatū negreșitū mai in urmă lipsa de vr'o assemenare seriōsă intre cei trei termenī de comparațiune : nici cu caracterele ellene archaice, nici cu celle đise celtiberiane, alfabetulă dela Slonū nu se pré potrivește.

D. Bolliacū a reprodușu peste totu intr'unu tabellū litograficū 58 buccăți, anume 28 petre și 30 cărămide, dintre cari inse petrele nr. 6, 7, 7-bis, 8 și 8-bis presintă acella-și semnū; de assemenea petrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 și cărămida nr. 2; idem petrele nr. 1-bis, 3, 10, 23 și cărămida nr. 26, de cari puținū differă petrele nr. 9 și 10, precumă și cărămidele nr.

(1) *Archeologia*, in *Trompeta Carpaților*, nr. 939.

5, 6 și 8; pétra nr. 16 și cărămidele nr. 21—22 sunt éroși identice; apoi petrele nr. 13 și 14, cărămidele nr. 9, 10 etc., așa că totalitatea semnelorū distinctive, cari să nu se pótă confunda unele cu altele și să offere unu caracterū graficū probabilū, se reduce in ultima espressionē la vr'o cincī-spre-đeci.

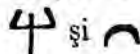

Intemeiāndu-ne pe acestū fondū destullū de sărăcaciōsū, noi surprindemū din capulū locului o mare assemenare intre fragmentele lapidare alle d-lui Bolliacū și nesce buccăți de cossitorū descoperite in Russia sud-vesticā la Drohiczyn in fluviulū Bugū, assupra cărora ni-a făcutū atenti d. A. Odobescu.

Éttă:

Semnulū de pe petrele nr. 4, 5,

5-bis, 24 și cărămida nr. 2 este același cu semnulū de pe cossitorulū nr. 13, publicatū impreună cu altele noue-spre-đeci de cătră comitele Tyszkiewicz (2):

Semnulū de pe cărămida nr. 3 se regăsesce întocmai pe cossitorēle nr. 2 și 7, precumū și semnulū de pe petrele nr. 13—14 și cărămidele nr. 23, 24, 25, ne intimpină pe cossitorēle nr. 8, 18 și 14:

 și

Semnulū de pe cărămida nr. 12 se vede și pe cossitorulū nr. 11:

Semnulū de pe cărămida nr. 18 se affăși pe cossitorulū nr. 20:

Semnulū de pe cărămida nr. 20 nu se deosebesce de semnulū de pe cossitorēle nr. 6, 7, 8 și 10:

(2) *Drevnosti. Trudy Moskovskago Archeologicheskago Obščestva*, Moskva, 1865—67, in-4, t. 1, p. 115—22, pl. VI și VII.

Semnul de pe cărămida nr. 15 este ca și acela de pe cossitorul nr. 9:

Mai pe scurt, sunt șesze caractere evidente identice.

Derū această intimă înrudire cu cossitorele comitelui Tyszkiewicz aruncă ôre vre-o rađa asupra alfabetului dela Slonū?

Commissiunea Archeologică din Vilna, considerându că Drohiczynulū fusese în evulū mediū capitala poporului Iatvingilorū, li attribue lorū cele găssite în riulū Bugū.

Despre Iatvingi se scie că au fostū o ramură litvană, după cumū ni-o spune celebrulū analistū polonū din secolulū XV: „Iacwingorum natio, cum Pruthenica et Lithuanica lingua habens magna ex parte similitudinem et intelligentiam.“⁽³⁾

Derū ce au a face Iatvingii sēu chiarū în genere Litvaniū cu *Slonulū* din Prahova?

Numele acestei localități ni aduce aminte unū passagiū totū din Dlugosz, unde sunt puși allături cu Iatvingii, ca o altă crēngă a nemulū litvanū, așa diși *Sloneni*: „Iacuingos, *Slonenses*, ceterique Pruthenici tractus barbaros.“⁽⁴⁾

Slonim este pēnē astă-di unulū din orașele celle mai istorice alle Litvaniei.⁽⁵⁾

Intre *Slonulū* din Prahova și *Slonimulū* din

⁽³⁾ Dlugossi *Historia*, Lipsiae, 1711, in f., t. 1, p. 770.— Despre Iatvingi veđi monografia lui Hennig, *Commentatio de rebus Jazygum seu Jazvingorum*, Regiomonti, 1812, in-4, precumū și Gatterer, *An Prussorum, Lituatorum caeterorumque populorum Letticorum originem a Sarmatis liceat repetere*, in *Comment. Societ. Scient. Götting. Hist.*, t. 12 și 13.

⁽⁴⁾ *Ibid.*, I, 223.

⁽⁵⁾ Strykowski, *Sarmatia Europaea*, in Mizler, *Historiarum Poloniae collectio magna*, Varsaviae, 1761, in-f, t. 1, p. 75: «Slonim, civitas et munitio lignea, olim secundo genitorum magnorum Ducum Lithuaniae erat, et pro ductu cum suo territorio computabatur.»

Litvania, între petrele și cărămidele d-lui Bolliacū și cossitorele comitelui Tyszkiewicz, să fie ôre numai o relațiune de azardū?

Totū în Russia sud-vestică, acolo unde Litvaniū au domnitū pēnē pe la giuțetatea secolulū XV, în Podolia lōngă tergușorulū Daszow, s'a desmormētatū dintr'o movilă următorea petricică:

Affară de **N**, tôte celle-l'alte semne din această quasi-inscripțiune se găsescū pe fragmentele d-lui Bolliacū, și anume:

Monogramma cea încadrată se compune din semnul de pe cărămida nr. 3, în cōda căruia s'a intercalatū semnul pe pētra nr. 14:

Stelluța figureză pe cărămida nr. 15.

Luna — pe cărămida nr. 25.

Semnul **W** pe cărămidele nr. 9 și 10.

S'arū pără derū archeologicesce admissibilū, că zidarii dela Slonū în Prahova au trebuitū să fie de aceia-și origine cu meșterii dela Drohiczyn sēu dela Daszow.

O împregiurare ne împedică totuși a risca o afirmațiune.

Unele semne de pe petrele și cărămidele d-lui Bolliacū sunt par'că fotografite după alfabetulū mongolicū.

Semnul de pe pētra nr. 12 represintă la Mongoli sonulū *ō*:

Semnul de pe pētra nr. 2 este mongoliculū *m*:

⁽⁶⁾ Lelewel, *Czesc balwochwalcza Slawian i Polski*, Poznan, 1855, in-8, p. 84 — Grabowski, *Ukraina dawna i terasniejsza*, Kijow, 1850, in-4, p. 114.

Semnul de pe pétra nr. 16 séu de pe cărămidele nr. 13, 21 și 22 e mongolicul *dj*:

Semnul de pe petrele nr. 1-bis, 3, 9, 10, 11, 23 etc. este mongolicul *k*:

Semnul de pe pétra nr. 18 este mongolicul *a*:

Semnul de pe cărămida nr. 25 este mongolicul *r*:

Semnul de pe cărămida nr. 27 este mongolicul *i*:

Semnele de pe cărămida nr. 13, decă arü fi scrise unul d'assupra altuia, ori-care Mongolü le-arü puté citi *sd*:

In fine semnul *Q* nu differă intru nemică de mongolicul *t* séu *d*. (7)

Peste totü 9 coincidențe!

Astü-feliü asseménarea ruinei dela Slonü cu monumentele de pe territoriulü litvanü e mai mică decumü este asseménarea'i cu alfabetulü mongolicü.

Cumü sä ni esplicämü acéstä enigmä?

Prin ce feliü de migrațiunü etnice séu măcarü culturale?

Nu cumü-va zidäria dela Slonü, ca și cossitórele dela Drohiczyn séu petricica' dela Daszow, vorü fi nu tocmäi litvane și nici chıarü vechi, ci arü proveni din vr'o invasiune turanică din evulü mediü, dela Pecenegi, dela Cu-

(7) Veđi alfabetulü mongolicü in Lepsius, *Standard alphabet for reducing foreign graphic systems to a uniform orthography*, London, 1863, in-8, p. 212.

manü séu dela Mongoliü lui Batu-hanü, cari tođi aü fostü copprinsü in adevéru spațiulü dintre Bugü și Oltü?

Semnele **N**, **Ш**, **У**, **+**, etc., deși sunt străine alfabetului mongolicü de astă-đi, aü pututü totuși sä existe öre-cändü ca variante.

Precisarea alfabetului d-lui Bolliacü se îngreueză förte multü, între celle-l'alte, prin însăși aceia că o simplä întörcere a petrei séu cărämidei schimbä natura litterei, astü-feliü că unü A, bună örä, póte fi aședatü arbitrarmente in patru feliiuri: A, **V**, **▷** și **◁**.

Maı pe scurtü, d. Bolliacü a datü peste urmele unui alfabetü barbarü in regiunea Prahovei, despre care inse cellü multü se póte dice că 'i o grafică *mongoloidü*.

Ellü este instructivü ca încă unü marturü despre nenumeratele straturü de culture câte s'au succésü pe territoriulü Daciei, dörü in öri-ce casü nu e dacicü.

Sä trecemü la ce-va cu multü mai positivü,

§ 6.

ALFABETULÜ DACICÜ ALLÜ LUI DEKENEÜ.

Simonü Kézai este autorulü unei cronice maghiare dedicate regelü Ladislavü III, carele domnise între 1272—1290.

Biblioteca Imperială din Vienna posedă unü essemplarü din secolulü XV, după care s'a și făcutü edițiunea lui Endlicher.

Nici o datä și de căträ nimeni autenticitatea acestei cronice n'a fostü suppusä bănueliei, și nici că putea sä fie, de örä ce de pe la 1340, abia cu vr'o giümetate-secolü in urma autorului, noi o gässimü degia prescurtatä in limba germană de Enricü de Muglein. (1)

Intr'unü locü Kézai dice:

(1) In Kovachich, *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke*, Ofen, 1805, in-8, t. I. p. 1--94: Chronik der Hunnen.

„Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquestata, partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannonie, sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt, unde Blackis commixti litteris ipsorum (Blackorum) uti perhibentur.“

Adecă :

„Săcuii sunt resturile Hunilor. Aflându-se despre reîntorcerea Ungurilor în Pannonia, ei li-au eşit înaintea la hotarele Galiției și de npreună cu denșii au cucerit Pannonia. din care au și căpătat o parte, nu inse pe șessu, ci la munte învecinat și amestecat cu Vlachi, de unde se vede că au și adoptat littere vlachice.“ (2)

Înainte de a trage vre-o consecință din aceste „littere vlachice“, pe cari dela Români le-au fost împrumutate Săcuii, vom menționa în trecăt un document transilvan din acea-și epocă (3), publicat la 1842 cu nre fac-simile de către academicul maghiar Jerney, și anume decretul unui general tatar

rescăt din 1242, când urdiele orientale au fost coperinsă Ardélul, poruncind Săcilor a nu refusa în transacțiuni moneda mongolică din partea Săcilor și Românilor: „ex dictis Zyely et Blachy.“

Ambele aceste numi, „Zyely et Blachy“, sunt scrise aci allături și mai-mai cu acea-și ortografiă ca și în Kézai, a cărui operă e posterioară diplomei numai cu vr'o trei decenii.

Așa dero un cronicar maghiar ni spune, sunt acum șesse secol, că Români posedau atunci un alfabet propriu allu lor, „litterae Blackorum“, care nu era nici lăti-nesc, căci lăti-nesc scriea însuși Kézai, nici slavon, grecu seu german, de vreme ce pe „Sclavi, Greci, Teutonici“ (4) Kézai nu i confundă nici o dată cu Români.

Cu trei secol mai în urmă, vestitul annalist maghiar Turotz a cunoscut de asemenea alfabetul în cestiune, dero lui nu i mai venia la socotela a recunoște cu sinceritatea lui Kézai că Ungurii au putut să nvețe ce-va dela Români, ci preferă mai bine să credă că sunt nescie antice littere scitice, adduse de către Huni din Asia, mai adăugându cu emfasă că nici o dată Săcuii nu s'au amestecat cu nemini (5).

(2) Endlicher, *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, in-8, p. 100.—Prima edițiune a lui Kézai este de Horanyi, Vienna, 1782, n-8.

(3) Barițiu, *Transilvania*, IV, 55: „Nos Cattan ex Styrye Jedzan in Regno Ungariae Kaymakam Solis et Ter. maximo Chano Syngu Babylonici ac invicibili Regis Regum Hulaku Exercitus Kalkazultan seu supremus Dux. Iterum hortamur et serio committimus vobis Rugas, Bylany, Korus, Castellani Comites in Castris Clusu, Dees, Busdoch, quod cum a nobis data potestate ordinare debeat, ut quemadmodum Flandry in initio Regni nostri acceptabant nummos nostros vulgo Keser-chunich Tatar Pensa ex dictis Zyely et Blachy per omnia necessaria, quia ad nostram utilitatem pertinent, acceptarent tanquam nummos Byzantinos, et cum consortio et patientia nostra participare vultis. Fidelem M. . . as et Zeracheen cum suis sociis Josyf Myzarrus, Fyeerwaary, Tuitous et . . . Zeracheen quorum servis vestros administrare usque Zootmaar. Datum in Zuyo anno Regni nostri II.“ — Jakab, *Okleveltár Kolozsvár története*, Budán, 1870, in-8, t. 1, p. 18, pune acestu act sub anulul 1232.

(4) Endlicher, 101.

(5) Thwrocz, lib. I, cap. 24, in *Scriptores rerum Hungaricarum*, ed. Schwandtner, Vindobonae, 1766, in-4, t. I, p. 96: „Hi Siculi, Hunnorum, prima fronte in Pannoniam intrantem, etiam hac tempestate, residui esse, dubitantur per neminem; cum in ipsorum generatione, extraneo nondum permixti sanguine, et in moribus severiores, et in divisione agri ceteris Hungaris multum differre videantur. Hi, nondum Scythicis literis obliti, eisdem, non encausti et papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio, dicarum ad instar utuntur.“ — Despre tote intellesurile cuvântului „dica“ veđi Du Cange, *Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpenterii, Paris, 1842, in-4, t. 2, p. 840-41: „Dica, non tam pro charta, vel schedula, in qua scribitur, quam pro taleola, nostris taille, in qua rerum numerus annotatur, usurpatur a Thwrocio“

În același timp el ni comunică o particularitate foarte instructivă, și anume că aceste litere nu se scrieau pe pergamenă sau pe chărțiă, ci se încreștau pe bețe.

Despre acestu usă Turotz vorbește ca contimpurēnă, fiindu prin urmare o perfectă fontană istorică; despre originea înse a alfabetului, mai contimpurēnă cu doue sute de ani este Kézai, carele ni spune limpede că Săcuii se amestecaseră în munți cu Români, „Blackis commixti“, împrumutându prin vecinătate literele române, „litteras ipsorum.“

Mândria hunică a lui Turotz cată să se nchine aci de 'nainte a unei mărturie atât de categorice.

Apoi să se observe că Kézai era nu numai din secolul XIII, dēru încă originarū din Biharia, o provinciă curatū românească la cōsta Transilvaniei, astū-feliū că pe Români și pe Săcui nemini nu 'i cunoscea mai de aprōpe.

Dēru acelle „litterae Blackorum“ unde 6re să mai fie astă-đi?

Cumū să fi fostū elle?

Ecce o cestiune cătră care se aplică pe deplinū principiulū duplicatelorū în procedura giuridică: decă la Români a peritū din întemplantare acellū alfabetū, cată să consultămū esemplarulū încredințatū Săcuilorū, și pe dată ce se va găsi unū „Alphabetum Sicularum“, care să nu fie ellenū, goticū, cirilicū, arabū sau vre-unū altulū cunoscutū, pōte fi cine-va sigurū, cu testulū cellū necontroversabilū allū lui Kézai în mână, cumū-că a scosū la lumină abecedarulū cellū vechiū allū Românilorū.

Ei bine, unū asemenea alfabetū există.

Între manuscriptele in-quarto alle repositulū Trausch, depuse actualmente la Biblioteca Evangelicā din Brașovū, în *Diplomatarium Transilvanico-Siculicum ab anno 1251—1807*, este intercalatū unū altū manuscriptū totū in-

quarto, scrisū la 1702 de cătră preutulū Stefanū Lakatos sub titlulū de: *Siculia accuratius quam hactenus delineata*.

Autorulū acestei scrieri, remase pēnē acumū inedită, aparține periodulū dintre 1650—1720.

Ellū a fostū supremū archidiaconū allū districtelorū săcuesci Csik, Gyergyó și Kászón (6), adecă pusū în pozițiune de a cunnosce mai bine ca orī-cine tōte amēnuntele din trailulū compatrioțilorū sei.

Lakatos ni spune că pe la 1700 Săcuii mai întrebuițau încă unū alfabetū propriū allū lorū, și 'lū și reproduce în următorulū modū:

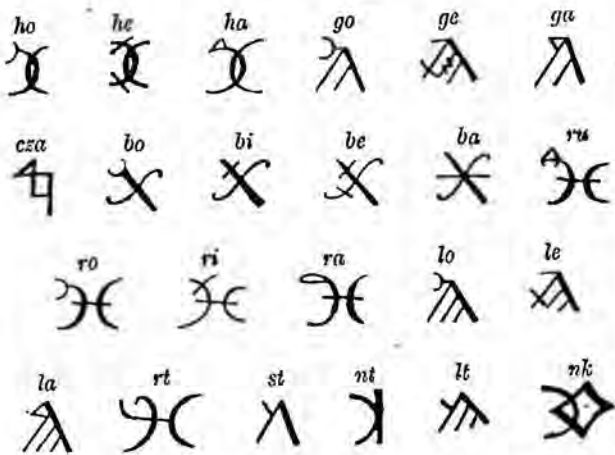
ALPHABETUM SICULORUM.

Affară de acestea, Lakatos mai aduce

(6) Benkő, *Milcovia sive episcopatus Milcoviensis explanatio*, Viennae, 1783, in-8, t. 2, p. 158: «P. Paulus Györfű scribit, Sedium Siculicalium Csik, Gyergyó et Kászón supremum Archidiaconum fuisse R. P. Stephanum Lakatos.»

următoarele monogramme din câte două sonuri:

Avemău d'ero peste totu 56 semne: 33 simple și 23 compuse.

Înainte de a merge mai departe, să împedimău valoarea unora din aceste litere, a căroră transcripțiune maghiară de către Lakatos nu se potrivește cu fonetica română.

Unguresculă *y* este allu nostru *ŷ*.

Unguresculă *ly* este allu nostru *li*, mutiată actualmente, d'eru carele mai essista în România danubiană în secolulă XV, cându în crisove ne întimpină încă *urecliă* în locu de *urechiă* (7).

Unguresculă *ny* este allu nostru *nŷ*, de asemenea despărutū din limbă, affară de unele părți alle Temeșianei și de reginnea Hațegului, unde se mai ȳice *cunŷu* (cuneus) în locu de *cuŷu*. (8)

(7) Veȳi a mea *Archiuă Istoriciă*, III, 190, unde se citeză acte din 1407, 1431, 1442 și 1453.

(8) În *Dictionarium Valachico-Latinum*, MS. in-16, scrisu de unū Hațegenu înainte de 1742 și affătorū în Biblioteca Universităȳii din Pesta, găssimū *banye* pentru baie, *kuny* pentru cuŷu etc.— Cf. Petru Maiorū, *Orthographia Romana*, în *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 34: «Valachi veteris Daciae mutant *n* in *i* consonantem, ut *cuŷu*, clavus, «a lat. cuneus. Aurelianae Daciae autem, imo et Hatzezienses «in Transsilvania retinent quidem *n*, emolliunt tamen».— În Psaltirea lui Coressi (1577), în Pentateuculū lui Tordași (1581)

Unguresculū *ty* este allu nostru *li*, bună-ora în vorba *chiarū*, pe care Maghiarulū n'o pōte scri decătū *tyār*.

E ce-va mai a-nevoiă a decide despre valoarea semnului, pe care Lakatos illu transcrie unguresce prin *gy*, ceia-ce se citește *đi*.

Sonulū *đi* n'a essistatū nici o dată în limba română, seū cellu puȳinū nu se pōte aduce nici unū essemplu unde să nu fi trecutū în *s* dintr'o epocă immemorială.

Noi posedemū inse unū miȳu-locu documentalū de a găssi ecivalinȳa romănescă a maghiarului *gy*, de ora ce:

1-o. În diploma latină a lui Vladislavū Basarabū din 1369, orașulū *Argeșū* se transcrie prin *Argyas* (9);

2-o. În tractatulū comercialū din 1433 între domnulū moldovenescū Iliă și între Sașii din Sibiu, orașulū *Agudū* se scrie *Egyd.* (10)

Unguresculū *gy* este d'eru allu nostru *gi*, a decă *y*.

Sonulū pe care Lakatos illu transcrie prin *gl* însemneză nu vre-o aspiraȳiune, ci purū și simplu pe durulū *g*, căci în monogrammă cu vocalele *o* seū *a* acestu semnū produce pe *go* și *ga*.

Unguresculū *cz* este allu nostru *tz* seū *t*.

Unguresculū *cs* este allu nostru *ci*.

Unguresculū *sz* este allu nostru *s*.

Unguresculū *s* este allu nostru *ș*.

Unguresculū *u* este allu nostru *iu*.

E mai puȳinū ușorū a ȳice, ca ce feliū

și 'n celle-l'alte tipăriture romăne din secolulă XVI, se mai găsescū formele: *spunŷu*, *punŷu*, *remănŷu*, *ăntănŷu* etc., despre cari veȳi Cipariū, *Principie de limbă*, Blasiū, 1866, in-8, p. 143, și *Gramatica limbēi romăne*, Bucuresci, 1870, in-8, p. 89.

(9) Feiér, III, 4, 210. — Cf. Oláh, *Hungaria*, Vindob., 1763, in-8, p. 56, 58: «Mamzillæ ab Argyes... Petrus ab Argyes.»

(10) Originalulū se affă în *Archiuulū Naȳionalū din Sibiu* sub nr. 67. Remăne d'o cam dată ineditū. Noi posedemū o copiă.

de sonū represintă littera transcrisă unguresce prin *ö*.

Lumina se capătă inse din forma acestui semnū, combinatū evidentamente din două: *sc*, adecă represintăndū pe allū nostru *oa*, pe care Romaniū illū scieaū une-orī și cu litterele cirillice prin dupplulū *o*: *ω* ⁽¹¹⁾

In fine, mai remâne semnulū transcrisū prin *j*.

In întregulū alfabetū lipsindū vre-o litteră anume pentru sonulū *j* allū Francesilorū, unguresce *ss*, urméză dérō că tocmai pe acesta illū represintă Lakatos prin *j*.

Dintre monogramme, avemū de limuritū numai pe cea transcrisă unguresce prin *st*, cea-ce se citește *št*.

Éccē dérō „litterae Blackorum“, pe cari cu multū înainte de anulū 1250, după cumū ni-o spune Kézai, Săcuii le-aū fostū imprumutatū dela străbuniū nostri in cursulū unei îndelungate vecinătăți in creeriū Carpatilorū.

Pe la 1700, usulū lorū se mai conserva in Săcuime întocmai ca in secolulū XV, adecă totū prin încrestătore pe bețe, încatū Lakatos repetă pēnē și espressionea lui Turotz: „non papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio dicarum instar.“

Ne oprimū o clipă assupra scrierii *pe bețe*.

Ea nu este de locū hunică, după cumū pretindea Turotz.

In limba germană alfabetulū se chiamă pēnē astăđi *Buchstaben*, dela *Buche*—fagū și *Stab*—bēțū, adecă „bețe de fagū“.

Acella-și înțellesū are slavonesce *bukwa* sēū *bukowa*, adecă „de fagū“.

Celțiū numiaū alfabetulū *coel-bren*, adecă „lemnulū memoriei“ ⁽¹²⁾

(11) Essemple in Cipariū, *Principie*, 381.

(12) Zeuss, *Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t 1, p. 2.

In antica balladă boemă despre „giudecata Libușei“ se menționéză legile scrise *pe scândure*: „desky pravdatne“ ⁽¹³⁾

Scandinaviū possedaū de asemenea „litteras ligno insculptas“ ⁽¹⁴⁾

Liber la Romaniū cei vechi, înainte de a deveni carte, era scórța de lemnū pe care se încrestaū litterele.

Tôte acestea se referū la o adevărată scriere alfabetică, érū nu la nesce rudimente cifrice, după cumū sunt *rebōșele* sēū *revașele* la mocaniū nostri, sēū după cumū aū fostū la Tătariū din evulū mediū bețișorele numite *khe-mu*. ⁽¹⁵⁾

Veciniū nostri Slavi și Germani, Scandinavi, Celți și străbuniū Romani, fără a mai vorbi despre Indiani sēū Egipteni, scieaū dérō și ei ore-cândū pe bețe, pe scórțe, mai correctū pe scândure, după cumū califică fōrte bine acestū felū de materialū graficū unū comentatorū bizantinū din secolulū XII. ⁽¹⁶⁾

O asemenea *xylographiā* nu'i împedeca in-se de a recurge din cândū in cândū la metallū sēū la pétră, și tocmai aceste solide exceptiuni aū pututū să străbattă pēnē 'n ținlele nōstre, pe cândū fragedulū lemnū a peritū cu grămadă prin focū sēū prin putregaiū.

Nu desperāmū dérō nici noi de a descoperi cu timpulū decă nu pergamene, cellū puținū lespeđi sēū monumente metallice cu „litterae Blackorum.“

Elle ni vorū destăinui, între celle-l'alte, doue prețioșe littere pe cari Săcuii nu pu-

(13) *Rukopis kralodvorsky*, ed. Korzinek, Jindrichove Hradec, 1864, in-8, p. 8.

(14) Saxo Grammaticus, *Historia danica*, ed. Klotzius, Lipsiae, 1771, in-4.

(15) Abel Rémusat, *Recherches sur les langues tartares*, Paris, 1820, in-4, p. 65.

(16) Eustath. in *Iliad.* Z: καθά και τῶν τινες ὕστερον Σκυθῶν ἐσημαίνον ἢ θελον. εἰδοῦσά τινα και πολυειδῆ γραμμικὰ ξέσματα ἐγγράφοντες ἤτοι ἐγγλύφοντες πίναξι τουτέστι σανίον.

teaŭ să le fi luatŭ dela Români, căci nu a-veaŭ vre-o trebuință fonetică de elle: *ă* și *î*, sonurile celle mai caracteristice alle vocalismului nostru naționalŭ.

D'o cam dată s'aŭ pututŭ afla scrisŭ cu aceste littere numai câte ce-va săcuescŭ, după cumŭ vomŭ vedé mai la valle.

Pënë atunci să desbattemŭ doue cestiuni:

1. In ce epocă încetat'aŭ a se întrebuița aceste caractere de cătră părințiŭ nostri?

2. Dela cine anume fostu-le-aŭ luatŭ Româniŭ?

In Biblioteca Evangelică din Brașovŭ, nr. 26, b, in manuscriptulŭ lui Eder intitulatŭ *Exercitationes diplomaticae*, Hermannstadt, 1802, in-4, se găssesse actulŭ scrisŭ in Bucuresci la 1492, prin care domnulŭ muntenescŭ famosulŭ Vladŭ Tepeșŭ însciințéază pe Sași despre o apropiată invasiune a Turci-lorŭ in Transilvania.

Se începe așa:

„Vlad dei gratia Woywoda partium Tran-
„salpinarum.

„Circumspecti amici et vicini nobis hono-
„randi. Dabimus scire, quod Thwrehi depo-
„nerent patientiam cum Domino Rege. Cesar
„dedisset Woywodatum de Zendere uno fa-
„miliari, qui vocatur Alibek, altero autem,
„qui nominatur Markovich, dedisset Way-
„wodatum de Bodon, et nunc sunt cum bel-
„lis maximis, sed nescimus, ad quas partes
„volunt transire. Nos timemus, ut ad Hat-
„tzak aut ad Transilvaniam non debeant
„transire. Pro eo etc.“

Aceste câte-va rënduri agiungŭ spre a ne incredința că grammaticulŭ princiarŭ era unŭ neoșŭ Românŭ, pré-putinŭ dedatŭ cu lătinésca, astŭ-feliŭ că latine sunt numai cuvintele, pe cândŭ tótă fraseologia e curatŭ română.

Romănesce, buna óră, cuvântulŭ *oste* séu *ostŭ*

insemna armată și resboiu totŭ-d'o-dată. (17)

Scriba lui Tepeșŭ, cređendŭ că totŭ așa trebuŭ să fie in ori-ce limbă, nu se sfiesce a pune „cum *bellis* maximis“ in locŭ de „ma-
ximo cum exercitu.“

Verbulŭ „a căta“ insemnândŭ la noi nu numai *quaero* séu *intendo*, ci încă și *debeo*, de pildă in „cată să mé ducŭ“, *debeo ire*, scriba lui Tepeșŭ confundă și lătinésce ambele semnificațiuni, băgândŭ pe *debeo* in locŭ de *intendo*: „Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non *debeant* transire.“

Nu mai subliniámŭ in aceia-și frasă pe *ut*, pe *ad*, pe *nos*, pe *non*, puse tóte litteralmente după sintassa română.

Originalulŭ documentului de mai susŭ se păstrează la Sibiu in Archivulŭ Naționalŭ sub nr. 516, unde póte să'lŭ controleze ori-și-cine.

Copiândŭ-lŭ, Eder fusese surprinsŭ de forma litterei *C* in cuvântulŭ „Cesar“, o formă atâtŭ de ciudată, atâtŭ de fără părechia in paleografia latină din evulŭ mediŭ, încătŭ eruditulŭ collectionistŭ nu s'a pututŭ stăpăni de a nu observa intr'o notă: „Singularis est forma elementis *C* in voce Cesar.“

Ei bine, care este acea estraordinară formă?

‡esar.

Noi amŭ vedutŭ in alfabetulŭ lui Lakatos că sonulŭ românescŭ *gi* este represintatŭ prin semnulŭ:

‡

In actulŭ din 1492 vorba ‡esar se citește dérŭ Gesar, confundându-se ce și ge, întocmai ca in „sprăncénă“ pentru „sprăngénă.“ (18)

(17) Mironŭ Costinŭ, in Cogălnicénu, *Cronicele*, ed. 2, t. I, p. 16: «a se apuca de oste improtivă» etc.—Urechia, *ibid.*, 136: «și a începutŭ a dăruire ocine prin țérră la voiniciŭ ce făceaŭ vitezie la ostŭ».

(18) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie Daco-Romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 107. — Pentru celle-l'alte limbe neo-latine veđi Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, 1836, in-8, t. 1, p. 201.

Cumă-că acéstă confusiune între *ce* și *ge* trebuia să fi fostă fôrte pronunțată la străbunii nostri, dovédă este însăși originea sem-nului graficū Г (*gi*), pe care ei l'aũ formatũ din cirilliculũ Ц (*ci*) de pe manuscriptele slavice celle mai vechi, profitândũ de possibilitatea de a intrebuinta pentru propriulũ *đisũ* *ci* o formă totũ cirillică mai modernă a acelleia-și littere: Ч .

În documentele române din secolulũ XV, de essemplu în crisovulũ domnului moldovenescũ Petru din 1453 ⁽¹⁹⁾, codița lui ч în numele propriũ „*Gžamărũ*“ este încă fôrte lungă, anume Ч .

În limba albanesă, atâtũ de inrudită cu a nãstră prin elementulũ comunũ tracicũ ⁽²⁰⁾, sonurile *ci* și *gi* se confundă de asemenea, de unde derivă și acolo o confusiune grafică correspundinte, astũ-felũ cã *ci* se scrie ç erũ *gi*— g , abia differindũ unulũ de altulũ.

În cuvântulũ „*česar*“ scriba lui Tepeșũ n'a făcutũ decâtũ a pune din iuțelã în loculũ litterei latine *C* pe acea romãnescă *č*, pe care necunoscẽnd'o Eder, carele cunoscea de minune paleografia latină medievală, avea negreșitũ totũ dreptulũ să se mire.

Intr'o diplomă cu littere cirillice cu greu se putea committe unũ atare qui-pro-quo, cãci limba și scrierea slavică erau de secolĩ res-

pãndite în tãtã România danubiană, pe cândũ lãtinesce, din contra, scriẽdu-se numai prin excepțiune în câte unũ actũ internaționalũ, grammaticulũ simția o frėscă tentațiune de a-și da în petecũ.

Ce-va analogũ se observă actualmente mai allesũ în Germania, unde rare-orĩ Nẽmțulũ intr'o scrisore cu caractere latine nu vėrã câte-o litteră gotică, dupã cumũ și la noi puținĩ sunt în stare pẽnẽ astãđi de a scri cu ortografia latină fără a lãssa să se strãcãre câte o *slovă*.

Difficultatea de a uita cu totulũ o grafică națională e atâtũ de mare, încãtũ în Anglia bună orã, unde s'aũ fostũ intrebuintatũ anteiũ caracterele runice, deși s'a introdusũ apoi scrierea latină așa numitã anglo-sassonă, totuși littera *th* a remasũ cea vechiã fără nici o schimbare, supraviețuindũ astũ-feliũ ca unũ marturũ isolatũ allũ unei culture anteriore.

Pe la 1400 Poloniĩ măcarũ-cã scrieau demultũ cu caractere latine, d'erũ mai rețineau încă din grafica primitivă cirillică, ca o unică remãșitã mai persistente, pe *čusulũ* menitũ a esprime vocalele *a* și *e* nasalizate. ⁽²¹⁾

O singurã litteră la Anglo-sassoniĩ, o singurã litteră la Poloniĩ, nu mai multũ decâtũ una peste totũ, atesta perduta essistințã a unui întregũ alfabetũ naționalũ!

Semnulũ č în documentulũ din 1492 este d'erũ mai elocinte decâtũ o întregũ disertațiune pentru a proba cã pẽnẽ pe la 1500, cellũ puținũ în Muntenia, Romãniĩ nu uita-serã anticulũ alfabetũ, pe care cu mai multe vėcurĩ înainte l'aũ fostũ imprumutatũ Săcuilorũ.

Ce 'ĩ dreptũ, nu s'a descoperitũ pẽnẽ acumũ

(19) Archivulũ Statulũ din Bucuresci, *Actele monastiriĩ Nẽmțũ*, legãtura nr. 7.--Slavĩ nu posedã sonulũ *đj* affarã de Serbiĩ, cari inse l'aũ luatũ dela veciniĩ. Dobrowsky, *Institutioes linguae slavicae*, Vindob., 1822, in-8, p. 182, observã: «In-ter vocabula sub ч in Lexico Vukiano vix ullum origine «Slavicum reperias.» Littera ч cellũ anteiũ a introdus'o în Serbia în đillele nãstre Vuk Karadziť, imprumutãnd'o dela Romãniĩ și nesciẽndũ cã este de origine slavică.

(20) Veđi *Istoria Criticã*, t. I, vol. I, p. 305-309.--Cf. Schuchardt, *Der Vocalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, 1866, in-8, t. 3, p. 49.

(21) Essemple in Maciejowski, *Pamiętniki o dziejach Słowian*, Peterzburg, 1839, in-8, t. 2, p. 334-363.

nică un act românesc cu „litterae Blackorum”; dăru totu astu-feliu nu s'a găssitū nici unū zapisū săcuescū, deși e certū că Săcuii s'aū servitū cu elle pēnē pe la 1700.

Ca grafică oficială, dēnșii aveau pe cea latină și noi pe cea slavică, alfabetulū naționalū fiindū rezervatū transacțiunilorū particulare, de o importanță secundară sēu de totū casnică, din cari inse nu ni-a remasū cu deseversire nemicū pēnē la 1500.

Avemū pēnē aci doue cifre: 1492, datulū crisovulū lūi Tepeșū, și 1250—1300, intervalulū activității lūi Kézai.

Mai susū de acesta din urmă nu ne putemū urca prin documente sēu cronice; dēru ni se offeră o altă calle totū atâtū de pozitivă în starea actuală a sciinței: paleografia comparată.

Prin celle mai multe elemente alle selle constitutive, „alphabetum Sicilorum” allū lūi Lakatos, adecă „litterae Blackorum” alle lūi Kézai, se perdū în anticitatea cea mai profundă.

Éttă câte-va probe irresistibile :

I.

Acestū semnū, esprimēndū pe *li* vocalisatū, este ieroglifulū sōrelū, care represinta în vechia grafică egiptēnă sonurile identificate *ra* și *la*.

II. 4

Acestū *a* este fără nici o modificare *a* de pe celle mai vechi inscripțiuni ellene, precumū și fenicianulū *a* de pe lespeșile maltane:

4 și

III.

Acestū *ū* numai prin lipsa liniei supplementare differă de :

1-. Samscritulū (u);

2-o. Bengaliculū sēu (u).

Aceia-și lipsă a liniei supplementare ne întimpină în albanesulū (iu).

IV.

Acestū *s* ni appare :

1-o. Ornamentatū fără duplicare în albanesulū (s).

2-o. Duplicatū în umbriculū (s);

3-o. Duplicatū și întorsū pe cōstă în himiariticulū (s);

4-o. Duplicatū și întorsū pe capū în protoebraiculū (s);

V.

Acestū *k* e din punctū în punctū cursivulū samaritanū *k*, deosebindu-se numai printr'o codiță de cellū mai vechiū fenicianū (k).

E remarcabilū că ieroglificulū *k*, din care s'a născutū cellū fenicianū, offeră aceia-și formă fără codiță, ceia-ce probēză că această din urmă e numai supplementară.

VI.

Acestū *g* este :

1-o. Fenicianulū (g);

2-o. Albanesulū (g) întorsū din .

VII.

Acestū *n* își găssesse frați gemeni în :

1-o. Fenicianulū (n);

2-o. Ebraiculū (n).

VIII.

Acestū *s* corresponde elleniculū *s* de pe

celle mai vechi monumente doricе, precum și fenicianului *z*.

IX.

Acestă *t* este:

1-o. Fenicianul (*t*);

2-o. Proto-ellenicul (*t*);

3-o. Mai cu semnă umbriculă (*t*).

Originea tuturor acestora este ieroglificul (*t*).

X.

Acestă *o* e zendiculă séu (*o*).

XI.

Acestă *m* este himiariticul (*m*).

XII.

Acestă *f* e cellă mai vechiu ellenic (*f*).

XIII.

Acestă semnă, care represintă sonul *ts*, adecă *t+s*, differă numai prin pozițiune de proto-ellenicul , carele represintă sonul *ks* din *k+s* (22).

Sciëndu-se că la Ariani *t* corespunde adesea lui *k*, ca în $\piέντε$ = litv. *penki*, lat. *quinque*, $\tauε$ = lat. *que*, $τέσσαρες$ = lat. *quatuor*, $τίς$ = sanscr. *kis* etc., urméză că nu numai graficesce, dérú și filologicesce, allú nostru (*ts*) este identicú cu doricul (*ks*).

XIV.

Acestă *z* presintă o importanță fără comparațiune și mai mare.

Ellú reproduce întocmai pe fenicianul *h*.

Acéstă euațiune grafică $h(h) = z(z)$ implică o euațiune fonetică analogă între *h* și *z*.

Transițiunea din *h* în *z* este propriă în familia indo-europeă mai cu semnă limbei zendice, în care sanscritul *h* nu se conservă nici o dată, ci trece mai totú-d'a-una în *z*, precumú:

sanscr. *áhis* (șérpe) = zend. *azis*;
 — *ahám* (eú) = — *azēm*;
 — *hásta* (mână) = — *zasta*;
 — *sahasra* (miă) = — *hazanhra*;
 — *djihvá* (limbă) = — *hizva*;
 — *hi* (căci), = — *zi*;
 — *vríhánt* (mare) = — *bērēzant*, etc.

Chiarú sanscritul *g* devine *z* în *gáus* (pământú) = *záo* (23).

Limba arménă, pe care Erodotú o numeră anume între celle tracice (24), offeră aceași particularitate, bună oră:

sanscr. *áhis* (șérpe) = arm. *óds*;
 — *himá* (zăpada) = — *dsiun*;
 — *hayás* (callú) = — *dsi*;
 — *máhas* (mare) = — *medz*;
 — *sahasra* (miă) = — *hazar*;
 — *lih* (lingú) = — *lizél*;
 — *bahu* (multú) = — *pazoim*, etc. (25)

Limba slavică repetă pêně la unú punctú același fenomenú, precumú:

sanscr. *ahis* (șérpe) = slav. **anz*;
 — *himá* (zăpada) = — *zima*;
 — *hváyámi* (chiámú) = — *zvu*;
 — *ahám* (eú) = — *az*, etc.

Numele șerpelui în diverse limbe indo-europee póte să dea o ideă sintetică despre

(23) Bopp, *Grammaire comparée des langues indo-européennes*, trad. Bréal, Paris, 1866, in-8, t. 1, p. 108.

(24) Herod., VII, 73.—Stephan. Byz., *Agrœvia*.—Eustath. in *Dionys. Perieg.* v. 694.—Cf. *Istoria critică*, t. I, vol. I, p. 251.

(25) Petermann, *Grammatica lingue armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 22-3.

(22) Curtius, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 357-9.

acellea ce schimbă pe *h* în *z* și altele cari respingă această tranzițiune.

Éccé:

sansk. zend. arm. slav. litv. latin. grec. germ.
âhis. azis. ôds. ans. angis. anguis. εχis. unkt.

Cumă-că Dacii nu numai schimbați pe *g* și *h* în *z* ca Zenții, Armenii și Slavii; ci chiar confundă simultanamente aceste sonuri, după cum Românii de essemplu amestecă pe *g* cu *b*, *h* cu *f* sêu *k* cu *p* în *bine*=*ghine*, *fire*=*hire* sêu *picioră*=*kicioră*, dovédă este numele unui orașu dacicū, carele pe Tabla Peutingeriană se chiamă Germihera, éru în Ptolemeū *Ζερμίζιργα* (26), adecă: *Germi*=*Zermi* și *hera*=*zirga*.

În limba tracică, în care vorbeau și Dacii, vinulū se numia *zāla* (27), ceia-ce este punctualmente sanscritulū *hāla*, vinū, grecesce *χάλας* (28).

Din traciculū *zāla* a remasū pēnē astă-zi în limba albanesă cuvēntulū *zalia*, nebuniă, ametělă (29), carele corespunde întocmai sanscritulū *hālāhālī* și elleniculū *χαλίμων, χάλιμος, χαλίμη* etc.

Celebrulū medicū Gallienū, carele trăia în secolulū lui Traianū, ni spune că 'n limba tracică sēcara se chiamă *brīza*.

Deia Pictet observă că acestū termenū reproduce essactamente pe sanscritulū *vrīhi*, dela rădēcina *vrīh*, a cresce (30).

Hāla=*zāla*, *vrīhi*=*brīza* și *Germihera*=*Zermizirga*, probéză trecerea lui *h* în *z* în limba dacică.

(26) Katanesich, *Orbis antiquus ex Tabula Peutingeri*, Budaë, 1824, in-4, t. 1, p. 375.

(27) Hesych., v. *χάλια*.-Variantulū este *χάλιας*, indicândū o formă primitivă *sāla*, a cării *ā* corespunde lui *η* grecū, ca în *ἡμε* sanskr. *sāmi* sêu *χῆτω* sanskr. *yātāyāmi*.

(28) Pictet, *Les origines indo-européennes*, Paris, 1859, in-8, t. 1, p. 256.

(29) Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, *Lex.*, p. 35.

(30) *Op. cit.*, I, 273.

Astū-feliū se esplică, de ce la Dacii fenicianulū *h* a trebuitū să devină *z*.

O asemenea tranzițiune grafică era posibilă numai la Tracii, la Zenții, la Armenii, la Slavii.

La Grecii, la Latini, la Celții, la Germanii, nici de cumă.

Ne oprimū aci, mărginindu-ne a constata ceia-ce sare în ochii prin evidință.

Lăssămū cu totulū la o parte ori-ce suppozițiune azardôsă sêu ori-ce monumentū ecuivocū, precumū sunt, bună-ôră, inscripțiunile liciane sêu idolii obodriticii dela Prilwitz.

Istoria, ca și fisica, devine sciință numai cu prețulū de a supprime cu deseversire elementulū subiectivū allū imaginațiunii. (31)

Din 33 littere, avemū 14 de acellea pe cari nu le putea cunoșce nici unū inventatorū din evulū mediū, și 'n parte chiarū nici unū eruditū modernū pēnē la ultimele descoperiri epigrafice, precumū sunt caracterele cele mai vechi ellene, feniciene, himiaritice, zende, umbrice etc.; ba de arū și fi cunoscutū ca prin minune pe unele din elle, totuși pēnē la epoca lui Burnouf, Bopp, Schleicher, Benfey, Curtius etc. era peste putință de a preface pe *h* [𐌆] în *z* [𐌆], sêu pēnē la epoca lui Champollion a ghici valôrea fonetică a ieroglifulū .

Cărunta vechime a unui asemenea alfabetū e palpabilă nu numai prin estremulū

(31) Ca agiutôre paleografice ni-au servitū: *Concordance des alphabets* în Eichhof, *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde*, Paris, 1836, in-4; Ballorn, *Alphabete orientalischer und occidentalischer Sprachen*, Leipzig, 1844, in-8; Vaïsse, «Ecriture», în *Encyclopédie moderne*, Paris, 1851, in-8, t. XIII; Aufrecht u. Kirchhof, *Die umbrischen Sprachdenkmäler*, Berlin, 1849, in-8; Brugsch, *Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch*, Leipzig, 1868, in-8; Lepsius etc.

archaismă allă formelor, dérú pêné și prin modulú de întrebuintare, despre care noi într'adinsú ne-amú reținutú de a vorbi pêné acuma.

Lakatos ni spune că se scriea dela dreapta spre stânga.

Chiarú ínse de nu ní-o spunea, lesne s'arú fi pututú recunnósce din însási legătura monogrammelorú, în carí noi vedemú regularmente pusú înainte sonulú pronunțatú în urmă.

Și nu numai din legătura monogrammelorú, ci pêné și din ordinea de aședare a litterelorú.

Nu essistă nici unú alfabetú vechiú séu nou, în fruntea căruia să se affle semnulú graficú allú sonului *l*, precumú amú vedutú mai susú în „litterae Blackorum.“

Acéstá anomaliá este ínse numai apparinte.

Alfabetulú întregú e scrisú de Lakatos în trei linie așa:

l-l-k-k-j-i-ch-g-g-f-e-d-t-c-b-a
l-x-iu-u-t-k-i-s-s-v-r-p-oa-o-ni-n-m
z

Citindú dela dreapta spre stânga, după cumú trebui să se urmeze într'o sistemá retrogradá, noi avemú:

a-b-c-t-d-e-f-g-g-i-ch-i-j-k-k-l-l-m
n-ni-o-oa-p-r-r-v-s-s-k-i-t-u-iu-x-i-z

Nu este în fondú mai nici o deosebire de ordinea cellorú-l'alte alfabete ariane séu semitice.

Sacramentalulú *alefú* allú Fenicianilorú figuréză și aci în capulú mesei.

Cea mai viuá luminá nu numai despre modulú de a scri, dérú și assupra configurațiunii litterelorú, arruncá următórea inscripțiune lapidará în limba maghiará, descoperitá nu de multú în Transsilvania de către d. Blasiú Orbán în biserica săcuéscá unitará dela Enlaka în regiunea Odorheului.

Éccé-o:

Acéstá se transcrie cu ortografia ungu-réscá așa:

n-e-t-s-i-z-a-gy
e-k-a-cs-i-a-n-s-u-m-s-u-i-gy-r-o-e-g

Citindú dela dreapta spre stânga și dela rúndulú de gíosú spre cellú susú, întocmai ca în grafica semiticá, acéstá suná:

Georgyius Musnai csak egy az Isten.

Adecá:

„Georgiú Musnai, numai unulú e Dume-deú.“

O devisá stereotipá a confessiunii unitare, la care appartínea autorulú legendei.

În aceia-și biserică dela Enlaka se afflá o inscripțiune latiná, care limuresce professiunea și epoca acestuí Georgiú Musnai:

„Hocce templum per man. noxius inmanium Tartarorum Anno 1661 in cineres reductum, beneficio et pió erga Deum zelo incolar. Jenlakiens. et Martonosien. in honorem uni veri Dei lacunare tectum arte pictoria insignit A. 1668 Georgius Muznai, pastore existente Johanne Arkosi.“

Uniculú monumentú epigraficú cu „litterae Blackorum“, conservatú ca prin miracolú pêné 'n díllele nóstre, se datoresce dérú unui zugravú Săcuí de pe la 1668.

Configurațiunea generalá a litterelorú în acéstá inscripțiune nu differá de alfabetulú lui Lakatos, offerindú numai unele variațiuni secundare, dintre carí sunt interesante următórele doué:

1-o. Sonulú *e* espressú de doué ori ca în Lakatos și o datá printr'o formá redusá *e*;

2-o. γ (t) perde rotundimea codiței: Υ , devenind și mai aprópe de cellă ieroglifică;

Numai \uparrow (c) se abatte cu totul dela tipul \uparrow , astă-feliu că ambele figure trebui considerate ca doue semne deosebite pentru a esprime unul și același son, după cum amă vędută și 'n Lakatos doue semne deosebite pentru sonul k :

Z \diamond

Totalitatea alfabetului coprinde dęrő nu 33, ci 34 littere simple, affară de monogramme.

D. Orbán are deplina dreptate cându numesce inscripțiunea lui Musnai ună illustru și neprețuită tesaură națională: „nevezetes „és megbecsülhetlen nemzeti kincs e felirat“ (32).

In adevăr, nu póte fi nemică mai puternică ca o demonstrațiune epigrafică.

In lipsa unei assemeni, însăși posibilitatea essistenței vre-unui alfabetu separată la Săcui a fostu generalmente bānuită.

Degia in secolulū trecutū Ungurulū Desericzky reprodușese o epistolă scrisă pe o scândură cu aceste littere, gășită in Transilvania in satulū Szent-Miklós totū din regiunea Odorheiului și care se desciffréză:

«Vuni mast tőgy-fo; s a van eo pinizurt, ecs az eo
it erdőbe: ma böt

«Ianos, s bōte Kovacs. Csinal-ti, ma bōas mastu,
avagy mastu csinaltas.»

Acęsta se transcrie in limba maghiarā modernă așă:

„Vané most tölgy-fa? 's ha van jó pénzért,
„és a' jó itt erdőhöz? ma vett János, 's vette

(32) *A Székelyföld leirása történelmi etc.*, Pest, 1868-71, in-4, t. 1, p. 124.

„Kováts, tsinalj-te, ma vehess mástul, avagy „mástul tsinaltass“.

Adecă:

„Este óre acumū lemnū de stęgiarū? Și decă „este cu prețū bunū, și bunū aice la pădure? „Astăđi a cumperatū Ianoșū și a cumpęratū „Covaciū. Veđi tu, astă-đi să pođi cumpęra dela „cine-va, séu fă să cumpere altulū.“ (33)

După forma cea arhaică a limbei și a ortografiei, *vuni* pentru *vané*, *fo* pentru *fa*, *pinizurt* pentru *pénzért*, *böt* pentru *vött* etc., acęstă naivă epistolă despre o cumperătoare de lemne cată să fie cellū puținū din secolulū XV.

Cu tóte astea nemini nu-i putea da nici o importanță, căci affară de Desericzky n'a vędută nemini însuși originalulū, după cumū nu s'at vędută de cătră nemini nici inscripțiunile cele săcuesci pe cari se đice că le-arū fi adunatū de prin Transilvania renumitulū colecționistū maghiarū Cornides. (34)

Ună dubiū fórtę legitimū domnia asupra cestiuui.

In deșertū prótesta in favórea alfabetulū renumitulū filologū maghiarū Gyarmathi. (35)

Penē și iesuitulū Timon, carele nu era tocmai dintre cei mai scrupuloși pe terrēmulū criticū, totū ce se povestia despre litterele săcuesci i se pęrea a fi o fantasmagoriă. (36)

(33) Desericius, *Initia et majores Hungarorum*, lib. IV, cap. 7, ap. Katanesich, *De Istro ejusque adcolis*, Budaë, 1798, in-8, p. 306-8.

(34) Wallaszky, *Conspectus reipublicae literarum in Hungaria*, Lipsiae, 1785, in-8, par. I, tsect. I.

(35) *Kritische Grammatik der ungarischen Sprache*, Klausenburg, 1794, in-8, t. I, init.

(36) Timon, *Imago novae Hungariae, Cassoviae*, 1734, in-16, Additamentum p. 2: «De literis Scythicis, apud Sicanos repertis, multa legi, multa audivi, sed suspectae mihi fuerunt idecirco, quia quid illis notatum, quid expressum fuerit, nemo recensuit, nemo explicuit. Nihil certe adhuc ex illis didicimus; et nescio, an unquam quisquam ex illis in lucem prolaturus sit. Novas notas fingere etiam hoc seculo quisque potest».

Inscripțiunea murală dela Enlaka, accesibilă pentru orî-cine voesce s'o vedă, pune capăt acestui scepticism de pînă mai dă-ună-dă, și d. Orbán nu essageréză întru nemică vorbindu cu entuziasm despre estrema importanță a descoperirii sélle.

D-sea cade înse în péccatulú betránului Turrotz cându presuppune paternitatea Hunilorú în nesce littere curatá semitico-ariane, în cari nu essistá, fie în formá, fie în modulú de a scri, absolutamente nici unú ingredientú nord-asiaticú.

Chiarú dintre Ungurí, degia Bel constatase semitismulú unorú caractere (37), éru celebrulú Pray era mai dispusú a le attribui Germanilorú decâtú Hunilorú. (38)

Sá se noteze cá testulú lui Kézai, în care se aratá trecerea acestorú littere dela Romání la Sácui, a fostú necunoscutú lui Bel și Pray.

Unú alfabetú hunicú, decá a essistatú vre-o datá, trebuia sá semene mai curándú cu caracterele descoperite de d. Bolliacú în ruina³⁹ delá Slonú, unde se observá în realitate numeroase elemente turanice, și catá sá se fi scrisú numai dórá în liniá perpendiculará dupá tipiculú mongolicú, éru nu dela drépta spre stánga dupá mecanismulú graficeí semitice și 'n parte chiarú a celei ariane, cáci totú așa se scriea în limba zendicá și 'n acea etruscá, fárá a mai vorbi despre semi-retrogradulú βοοσπορηδόν allú Grecilorú.

Vechií Egiptení scrieá de asemenea nu numai cu ieroglife, dérú și în grafica ieraticá și demoticá.

Chiarú Goții, probabilmente înse numai ramura gepidicá, care occupase într'unú timpú

o porțiune occidentalá a Transilvaniei, scrieá în acellá-și modú.

Pe sfînsulú descoperitú în 1847 la Turda se citește:

NAOLRAFEREIΘISAMIAMI.

Citindu-se dela drépta spre stánga, avemú: *ima ima si thi ere farloan*, ceia-ce se transcrie fórté lesne în limba germaná moderná prin: „ihm, ihm sei die Ehre verliehen“, adecá: „lui fie-i datá márirea“ (39), cea mai potrivitá legendá pe figura unei divinitáți pagane.

Vomú mai adánga cá și vechile rune slavice se scrieá totú dela drépta spre stánga. (40)

Intr'unú cuvéntú, nemicú turanicú și totulú ariano-semiticú, arú fi de agiunsú numai atáta pentru a înlátura radicalmente orî-ce ipotesá hunicá, chiarú decá Simonú Kézai, scriéndú între anii 1250-1300, nu ni spunea cá Sácui ímprumutaserá aceste caractere anume dela Romání, și chiarú decá diploma lui Tepeșú din 1492 nu ní-arú atesta usulú lorú în Muntenia pînă pe la 1500.

Cumú-cá alfabetulú este dacicú, o probézá:

1. Moștenirea lui de cátrá Romání, adecá Daco-latiní, productú directú allú amesteculú Dacilorú cu elementulú italicú;

2. Lipsa de orî-ce medievalú séu chiarú din ultima fasá a anticítáții, astú-feliú cá arú fi absurdú a bânui cá străbunii nostri vorú fi luatú de unde-va asemenea caractere în cursulú evului mediú;

3. Formațiunea semnului ξ pe basea unei fonetice eminentemente tracice, care nu se aseméná în astá privință decâtú numai cu acea zendicá, arméná și slavică, pe cândú însuși alfabetulú nefindú nici zendicú, nici

(37) Bel, *De veteri literatura Hunno-scythica*, Lipsiae, 1718, in-8.

(38) Pray, *Dissertationes in annales Hunnorum*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 61, nota 1.

(39) Veđi *Istoria criticá*, t. 1, vol. 1, p. 321.

(40) Wiszniewski, *Historja literatury polskiej*, Kraków, 1840, in-8, t. 1, p. 169-72.

arménii, nici slavicii, urmăzând *eo ipso* că trebuia să fie dacicii.

Coincidența acestor trei puncturi constituie o perfectă certitudine, care se verifică printr-o serie de întrebări antitetice:

1. Dacă alfabetul nu e dacic, atunci de la care altă popor arian s'ar semita, nici decum turanică, pututu-l'ar căpeta Românii fără a se mișca din Dacia?

2. Dacă alfabetul nu e dacic, și noi știm în același timp că el nu este medieval, ci offeră nesce indicii foarte vechi, atunci cine are într-o epocă antică l'ar pututu transmite Românii pe teritoriul Daciei?

3. Dacă alfabetul nu e dacic, și totuși cată să ni-l'ar fi dat exclusivament vre-o ginte prefăcându pe *h* în *z*, după cum sunt Zenzii, Armenii și Slavii, eru caracterele grafice vechi și noue ale acestor trei nemuri sunt cu totul altu-feliu, fiindu bine cunoscutu în paleografie, atunci unde are să i'ar putem găsi paternitatea affară de ginte tracică, din care făceau parte Dacii și la care în adevăr *h* se schimba în *z* și chiaru se alternau ambele sonuri?

Desfidem pe oricine de a eși din aceste dileme.

O dată demonstrat dacismul caracterelor, să urmărim pe însuși părintele acestui alfabet, luându drept călăuze done fontane istorice dintre cele mai ponderose: pe Strabone și pe Dione Crisostom.

Cellu anteiu sub Augustu, cellu-l'altu sub Traianu, ambi ni spunu că civilizațiunea Dacilor se datoră unui Dekeneu cu vr'o sută de ani înainte de Cristu.

„Acestu farmecatoru — dice Strabone — învețase în Egiptu nesce semne, *προσημασίας*, prin caru pretindea a cunoșce voința divină“ (41).

(41) Strabo, lib. VII, cap. 3, § 11. — Tardieu, *Géographie de*

„Adducându-ni a-minte că *semnele sacre* la Egipteni erau ieroglifile, că pene astăzi în India alfabetul samscritu se chiaru *dévanâgari*, adică dumnezeescu, și că la vechii Germani termenul *rûna* se applica d'o potrivă la scriere și la farmec, cuvintele lui Strabone devin foarte clare.

Elle indică introducerea în Dacia de către Dekeneu a unor caractere grafice din Egiptu.

La Evrei unu singuru și același cuvântu avea înțelesul de „semn delu Dumneșu“ și „litteră“ (42).

Chiaru în zilele nostre unu selbatecu din tribul americanu Kickapoos inventându pentru compatrioții sei unu alfabetu, a fostu considerat de către densesi ca farmecatoru, eru litterele selle se întrebuntau la rugăcuni pentru a cunoșce voința divină, intocmai ca semnele cele egiptene ale lui Dekeneu. (43)

Dione Crisostomu confirmă acestu modu de a înțelege pe Strabone.

Importanța'i monografiă despre Daci a ajunsu pene la noi abia în câte-va fragmente.

În secolul VI a cunoscut'o încă și o citéză Gotulu Iornande, desfigurându inse tote după

Strabon, Paris, 1873, in-8, t. 2, p. 27, traduce: «Decenaeus, espèce de charlatan, qui avait longtemps voyagé en Egypte et y avait acquis la connaissance de certains signes, à l'aide desquels il annonçait les volontés divines.» — Vomu observa că în Strabone nu este «charlatan», ci *γοητης*, adică, «sorcier» séu «magicien».

(42) Renan, *Hist. des langues sémitiques*, Paris, 1858, in-8, p. 115.

(43) Tylor, *The early history of mankind*, London, 1870, in-8, p. 89: «Catlin tells how the chief of the Kickapoos, a man of great ability, generally known as the «Shawnee Prophet», having, as was said, learnt the doctrines of Christianity from a missionary, taught them to his tribe pretending to have received a supernatural mission. He composed a prayer, which he wrote down on a flat stick, in characters somewhat resembling Chinese letters. When Catlin visited the tribe, every man, woman, and child used to repeat this prayer morning and evening, placing the fore-finger under the first character, repeating etc.»

obiceiū din dorință de a germanisa cu orî-ce prețu vechile némuri tracice dela Dunăre.

Intr'unū importantissimū passagiū, Dione Crisostomū dice că Dekeneū a inițiatū pe Daci in diversele ramure alle filosofiei, i-a înzestratū cu o literatură, li-a datū legi scrise: „leges conscriptas“ (44).

Pênă atunci ei nu aveatū tôte acestea.

Allăturandū pe Dione Crisostomū cu Strabone, adecă semnele egiptene alle celui înainteū cu scriptura cea filosofică a celui-l'altū, și punēndu-i apoi pe amēndouī față 'n față cu alfabetulū de mai susū, e cu anevoiă a nu recunnósce opera lui Dekeneū.

Trebuī adausū numai că reformatorulū Daciei n'a transplantatū la Dunăre unū alfabetū purū egiptēnū, ci pe lōngă unele ierogliffe a mai grupatū o sēmă de caractere feniciene, ellene, zendice și altele; dērū și acestea de asemenea, după cumū a doveditū astă-di sciința paleografică, derivă mai tôte directū seū indirectū din celle trei sisteme grafice alle Egiptului. (45)

Fenicianii mai cu sēmă eraū pe țermii Nilului ca la dēnșii a-casă, „Sēmites à demi égyptisés“, precumū îi numesce fōrte bine d. de Rougemont (46).

S'arū putē pune inse o cestiune.

Unele littere, precumū amū vēdūtū mai susū, indicandū intr'o stare de admirabilă conservațiune, ca și cândū arū fi copiate astădi după inscripțiunile celle mai archaice, tocmai períodele primordiale din istoria alfabetelorū semitice și ariane, cumū de aū pututū elle a se cristallisa atātū de bine in cursū de douē miī de anni?

(44) Ap. Iornand., *De reb. Get.*, cap. 11.

(45) Sharpe, *Egyptian Hieroglyphics*, London, 1861, in-8, p. 27.

(46) *L'âge du bronze*, Paris, 1866, in-8. p. 201.

„O mare desvoltare relativă a culturei litterare—dice d. Lenormant—și prin consecință o mare desvoltare relativă a usului de a scri, este principala și decisiva cauză a rapidității cu care se modifică și se schimbă mai multū seū mai puținū figurele litterelorū in alfabetulū unui poporū. Semnele grafice sufferū in realitate ca unū feliiu de rōdere prin purtare, pe cândū elle se pás-tréză din contra decât sunt rarū intrebuintate. La unū poporū litteratū, care scrie multū și unde maioritatea scie carte, variațiunile paleografice sunt desse și grăbescū deformațiunea litterelorū, fie prin complicațiuni și impodobiri cândū e vorba de caligrafia, unde se cere mai pe susū de tôte eleganța, fie prin simplificațiuni și prescurtări cândū e vorba de cursivă, a căriia prima condițiune este răpediciunea. Poporulū care scrie pe câtū se pōte mai puținū, remānēndū in astă privință intr'o quasi-barbaria, este acella ce conservă mai multū timpū și mai neattinse formele primitive alle litterelorū.“ (47).

D. Lenormand observă mai departe că usulū cernellei seū allū orî-și-cării alte materie licuide concurge la corupțiunea unui alfabetū, pe cândū gravarea caracterelorū pe o materiă dură este de o natură conservatrice, fiindū-că se scrie cu greū.

Dacă dērū litterele dacice aū pututū să supraviețuēscă cu atāta puritate la Romāni și apoi la Săcuī, cauza este că:

1. Se scriea fōrte puținū;
2. Caracterele trebuīaū increstate.

Orî-cumū să fie, acestū alfabetū, din care noi amū esplicatū aci abia o mică parte, căci n'amū.

(47) *Sur la propagation de l'alphabet phénicien*, Paris, 1872, in-8, t. 1, p. 115.

voitū a deschide vre-o portiță controversel, cată să-și fea loculū nu numai in paleografia universală, ci mai cu sēmă in istoria universală a culturai.

Nici unulū din istoricii romāni, deși cei mai mulți sunt tocmai de peste Carpați, n'a visatū măcarū că Săcuii posedă unū anticū alfabetū imprumutatū in evulū mediū dela Romāni, necumū să-și mai fi datū ostenēlla de a'lū gāssi, de a'lū studia paleograficesce și de a'lū confrunța cu revelațiunile lui Straboneși Dione Crisostomū despre modalitatea nascerii litteraturēi la Daci; dintre istoricii străini, pe de altă parte, ilustrulū Schaffarik observase prețiosulū testū allū lui Kézai cu „Zaculi litteris Blackorum uti perhibentur”, dērū necunoscēndū de locū litterele in cestiune, credea că Săcuiū vorū fi luatū dela Romāni anume slovele cirillice, și se mira ellū singurū cumū de nu se mai afflă nici o urmă cirillico-săcuēscă (48).

§ 7.

DIFFERINȚA INTRE ORIGINEA UNEI NAȚIUNI ȘI ORIGINEA CULTUREI NAȚIONALE.

Analisa alfabetului dacicū, devenitū romānescū și in fine săcuēscū, după ce aparținuse fragmentatū la câte și mai câte popōre de felii de felii de vițe, a fostū pentru noi o simplă introducere la studiulū reacțiunii omului contra naturei pe territoriulū Daciei, căci totū atâtū de pestriță ca și grupparea acellorū littere, totū atâtū de eterogenă este pe țermii Istrului originea vestmintelorū, originea armelorū și originea locuințelorū, de unde procedeă întrēga civilizațiune.

D. Baronzi, adunāndū câte-va materialuri pentru istoria limbei romāne, înșiră la unū

(48) *Slovanské starozitnosti*, Praha, 1837, in-8, p. 609: „Tedy uzjwali pisma cyrilshého giz pred 1290?”

locū următōrele numiri de îmbrăcăminte țerănēscă :

„Androcū seū vĕlnicū.—Iotū—Iă.—Maramă.—Brătū.—Zevclă.—Zevclcută.—Salbă.—Pandlicele.—Topi.—Pluturasă.—Paftalle.—Percelle.—Cămēsă de borangicū.—Brobodă.—Șiretelle.—Cogiocū.—Opincī.—Căcūllă.—Scurteică.—Zeghiă.—Colțisorī.—Căltunī.—Verigute.—Broschită seū altită.—Zăbunū.—Stremătură.—Cipcă.—Tichă.—Libadea.—Tolū.—Plocatū.—Velintă.—Pătură.—Straie.—Allēsă.—Papuci.—Mărgelle.—Glugă.—Itari.—Imincī.—Pantofi.—Ștergarū.—Rochiū.—Ciōreci.—Poturi.—Cepchenū.—Fustă.—Curelle.—Brāne.—Nogite.—Sarică.—Ipingea.—Fermenea.—Conduri.—Concū.—Testemellū.—Strimțari.—Bete.—Chimiră.—Conteșū.—Cercelluși.—Tivilichă.—Găitane.—Fundă.—Făsiōre.—Falbalalle.—Tulpănașū.—Pănsătură.—Scortari.—etc. (1)

Registrulū e departe de a fi măcarū pe giunētate completū, și totuși dēcă arū supraviețui numai acești termini, perindū d'o dată totalitatea limbei, astū-feliū ca filologia să fie silită a se pronunța exclusivamente după celle șapte-dēcī cuvinte de mai susū, dintre cari nici dēce nu sunt latine, ôre ca ce felii de ideă s'arū putē face in privința naționalității romāne?

Acella-și fenomenū ne întimpină in numile locuințelorū : *bordeiū*, *colibă*, *hrubă*, *odaiă*, *sobă*, *stānă*, *orașū*, *tărgū* etc., din cari celle mai multe sunt cu totulū străine originii nōstre naționale, arătāndū inse istoriculuiū successivele straturi de culture, impuse territoriuluiū dintre Carpați și Dunăre prin complexulū trecutului seū cronologicū și allū pozițiunii sēlle geografice.

[1] Baronzi, *Limba romānă și tradițiunile ei*, Brăila, 1872, in-8, p. 95.

Totă așa în nomenclatura armelor: *pușcă, sabiă, flintă, ghiogă, măciucă, bûzdugană, su-lită* etc.

În vinele Românilor nu curge probabilmente nici o picătură de sânge egiptenă, și totuși străbunii noștri au scris ore-cândă cu ieroglif; de asemenea poate să se întempe în limba română un termen vestimentar, militar sau arhitectonic de pe la capelele lumii, fără ca această singură considerațiune, decât nu sunt și altele mai decisive, să implice între noi și cine mai știe cine vre-ună gradă de înscris; în orice caz înse atari împrumuturi de vorbe indică împrumuturi correlative de idei sau de lucruri, confirmându din nou că lupta omului contra condițiilor fizice este atât de a-nevoia, încât pe fie-care punct al globului pământesc trebuie să colaboreze miriade de ani umanitatea întregă.

Madridul cu largele selle strade și cu cele 42 de piețe este ellu opera Spaniolilor?

Sub această mărță capitală a Castiliei, dintr'unu terrēmă geologică mai vechiu decât petrificațiunile de elefantă și de rinoceră găssite pe d'assupra'i, s'au desmormentat topore necioplite de silex și de quartzit (2).

Eccē unde se urcă adevăratul légēnu allu Madridului!

În Marsillia la 1864, dintr'o adâncime de 4 metri și găumătate, s'a scos de sub case resturile unei arhaice corăbie făcute din cedru, care trebuia să fi venit aci numai dōră din regiunea Libanului (3).

Ettă cui se datoresce portul cu 1200 de vase, de care atât de mândră e actuala Franciă!

(2) Rougemont, *L'âge du bronze*, 281.

(3) *Ibid.*, 302.

Civilizațiunea umană, chiar în starea'i cea mai rudimentară, căci nemiță nu pōte fi mai simplu ca o vizuină, o bătă sau o cărpă, este degia produsul unei labori immense, la succellul cării au concursu aproape tōte gințile, moștenindu-se *incognito* ună pe alta.

§ 8.

TZUNDRĂ ȘI ZEGHEA.

Numele cellu mai pre-istoric allu vestmētului derivă dela o radicală *tan*, a tinde. De acollo avem:

- 1-o. Sanscritulă *tantra*, haină;
- 2-o. Persianulă *tanah*, stoffă;
- 3-o. Osseticulă *tuna*, idem;
- 4-o. Celticulă *tona* sau *tonach*, vestmēt;
- 5-o. Latinulă *tunica* (1).

Deși la Germani și la Slavi acestu derivat allu radicali *tan* se pare a nu ave reprezentanți, totuși simulanitatea lui la Indi și la Celti probază că este mai vechiu decât separațiunea trunchiului arianu în diverse ramure asiatice și europene, întemplată cellu puțin cu 4,000 ani înainte de Cristu.

Cercetările ulterioare demonstră înse că *tan* în înțellesu de vestmēt a essistat nu cu patru, ci cu șce mi de ani înainte, adecă în acea ultra-primordială epocă, în care străbunii Arianelor și ai Chinesilor erau încă unu singură nēm.

În adevăr, d. Gustav Schlegel constată în limba chineză radicala *tan* în simțu de a tinde, de unde și acollo provine *tan-haină*, mai allesu o îmbrăcăminte de totu ordinară, a „garment without lining, a sheet“, care termen în pronunțiaunea vulgară ia forma

(1) Pietet, *Les origines indo-européennes*, II, 297.

de *tşin*, d'ar se scrie totu-d'a-una cu caracterul *tan* însoţit de chiăia vestmântului⁽²⁾.

Estrema anticitate a acestui cuvântu este prin urmare mai pe susu de ori-ce îndouélă.

Trecëndu în Europa, *tan*-vestmântu a scădut pretutindeni din *a* la *u*: *tona*, *tonach*, *tuna*, *tunica*, urmându cunnoscutei legi filologice de greutatea relativă a vocaleloru, astu-feliu că sanscritulu *tantra*, decă s'arü fi conservatü şi ellu întregü în vre-o limbă europeană, trebuia să devină *tontra* seü *tuntra*.

Acéstă formă *tan*+*tra* se distinge prin suffissulu *tra*, carele caracteriză anume lucrurile „servindü la unü usü”.

Aşa de essemplu: *nêtra*, ochiu dela *nî*—a conduce, adecă servindü la conducere; *crôtra*, urechiă, dela *çru*—a auđi, adecă servindü la auđire; *gâtra*, mēdullarü, dela *gâ*—a merge, adecă servindü la mergere; *vâstra*, îmbrăccă-minte, dela *vas*—a îmbrăcca, adecă servindü la îmbrăccare; *çastra*, săgétă, dela *ças*—a uccide, adecă servindü la uccidere; *pâtra*, vasu, dela *pâ*—a bé, adecă servindü la bëtütü; *ama-tra*, coffă, dela *am*—a se duce, adecă servindü la dusü, etc. ⁽³⁾

Tantra însemnéză litteralmente o haînă destullü de spaţiosă pentru a se întinde pe corpü, unü feliu de mantă „servindü la tindere” ⁽⁴⁾.

În limbele europée suffissulu *tra* a devenitü celle mai de multe ori *dra*.

Aşa bună-öră ideia de vëslă, adecă „servindü a despica”, dela radicala *ar*, capëtă în diversele dialecte ariane următorele formaţiuni:

(2) Schlegel, *Sinico-Aryaca ou recherches sur les racines primitives*, Batavia, 1872, in-8, p. 134-38.

(3) Alte essemple în Bopp, *Gramm. comparée*, IV, 62, § 815 b.

(4) Cf. Chavée, *Lexiologie indo-européenne*, Paris, 1864, in-8, p. 171.

sanscr. anglo-sax. scandin. vechiu-germ. litv. celt.
ari-tra re-dhra rô-dhr rue-dar ru-delis rho-dol

În acestü modü forma europeană cea mai legitimă din sanscritulu *tantra*, scădutü la *tuntra* prin uşurarea cea regulată a vocalei radicale, este *tundra*.

În deşertü vomü căuta unü asemenea nume allü vestmântulu la Greci, Latini, Germani, Celti, Litvani, Slavi.

Ellu se găsesce numai la Români, şi încă nu la toţi, ci exclusivamente la locuitorii din munţi, cei mai credincioşi păđitori ai datinelorü străbune, cari pënë astă-đi se îmbraccă cu *tundra*.

În zona câmpénă a României şi chiarü în podgoriă „*tundra*” nu essistă.

Nemicü nu pöte fi mai sanscritü ca acestü termenü, şi fiindü-că noue nu ni l'au împutatü celle-l'alte popöre ariane alle Europei, de öră ce la dënselle ellu nu possede suffissulu *tra*, este invederatü că Româniil'au moştenitü d'a-dreptulu dela Daci, cari la rëndulu lorü illü adduseră seü illü primiseră din sudulu Asiei.

Singura modificaţiune curatü românescă este sibilarea lui *t* în *ţ*.

Ceia-a ce s'a întemplatü cu alfabetulu dacicü, a păđit'o şi *tundra*.

Dela noi în cursulu evulu mediü au luat'o Săcuii, prefăcënd'o în *tzondra* seü *czundra*, deşi cei-l'alţi Unguri nu cunnoscü de locu acéstă vorbă atâtü de ariană, întrebuintändü în locu'i cuvëntulu *szür* ⁽⁵⁾.

Bulgarii şi Serbiil'au pututü s'o fea dela Români, învecinându-se cu noi numai din partea câmpiei, unde *tundra* nu se aude.

O *tundră* ce-va mai lungă se đice românesc *zeghe*.

(5) Benkü, *Transsylvania sive magnus Transsylvaniæ principatus*, Vindobonæ, 1777, in-8, t. I, p. 404.

Lessiconulă Budană scrie acésta đicere *zeche*, esplicând'o prin: „tundră, sumană, ein grober Bauernrock, Bauernkittel“, și derivând'o din latinulă: *sagum* ⁽⁶⁾.

Finalurile *ghe* și *che* presupună la Români totă-d'a-una pe ună primitivă *tül*, *gül* séu *cül*, precumă în „*ure-che*“ din „*auricula*“, „*păre-che*“ din „*pariculum*“, „*giun-ghiu*“ din „*jugulum*“, „*un-ghe*“ din „*ungula*“, „*ve-chiu*“ din „*vetulus*“, „*mu-che*“ din „*mutulum*“ etc.

Astă-feliu *zechea* séu *zeghea* corespunde perfectamente latinulă *sagulum* = *saghea*, căci formațiunea finalurilor *ghe* séu *che* esclude în fonologia română ori-ce altă provenință.

Dintr'o sorginte nelatină, dela Celți bună-óră séu dela Greci, amă fi căpétatū *zegă* séu *zecă*, după cumă din *δισάκιον* amă făcutū *desagă*, nici o dată inse n'amă fi formatū *zeghe* séu *zeche*, carī implică pe *gulum*, *tulum* séu *culum*.

În adevărū, legionarii lui Traianū nu puteatū să nu transplanteze în Dacia hațna loră eminentemente cea mai militară.

Titū-Liviū laudă pe Deciū că purta *sagulum* ca unū simplu ostășū romanū: „*sagulo* gregali amictus“ ⁽⁷⁾

„Ad *saga* ire“, a îmbrăcca *sagulum* însemna latinesce a merge la resboiū ⁽⁸⁾.

E dérō necontestabilū că părinții nostri aū moștenitū *zeghea* anume dela Români; este inse totū atâtū de sicurū, pe de altă parte, că acestū vestmētū, deși ni s'a transmissū noue pe callea latinității, nu e totuși cătū de puținū de o origine romană.

Strabone đice că Italia primă *των σαγων ἀφ' ἑσπερίας* din Gallia ⁽⁹⁾.

Isidorū e și mai explicitū: „*sagum*—đice

(6) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 769.

(7) Lib. VII, cap. 34.

(8) *Vellej. Patere.*, II, 16.

(9) *Geogr.*, IV, 4, § 3, ed. Didot.

„ellū—este unū cuvētū celticū însemnândū „unū feliu de hațna militară, pe care Romanii aū adoptat'o în urma expedițiilor gallice, „găssind'o între lucrurile celle predate“ ⁽¹⁰⁾.

În diversele dialecte celtice *zeghea* se află pēnē astă-đi sub formele de *sae*, *se*, *se-gan*, *segiad*, *sai*, vestmētū, tunică ⁽¹¹⁾.

Fie imediatū dela Galli, fie prin intermediul Romei, acella-și termenū a agiunsū la Italiani: *saja*, la Francesi: *saie*, la Spanioli și Portugesi: *sajo*, la Grecii vechi: *σαγός*, la Grecii moderni: *σαγιά* séu *σαία* etc. ⁽¹²⁾

Dela acesti din urmă l'aū primitū în đillele nōstre Bulgari: *saghia* ⁽¹³⁾.

Dela Italiani degia în secolulū XVI ellū a trecutū prin modă la Poloni sub forma de *sajan* séu *sagaj* ⁽¹⁴⁾.

Așa dérō Români aū pe *zeghea* dela Latini, Latini o aū dela Celți, Celții inse aū căpétat'o din Asia, dela radicala ariană *sag*, a accoperi, de unde provinū de asemenea sanscritulă *sagigū*—vestmētū, elleniculū *σαγή*—armură și *σαγα*—mantă, persianulă *sász* etc. ⁽¹⁵⁾

Dela Români directamente, ca și pe *tundra*, aū primit'o în evulū međiu Săcui: *zege*, fără s'o trecă la cei-l'alți Unguri ⁽¹⁶⁾.

Affară de Săcui, Români totū în véculū de

(10) *Orig.*, XIX, 24: „Est autem vestis militaris, cujus usus Gallicis primum expeditionibus coepit e praeda hostili. Sagum autem gallicum nomen est.“

(11) *Zeuss, Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t. I, p. 37.—Cf. *Tronde, Dictionnaire français et cello-breton*, Brest, 1842, in-8, p. 235.

(12) *Diefenbach, Origines Europaeae*, Frankfurt, 1861, in-8, p. 414.—Cf. *Du Cange, Glossarium mediae Graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f., p. 1316.

(13) *Verkovicz, Narodne pesme Makedonski Bugara*, Beograd, 1860, in-8, t. 1, p. 371.

(14) *Grabowski, Ubiory w Polsce*, Warszawa, 1830, in-8, p. 223.

(15) *Pictet*, II, 226.—Cf. *Eichhof, Parallele des langues de l'Inde et de l'Europe*, Paris, 1836, in-4, p. 193

(16) *Pray, Dissertationes historico-criticae*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 42.

mișlocu aŭ mai datu pe *zeghea* Cumanilor, sub forma de *zaga* și cu accepțiunea de peptarū de pelle (17).

Dintre tôte poporele ariane, Celții petrunseseră cei ăntei în Europa, încâtu aŭ fostu în stare să străbattă pêne la estremulū occidente; Traci, dintre cari Daci formaŭ o simplă fracțiune, aŭ venitū din contra cei mai din urmă, astū-feliū că abia aŭ pututū apuca colțușorulū sud-osticū allū continentulū, tôte celle-l'alte regiuni fiindū ocupate.

Celții ducū *zeghea* din India la Oceanulū Atlanticū; cu mai mulți secolī încōce Daci totū de acollo ducū țundra la Marea-nēgră; Latini ieaŭ dela Celți *zeghea* și o strămută în Dacia, unde inse trebui să primescă dela Daci țundra, transmittēndū apoi ambele nouē naționalități daco-latine; de unde éroși după mai multe vécuri le ieaŭ pe amendoue Săcui, pogoriți de peste Urali, absolutamente străini ginții ariane și pe cari totuși astă-di, nemū finno-turcū, îi apēra de frigū și de ploia indo-celtica *zeghe* și indo-dacica țundră.

Fața cu assemeni fenomene, pass' de mai scrie istoria reacțiunii omulū contra naturei pe mallulū Dimboviței fără a fi silitū vrēndū-nevrēndū să allergi dela Bangkok la Edimburgh și dela Peking la Gibraltarū!...

§ 9.

EPOCA DE BRONZŪ ȘI FENICIANIL

De căți-va anni archeologii se arată mai dispuși ca ori-cândū a esplica prin migrațiunii feniciane unulū din periōdele celle mai interesante în istoria civilizațiunii europē: epoca așa numită de bronzū.

(17) *Vocabularium Comanicum* din 1303, în Klaproth, *Mémoires relatifs à l'Asie*, Paris, 1828, in-8, t. 3, p. 242: «*Xaga*, coyrcia, cuirasse.»—În acestū vocabularū *x* reprezintă pe *z*.

Noi suntemū departe de a admite ca valabile tôte argumentele scōlei professorulū Nilsson. (1)

Unele sunt mai pe giosū de critică.

A căuta de essemplu pe Feniciani ori-unde se găsesce vre-o pétră desprē care să fi povestitū cine-va că pōrtă intipărită urma de piciorū a lui Hercule, între celle-l'alte o fabulosă stâncă de lōngă Nistru din țillele lui Erodotū (2), pretindēndū că assemeni tradițiunii arū fi eminentemente semitice, este a nu sci că pe malurile riulū Bahia în Brasilia se arată urma de piciorū a sântulū Toma, la Samoa în Polinesia se vede urma de piciorū a divinității selbatece Tiitii, la Tlanepantla în Messicū se venerēză urma de piciorū a lui Quetzalcoatl, și pe ațuri alte urme de piciorū analōge pe unde în veci vecilorū n'a remasū o urmă de piciorū fenicianū (3).

Este și mai neiertatū unei autorități de talia lui Movers, ca și cândū arū voi să glumescă, a reduce la o singură radicală semitică *tur* o grămadă de numi proprie cu totul eterogene: *Tyras*, *Thrax*, *Durostolum*, *Agathyrsi*, *Indathyrsis*, *Driziparus*, *Doriscus*, *Turuntus*, *Deris* etc. etc. etc. (4)

Și totuși presința elementulū fenicianū în Europa din anticitatea cea mai immemorială se demonstră prin mai multe probe atâtū de solide, încātū nu le potū compromitte prin réua societate nici chiarū aceste fantastice ipotese puse allături cu dēsele.

(1) Nilsson, *Die Ureinwohner des scandinavischen Nordens: das Bronzealter*, Hamburg, 1863, in-8.—*Sur l'arrivée du premier bronze en Scandinavie*, în *Congrès de Bologne*, 1873, in-8, p. 440-44.

(2) Herod., IV, 82.

(3) Veți admirabila esplicațiune a acestui fenomenū în Tylor, *The early history of mankind*, London, 1870, in-8, p. 117-120.

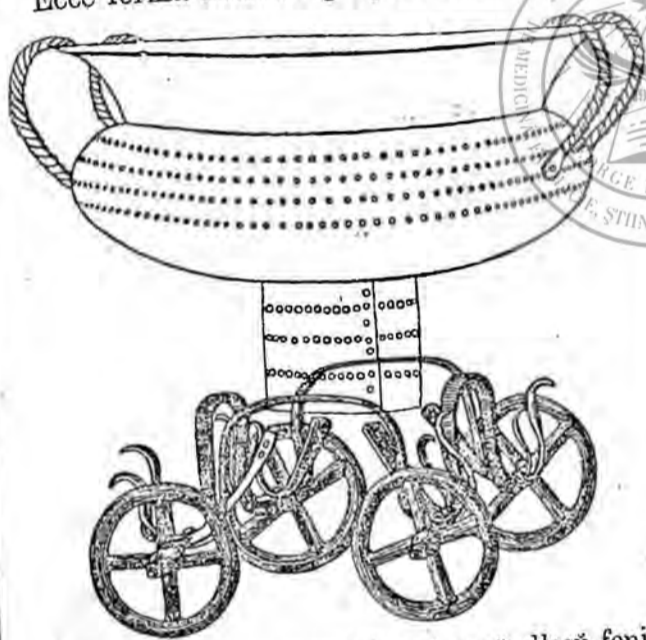
(4) *Die Phönizier*, Berlin, 1849, in-8, t. 2, p. 106, nota.

O impregiurare mai cu sémă ni se pare a offeri o necontestabilă greutate și privesce fórte de aprópe pe România.

Sânta Scriptură ni spune că Evreulú Salomonú, cu vr'o miă de anni înainte de Cristú, însărcinase pe Fenicianulú Hiram a turna din metallú vase sacre pentru mărețulú templu allú Ierusalimulú; între celle-l'alte, de ce bassinurí pe câte patru róte, descrise in „Prima carte a Regilorú“ și a căroră cífudată formă nu se póte aseména cu nici o unéltă religiósă de alle popórelorú ariane séu turanice.

Ei bine, péné acumú trei assemení bassinurí s'au desgropatú din pământú in Europa, doue la nordú in Mecklemburg și 'n Danemarca, unú allú treilea tocmai la noi, pe territoriulú dacicú, in Transilvania (5).

Éccé forma acestorú prețiose bassinurí:

Este unú lucru semiticú și mai allesú fenicianú din epoca cea mai depărtată.

Appare déró cu o evidință archeologică pipăitá cu degetulú, nu eșită dintr'o pură teo-

(5) Weinhold, *Die heidnische Tottenbestattung in Deutschland*, in *Sitzungsberichte der Wiener Academie*, phil.-hist. Classe, t. 29, p. 192.

riă, cumú-că cu vr'o decime de secolí înainte de crestinismú Fenicianú nu numai petrunseserá degia in Carpați, dérú addusese cu densít péné și attributele celle mai caracteristice alle unuí cultú exclusivamente semiticú.

Citámú acéstá singurá probá, fiindú dintre celle mai decisive.

Fabricațiunea admirabilelorú arme de bronzú, carí se scotú dintr'unú térrémú preistoricú aprópe in tóte regiunile Europei, se attribue generalmente Fenicianilorú.

Unulú din motivele ce se invócá in favorea acestei paternității, este estraordinara micime a mánerelorú dela sábie, fiindú sciutá din antropologiá că mánele ariane sunt mai mari ca celle semitice.

Argumentulú nu e destullú de norocosú, dupá cumú a observat'ó degia d. Lubbock, de óră-ce Indií au și ei o mână fórte micá, care nu differá de a Evreulú séu a Arabulú (6).

O demonstrațiune cu multú mai puternicá se póte dobândi prin filologiá.

§ 10.

GENEALOGIA FILOLOGICĂ A SULIȚEI DE BRONZÚ.

Fenicianú numíatú lancea: *romcha*.

Cuvéntulú s'a conservatú in tóte dialectele semitice fără esceptiune: ebraicú, siriacú, arabicú, péné și 'n cellú etiopica, sub formele de *roimach*, *romcha*, *ramahhe*, *rumcho* etc., pretutindení ca suliță: „lancea, hasta.“ (1)

Radicala este *ramah*, a străluci.

Prin obicnuita permutare a sonurilor licide, ca in *ruci* = λευκός, *rici* = λείπω etc.,

(6) *L'homme avant l'histoire*, trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 49.

(1) Schaaf, *Lexicon Syriacum concordantiale*, Lugduni, 1709, in-4, p. 553.

Grecii din fenicianul *romcha* au făcut *loncha*: λόνχη, păstrându fără nici o modificare același înțeles de sulită.

În limba samscrită ellenicul *λόνχη* nu are nici o tulpină, căci etimologia dela *lak*—a agiunge, de unde *lankā*—crângă, pe care o propune Pictet, nu numai se depărtază prin semnificațiune, dără nu corespunde nici foneticese, de oră-ce grecul *χ* presupune pe samscritul *gh* séu *h* (2).

Λόνχη = *loncha* derivă d'a-dreptulă din fenicianul *romcha*, cu care coincide exactamente în fond și în formă.

Totă directă dela Feniciani provine numele latină allă sulitei: *rumex*, adică *rumicus* în loc de *rumichus*, *k* latină esprimându pe *k* aspirat și din limba samscrită: *ikh* = *ico*, *khaul* = *claudio* etc.

În grecul *loncha* și latinul *rumex* nu există în aparință nici măcar două litere comune, și totuși ambele cuvinte s'au născut cu certitudinea filologică cea mai perfectă din aceeași vorbă feniciană: *romcha* = *loncha* și *romcha* = *rumex*.

A treia ginte, căriă Fenicianii i-au transmis pe *romcha*, au fost Tracii.

În limba acestora o sulită lungă și o spadă lungă se cheamă *romfă*.

Titu-Liviū, descriendū o bătăliă între Romani și Macedonenii, dice:

„Pe Traci îi impedeau și romfele lor, cari sunt peste măsură lungi, mai încurcându-se pretutindenii de crengelile arborilor lor“ (3).

(2) Curtius, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 179: «Griechisches χ entspricht indo-germanischem *gh*. Im Sanskrit ist dies durch *gh* oder *h*—vertreten».

(3) Lib. XXX, cap. 39: «Thracas quoque rhomphaeae, ingentis et ipsae longitudinis, inter obiectos undique ramos impediabant.»

„Romfa—dice Aulu-Gelliū—este un fel de sulită tracică“ (4).

„Romfa—ni mai spune Esichiū—este o armă tracică, o sabie séu o lance mare“ (5).

Totă aceia repetă Eustatiū (6).

„Romfa“, ρομφαία, *rumpia*, *rhomphaea*, a provenit la Traci din fenicianul „romcha“ prin trecerea lui *h* în *f*, întocmai ca în vorbele române *rufă* din *ruha*, *pufă* din *puch*, *marfă* din *marha*, *prafă* din *prach* etc.; o tranzițiune fonetică care cată să fi existat și în limba tracică, după cum o vedem în adevăr pene astăzi nu numai la noi, dără și la Albanesi, unde se dice *bafe* și *bakti* (noroc), *lief* și *lich* (latru), *ndif* și *ndih* (agiut), *sof* și *soh* etc.

În fine, éroși d'a-dreptulă dela Feniciani au primit pe *romcha* Celții, în dialectul cimrică allă căroră lancea se numește *rhôn* (7).

În acest mod pe întregul littorală marină dela gurile Dunării pene la Oceanul Atlantică o imediată influință feniciană introduse de mii de ani numele semitică allă sulitei metalice, „strălucitoare“, éru prin urmăre și prima fabricațiune a acestei arme: la Greci *romcha* = *loncha*, la Romani *romcha* = *rumex*, la Traci *romcha* = *romfa* și la Celți *romcha* = *rhôn*.

Afară de *rhôn*, primită directamente dela Feniciani, Celții au mai luat mai târziu dela Ellenii, probabilmente prin intermediul industriei colonie foceane dela Marsillia, același termină ellenisat *λόνχη*, modificându-l în *lang*.

Grecescului χ corespunde regularmente la

(4) Lib. X, cap. 25: «Rumpia genus teli est Thracae nationis.»

(5) Hesych. v. ρομφαία.

(6) Eustath. in *Iliad.* Y.

(7) Dieffenbach, *Celtica I*, Stuttgart, 1839, in-8, p. 57.

Celți *g*, ca în $\chi\epsilon\iota\mu\alpha = \text{geamh}$ séu $\alpha\gamma\chi\omega = \text{angu}$.

În dialectul celto-irlandesă sulița se chiamă și astă-*dî lang*.

Romani, deși aveau degia chiaru dela Feniciani pe *rumex*, totuși au mai împrumutat delă Celți pe *lang*, după cum ni-o spune Diodoru de Sicilia (8), dându-i forma de *lancea*, pe care o pronunțau *lankea* (9).

Dela Romani, și 'n parte pôte imediatu delă Celți, ea a trecutū apoi la tôte poporele moderne: italianesce *lancia*, spaniolesce și portugesesce *lanza*, provențalesce *lansa*, francesesce *lance*, nemțesce *Lanze*, neo-grecesce $\lambda\alpha\nu\zeta\alpha$, polonesce *lança*, unguresce *lancsa* etc. (10).

Pe acéstă calle au căpētat'o și Romani.

Metropolitulū Dositeu cāntă sunt acumū tocmai duoi secolū:

«Că etă păgāniū încordarā arce,
«Punū săgeți în tulbă, se grigescū de lance...» (11)

séu:

«Că li-i tăiosă limba ca spata,
«Cu veninū ĩute li-i arculū gata,
«Fără de veste cu lancea plină
«Vorū să săgette cei fără vină...» (12)

Căllētorindū în timpū mai nouū din apusū spre resăritū, după ce petrunsesse mai ānteiū în vechime din resăritū la appusū, *lancea* nu s'a mulțumitū cu Europa, ci a tre-

cutū încă în Asia la Persi și la Indi sub forma de *lungi*—suliță, o vorbă absolutamente necunoscută în anticele monumente samscrite și zendice.

Affară de *lancea*, Roma mai împrumutase totū delă Celți pe *rhōn*, prefăcēndu-lū în *runa*, ērū delă Traci pe *romfa*, schimbānd'o în *rumpia*; doui terminū pe cari totū în ĩntellesū de suliță le ĩntrebuințēzā degia betrānului Enniū cu doue-sute de anni ĩnainte de Cristū. (13)

Traciū au datū nu numai Romanilorū pe *rumpia*, dēru și Germanilorū pe *framea*.

Tacitū đice: „Germaniū ĩntrebuințēzā sulițe ĩnumite în limba lorū *framee*.” (14)

Ca și romfa la Traci, framea germană ĩnsemna lance și o lungă sabiā totū-d'o-datā: *framea, gladius ex utraque parte acutus, idem est et spata et romphea.*” (15)

Romfa = *frama* se caracterisā prin transpozițiunea lui *f* și trecerea lui *o* în *a*.

Intocmai ca și 'n celticulū *lang* din $\lambda\epsilon\gamma\chi\eta$, *o* din *romfa* a devenitū la Germani *a* sub ĩnfluința lui *m*, nasalele avēndū propensiunea de a sui vocala căriā succedū; bună-ōrā Sașii din Transilvania au făcutū *hann*, primarū, din vechilū germanū *hunda, chunna, honne* (16).

Ca essemplu de transpozițiune, pe de altă parte, putemū aduce pe samscritulū *vamra*, furmică, de unde slaviculū *mrav* și nord-germanulū *maur*, adecā $v+m+r = m+r+~~v~~$, ĩntocmai precumū în *frama* din *romfa* avemū $f+r+m = r+m+f$.

(13) Aulu-Gell., loco cit.—Festus, *De verborum significatione*, Amstelodami, 1699, in-4, p. 463: «Runa genus teli significat.»—ibid., 453.

(14) German., VI: «hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt.»

(15) Du Cange, *Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpent., Paris, 1844, in-4, t. 3, p. 389.

(16) Schuller, *Studien zur Geschichte von Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1840, in-8, t. I, p. 86.

(8) Diod. Sic., *Bibliothèque historique*, trad. Hoeser, Paris, 1846, in-8, t. 2, p. 30: «Ils [Gaulois] se servent aussi de piques qu'ils appellent lances, $\lambda\alpha\gamma\chi\alpha\varsigma$, dont le fer a une coudée de longueur, et près de deux palmes de largeur; le fût a plus d'une coudée de longueur.»

(9) Despre *ce=ke* în limba latină veđi Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischer Sprache*, Leipzig, 1868, in-8, t. I, p. 44-50.

(10) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 138.

(11) *Psaltire a sfântului prorocū Davidū*, Unev, 1673, in-4, psalmū 10.

(12) Ibid., ps. 63.

Totă așa dintr'una și același radicală ariană s'au născut la Greci, Latini și Slavi λειμαξ — *limax*—*slimak*, érú la Celti, Persi și Români: *mīlak*—*melk*—*melciú*.

În limba germană actuală *fram* s'a conservat sub o formă de totă scădută în cuvântul *pfriem*, sulă⁽¹⁷⁾, a căruia vechiă ortografie este *phrieme* (18).

Dela Germani pe framea cu același înțeles de „romfă” a luat'o Roma.

În psalmul XXXIV testul greceț : ἐκχεον ῥομφαίαν se traduce latinesce în Vulgata prin: „effunde frameam.” (19)

Vissat'au vre-o dată Romani că *runa*, *rumpia*, *lancea* și *framea*, adduse în diverse timpuri dela resărită, dela appus și dela nord, în aparință fără nici o asemănare reciprocă, sunt din punct în punct totă una cu vechiul lor *rumex*, formate tôte dela sud direct și indirect din fenicianul *romcha*?

A fostă rezervată științei filologice moderne, cării i se datoresc mai cu sémă legile correlațiunii fonetice și grupparea formelor de tranzițiune, a puté urmări cu o exactitate matematică migrațiunile unui termen.

În limba albanesă trăscesc péné astă-đi tracia romfă sub o formă și cu o accepțiune fôrte originale.

Săgétta de trăsnetă, *isten-nyila* seú „săgétta lui Dumneđeu” după cumă o numescă

(17) Grimm, *Deuts. Gramm.* I, 128. — Pott, *Etymologische Forschungen*, Lemgo, 1861, in-8, t. 2, part. I, p. 381, respinge cu dreptă cuvântă legătura între «framea» și «franciscă» seú «francă», după cumă se chiăma o armă *francesă* în evulă mediă: «francisca kann nur die frankische sein».

(18) Schleier, *Die deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860, in-8, p. 319. — Pf germană correspunde lui *p* ariană, cela-ce probéză că și la Traci *f* în *romfa* trebuia să fi avută sonulă unui *p* aspirat, după cumă se pôte deduce, în adevăr, din forma latină împrumutată *rumpia*.

(19) Du Cange, l. c.

Ungurii, *Blitzstrahl* seú *Wetterstrahl* nemțesce, grecesce ἀστραπή seú ἀστραποπή dela *astra*—săgétta și sulită, *svaru* în limba samscrită cu același duplu înțeles (20), mai pe scurtă săgétta seú sulita luata la figurat, se chiamă albanesce *rufe*, articolată *rufeia* (21).

Rufeia, identică prin finală cu grecesculă ῥομφαία, dovedesce că Ellenii au transcrisă cuvântulă întocmai așa după cumă illă auđiră articolată de cătră Traci.

E remarcabilă că fenicianulă *romcha*, din care au purcesă tôte cele-l'alte forme alle termenului, avea și ellă sub forma verbală de *ramah* semnificațiunea de trăsnetă: „splenduit fulmen” (22).

Remas'a ôre vre-o urmă măcară figurată a dacicei romfe și la Români?

Planta „aristolochia clematitis” e lungă și supțire: „longissimae tenuitatis” după espressionea naturalistului Plini (23).

Grațiu acestui aspect, ea s'ară puté numi *sulicioră*.

Terranulă română o chiamă *râmfă* (24).

Totă astă-feliă viorica tricoloră se đice românescă „toporașă”; o altă plantă a căpétată mai în tôte limbele epitetulă de „săbiuță”: *gladiolus*, *glăieul*, *Schwertel*, *kardotska*; o érbă se numesce la noi și pe ațuri „săgétta”: *sagittaria*, *Pfeilkraut*, *arrow-head*; apoi mai avemă pe „busdugană” etc. (25), formândă împreună ună întregă arsenală botanică, în care *râmfă* se aședă ca o „lance”.

Ne oprimă aci.

(20) Cf. Kuhn, *Zeitschrift für vergleichende Sprachkunde*, Berlin, 1852, in-8, t. I, p. 540.—Benfey, *Griechisches Wurzellexikon*, Berlin, 1842, in-8, t. I, p. 663.

(21) Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, Lex. p. III.

(22) Schaaf, loco cit.

(23) *Hist. Nat.*, XXXV, 54.

(24) *Lex. Val.*, 573.

(25) Alth, *Hauptbericht der Handelskammer für Bucovina*, Czernowitz, 1862, in-8, p. 81-95.

Éccé genealogia cuvântului:

Ital. lancia. Român. lanee. Span. lanza. Franc. lance. Germ. lanze. Neogr. λάντζα. Magh. Ianca. Polon. Iança. — Persianulă lungi etc.

Sulița este una din armele cele mai rudimentare.

Ea se găsesce la ună locă cu ôsse de mammoth degia în cele mai vechi periode ale epocii de pētră, și mai că nu se afflă ună singură tribū selbatecū, fiē cātū de degradatū, căruia să nu-i fie cunnoscūtă.

Fără a inventa lancea, Fenicianii au făcutū progressulă de a înlocui pētra prin bronzū, prin metallulă „strălucitoră“, și primele popore în Europa, căroră li s'a transmisū acēstă armă atātū de perfecționată, au trebuitū naturalmente să fie locuitorii cōstelorū maritime cellorū mai apropiate de cuibulă ginții semitice : Tracii, Grecii, Celtii și Latini.

Éccé de ce în limbele acestorū patru nēmuri ne întimpină ună nume curatū fenicianū : *loncha*, *romfa*, *rhôn* și *rumex*, forme eşite d'adrechtulă din *romcha*, pe cāndū aiuri ellū este fenicianū numai indirectamente.

Cu multū înainte de a fi pututū petrunde Semiții ei-înșii în centrulă și la nordulă Europei, decă vorū fi pētrunsū acolo vrē-o dată în realitate, corăbiele lorū trebuiaū să depună productele industriei orientale pe țermii Pontului, Mediteranei și ai Atlanticei, transmitându-le de 'nteiu popórelorū tracice și ellenice ca cellorū mai sud-ostice, apoi țerrelorū italice și gallice, de unde după aceia marfa se respândia prin canalulă indigenilorū în interiorulă continentului de 'npreună cu

numele ei cellū fenicianū, modificatū în diverse chipuri după diversitățile fonetice ale intermediarilorū.

Mai pe scurtū, sciința filologică, venindū în agiutorulă archeologiei proprii dīse, ni arrētă că urmele feniciane în zona septentrională a Europei sunt încă departe de a demonstra presința directă a Fenicianilorū, după cumū se pré-grăbesce a conchide scōla professorulă Nilsson, de oră-ce elle au pututū agiunge pēnē acolo într'unū modū indirectū prin Traci, Greci, Latini sēu Celti, cu cari singuri Fenicianii se afflă într'unū contactū immediatū din cea mai adāncă anticitate, de pe atunci cāndū nu se propagase încă întrebuințarea uneltelorū de bronzū, pretutindenți mai vechi decātū acelle de ferrū.

Cumū-că *romcha* feniciană era metalică și anume de bronzū, probă este derivațiunea i dela radicala semitică *ramah*, a străluci.

La Traci, de unde a pășitū mai târđiū la Germani, acēstū cuvētū trecu nu numai în înțellesū de sulița, dērū și 'n acella de sabiă, adecă o armă peste puțință a se face din lemnū sēu din silex.

Unū admirabilū vērfulă de lance, găssitū peste Oltū în Romanațū și carele face parte actualmente din colecțiunea de bronzuri a d-lui Cesarū Bolliacū, se pare a fi adevēratū dacicū : lungū ca unū tessacū și ascuțitū de ambele laturī, ellū arū putē servi și ca sabiă, între-

cândă dimensiunea unui simplu pumnarü.

Cândă unü Dacü își arunca pe umeri *tundra* contra intemperielorü atmosferice și străpungea cu *romfa* în miđu-loculü codrilorü o fêră selbategă, negreșitü ellü nu se gândia că aceste prețioșe instrumente în lupta 'i contra naturii le dătoresce Indiei pe de o parte și Feniciei pe de alta, după cumü nu se gândia nici Latinulü purtândü *zeghea* și *lancea*, și cu atâtü mai puținü ne gândimü noi, depărtata posteritate daco-latină, moștenindü tóte acestea.

§ 11.

COCIOABĂ. — ARGEA. — SÂMCEA.

Dela vestminte și arme, să trecemü la paleontologia locuinței.

Ne mărginimü a menționa cuvântulü *cocioabă*, întrebuințatü la toți Români în înțelesü de colibă, „casa, domuncula vilis, tugurium“, după definițiunea Lessiconului Budanü (1).

Ellü corespunde din tóte puncturile de vedere, prin radicală, prin suffisü și prin semnificațiune, sanscritului *kuțumba*, dela radicala *kuț*, a încovăia, „probabilmente — dice „Pictet — din cauza formei rötunde a colibeii și a accoperișului (2).

Oa din „cocioabă“ s'a născutü prin vocalizarea nasalei *um* din „kuțumba“ întocmai ca în „toabă“ din „tympanum“, sanscritulü „tump“.

Prototipulü *cocióbeii* nóstre se afflä dero pe malulü Indului.

Vomü analiza mai pe largü o altă vorbă română, alle căriia migrațiunii și încuscrii îi dau mai multă importanță în istoria originilorü culturii umane.

Poporulü cellü mai vechiü pe țermulü nor-

(1) *Lex. Val.*, 130.

(2) Pictet, II, 240.—Modelluri de aceste locuințe indiane «rotunde» veđi în Weiss, *Kostümkunde, Handbuch der Geschichte der Tracht, des Baues etc.*, Stuttgart, 1860, in-8, t. I, p. 504, 515.

dicü allü Mării-negre aü fostü nu Sciții, ci predecesorii lorü Cimmerii.

Cu patru secolü înainte de Cristü, Erodotü abia mai putea să apuce câte o vagă tradițiune-despre essistința acestei obscure națiunii.

Ellü dice:

„Terra, pe care o ocupă Sciții, fusese mai înainteü a Cimmerilorü. La prima invasiune „scitică, afflândü despre mulțimea inamicilorü, „Cimmerii ținură unü consiliü, în care s'aü emisü doue părerii contrare, și nici o parte „nu voia să renunțe la a sea. Părerea castei „nobile a fostü cea mai bărbătescă. Pe cândü „poporulü susținea necesitatea de a părăsi „țerra de'naintea unui adversarü atâtü de puternicü, casta nobilă propunea a se apëra „pënë la extremitate. Nesuppunëdu-se „poporulü nobililorü, nici nobiliü poporulü, „poporulü s'a decisü a se retrage fără luptă, lăsându-și terra la Sciții, pe cândü nobiliü, adducëdu-și aminte bunurile ce le gustase în „patriä și calculändü rellele ce vorü resulta „din emigrațiune, s'aü hotăritü a nu fugi cu „poporulü, ci mai bine a muri și a fi îngropați în „țerră. Astü-feliü fiindü dispoșiunea spiritelorü, Cimmerii s'aü împărțitü în doue armate „de forțe egale și aü începutü a se batte unii „cu alții. Casta nobilă întrégă a fostü uccisă, „și poporulü a înmormântatü cadavrele lóngă „fluviulü Nistru, unde mormintele lorü se vedü „pënë astă-đi. Plecändü apoi Cimmerianii, Sciții „aü coppersü la sossire o țerră deșertă. „Pënë acumü essistă în Sciția castelluri cimmeriane, unü portü cimmerianü, o regiune numită Cimmeria și Bosforulü Cimmericü. Se „pare de asemenea că Cimmerii, după ce fugiseră în Asia de'naintea Scițilorü, aü aședatü „o coloniä pe peninsula unde este Sinope.“(3).

(3) Herod., IV, 11—12.

Niebuhr, commentându cu multă agerime acestu passagiū, conchide că lōngă Nistru nu se băttuseră Cimmerii unii cu alții, ci trebuia să se fi întemplatū ultima lovire decisivă între dînșii și Sciții, în urma căriia, fiindū ei învinși, s'aū retrasū la Dunăre, érū nu în Asia după cumū credea părintele istoriei⁽⁴⁾.

Ori-cumū să fie, faptulū positivū este că Cimmerii fuseseră într'o epocă de totū preistorică stăpāni ai Sciției, adecă ai unū teritoriū copprindēndū în ȕillele lui Erodotū tōtā porȕiunea orientālă a Daciei, astū-feliū că de pe atunci ei catā să se fi învecinatū cu diversele popóre tracice, dintre carī nici unulū nu trecuse încă pe mallulū stāngū allū Dunării.

Resbellulū între Sciții și Cimmerii avusese locū lōngă Nistru approssimativū cu șepte secolū înainte de Cristū⁽⁵⁾.

Prin urmare, o însemnată parte a Daciei aparținuse Cimmerilorū sunt acumū vr'o trei mii de anni.

Decă ni se va întempla dērū a da în limba noastră peste unū cuvēntū cimmericū, ellū va avē o vechime cellū puținū de trei-ȕeci de secolū, cālletorindū în acestū colossalū intervallū de timpū dela Cimmerii la Traci, și apoi prin ramura dacică a ginȕii tracice transmitēndu-se Romānilorū.

Efortū, carele a trāitū numai cu vr'o doue sute de anni în urma lui Erodotū, ȕice că Cimmerii locuiatū în căsuȕe suterrane numite *argille*: αὐτὸς (Κιμμερῶν) ἐν καταγείοις οἰκίαις δικεῖν, ἅς καλοῦσιν ἀργίλλας⁽⁶⁾.

De ce némū vorū fi fostū Cimmerii, nu se

(4) Niebuhr, *Ueber die Geschichte der Skythen*, in *Kleine historische Schriften*, Bonn, 1828, in-8, t. 1, p. 365—67. — Cf. Rawlinson, *History of Herodotus*, London, 1862, in-8, t. 3, p. 9; nota 4.

(5) Ukkert, *Skythien und das Land der Geten oder Daker*, Weimar, 1846, in-8, p. 17.

(6) Ap. Strab., V, 4, § 5.

scie; scriitorii vechi ii deossebescū totū-d'una de Sciții și de Traci; scriitorii noui, pe balsea unei simple asemēnări nominale, li acórdă o origine celtică; o demonstraȕiune sciinȕifică lipsesce d'o cam dată; din limba cimmerică, totū ce ni-a remasū este cuvēntulū de mai susū : *argilla* — căsuȕă suterrană.

Cumū-că acēstă vorbă a trecutū dela Cimmerii la Traci, avemū o probă filologică dintre celle mai puternice.

Stefanū Bizantinulū ni spune că „în limba „tracică șórecele se chiamă *argil* : ὁπὸ Θρακῶν ὁ «μὸς ἀργίλος καλεῖται (7).

Numele grecescū allū șórecelū ἑλειός derivă din radicala ariană „vila“, gaură⁽⁸⁾.

În limba samscrită șórecele se numesce „cușira“ dela „cuși“ — gaură.

Unū altū nume samscritū allū șórecelū este „akhanaka“ dela „khāni“ — gaură.

Lătinesce gaura și iepurele-de-casă pōrtă unulū și același nume „cuniculus“, fiindū-că — ȕice Varrone — „iepurele-de-casă face gaură pe sub pământū“⁽⁹⁾.

Slavonesce sobolulū se numesce „kr'tū“ dela arianulū „karta“, gaură, de unde și numele litvanū allū șórecelū de câmpū : „kertus“⁽¹⁰⁾.

La Albanesi dintr'o causă analógă grierulū se chiamă „burkd“, érū bordeiulū „burk“⁽¹¹⁾.

Așa dērō numele tracicū allū șórecelū ἀργίλος însemnéză pe unū animalū locuindū în gaură, adecă în cea-ce la Cimmerii se numia ἀργίλλα.

În acestū modū noi scimū că :

1. Cu vr'o mii de anni înainte de Cristū,

(7) Steph. Byz., v. Ἀργίλοι.

(8) Pietet, I, 412.

(9) Varr., *De re rust.*, 1 : «Cuniculi dicti ab eo quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi lateant in agris».

(10) Pott, *Wurzel-Wörterbuch der indo-germanischen Sprachen*, Detmold, 1869, in-8, t. 2, part. 1, p. 150.

(11) Hahn, *Ab. Stud.*, Lex. 16.

Dacia dela Nistru pêne pe la Oltă aparține unu poporū numitū Cimmeri;

2. Acestū poporū, anteriorū la Dunăre Sciților și Dacilorū, trăia pe sub pământū in nesce bordeie ce se chiămaū *argille*;

3. Prin vecinătate, cuvântulū a trecutū dela dēnșif la Traci, dintre cari făceaū parte Daciū, unulū din elementele celle mai constitutive alle naționalității române.

Sciința s'a încercatū a găssi originea *argillei* cimmericane in limba celtică, in care in se cuvântulū *argel* însemnăză numai «ce-va accoperitū» (12), încatū nu cōprindē ideā fundamentală de „locuință suterrană“.

In totă Europa *argellele* ființēză unicamente la Români, mai cu sēmă in se in Muntenia, deși numele satulū *Argēua* in districtulū Tecuciū probēză vechia essistință a acestui cuvântū și in Moldova.

Ecce definițiunea :

„*Argea*, pluralū *argelle*, grōpă săpată in pământū in forma patrată, care se accopere cu stufū și pământū, și in care vēra țessū mulierile pânza, ērū iērna se punū stupiū; casula vel cella subterranea, ubi aestate mulieres telam texunt, hieme autem alvearia conduntur“ (13).

Publicandū acēstă bilinguă definițiune, Societatea Academică își face o lungă seriā de intrebări assupra etimologiei cuvântulū :

Nu cumū-va să fie latinū?

Nu cumū-va din *argilla* — lutū?

(12) Turner, *History of the Anglo-Saxons*, London, 1808, in-4, t. 1, p. 35: «it is certainly a curious analogy of language, that argel, in the language of the Cymry, or British, means a covert, a place covered over» — Diefenbach, *Celtica II*, 176.

(13) *Glossariū care cōprindē vorbele din limba română etc. după însărcinarea Societății Academice*, Bucur., 1871, in-8, p. 25. — Cf. Ponthriant, *Dicționarū romāno-francesū*, Bucur., 1862, in-8, p. 43: «*Argea*, hutte, unde țerrancele facū pânza».

Nu cumū-va din *arca* — ladă?

Fără filologiā comparatā, mărginindu-se a latinisa tōte in drepta și 'n stānga, făcēndū „romanice“ chiarū *ciorba* și *șerbetulū* (14), nu se scrie unū Dicționarū Academicū.

Dēcā autorii „Glossariulū“ arū fi constatū trecerea imediată a *argellei* dela Cimmeri la Traci și dela Traci la Români, arū fi pututū să arrete apoi pe unū planū secundarū, precumū ne vomū încredința îndatā, și înrudirea acestui terminū cu latinulū *arca*; o înrudire necontestabilă, nu in se prin v'ō transmissiune directă dela unii la alții, ci printr'ō affinitate primordială ariană; catū se atinge de *argilla* — lutū, adecă pământū albiciosū, dela radicala *arg*, a luci, de unde provinū de asemenea *argos* — albū, *arguros* = *argentum* — argintū, *argilos* = *argilla* etc. (15), d-lorū arū fi lăssat'ō cu totulū la o parte, aparținēndū unui grupū absolutamente diferitū.

Cimmerianulū *ἀργιλλα* — *argea*, bordeiū, căsuță suterrană, derivă dela radicala *arks*, de

(14) *Glossariū*, 164: «Ciorba, cuvântulū nu pōte fi turcescū, și cu atātū mai puținū slaviciū; înțellessulū cuvântulū se esplică prin romaniculū «sorbere», din care și franc. «sorbet», romānesce «șerbetū» in locū de «șorbetū»; catū pentru formă, precumū se dice «șurū», așa s'a disū ciorba «in locū de «șorba», cumū și pronunță mare parte de Romāni!» — Admirabilă filologiā academică! «Ciorba», pe care aū luat'ō de la Turci Romāni, Serbi și Bulgari, ca și *șerbetulū*, pe care totū dela Turci l'aū luatū Slavi meridionali și Romāni, luāndu-le pe amēndoue anume in timpū mai modernū, de vreme ce nu se găsescū nicāiri in monumente vechi și din evulū mediū, Turci l'aū luatū la rōndulū lorū dela Arabi: *șorba* — ciorbă și *șarbat* — beutură, ērū Arabii le-aū formatū la dēnșif a-casă din radicala *șariba*, a bé. Totū dela Arabi, de pe timpulū dominațiunii Maurilorū pe peninsula iberică, aū Portugesii *sorbete* și *șarope*; apoi Persii pe *șorva* și Curđii pe *șiorba*. Dela Portugesii aū Francesii pe *sorbet*. Radicala arabă se găsescē și 'n celle-alte limbe semitice: ebr. *șaraf*, etiop. *șaraba* și chald. *șraf*. Totū de acollo vine turculū *șarap* — vinū, pe care de asemenea l'aū imprumutatū Serbi și Bulgari. Despre termenulū francesū veđi Littré, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1873, in-4, t. 4, p. 1983.

(15) Curtius, 163.

unde: samscritulă *rakṣ*, a apăra și a conserva, greculă ἀρκέω cu același înțeles, ca și latinul *arceo*, de unde *arca* — ladă și *arx* — cetate; arménulă *argaél* — a stabili ⁽¹⁶⁾; goticulă *alhs*, templu ⁽¹⁷⁾, cu tranzițiunea regulară a sanscritului *k* în *h* la Germani; celticulă *argot* séu *argoet* — pădure, în simțu de fortificațiune naturală; totu celticulă *argel* — locu accoperit, dăcere menționată degia mai sus etc.

Acei cari susțină celtismulă Cimmerilor, arū puté invoca în favoerea aserțiunii trece-rea samscritului *k* în *g*: *ark* = ἀρκίλλα, ca și la Celți *ark* = *argel*, pe cându la Germani *k* se preface în *h*, la Greci și Latini se păstrează intactu, și numai la Armeni, ca și la Celți și la Cimmeri, se schimbă în *g*: *ark* = *argaél*; astă analogiă fonetică destullă de importantă nu se confirmă inse în casulă de față prin analogia logică, căci la Celți radicala *ark* n'a produsu nici unu terminu esprimendū ideia de „locuință sub pământu”, o noțiune fundamentală în *argellele* cimmeriane, transmisă printr'unu învederatū imprumutū la Traci și n fine la Români; în acestū chipū, chiarū decă Cimmerii aū fostū Celți, precumū amū fi plecați a admite noi-inșine, totuși cată să-î considerămū ca pe o ramură separată, remasă și desparută în zona orientală a Europei, fără să fi înaintatū spre Occidente în mersulū glótelorū anteriore a migrațiunii celtice.

Ila în cimmerianulă *arg-ila* este suffissulă samscritū *la*, precesū de vocala de legătură *i*, întocmai ca în cuvântulă *an-i-lá*, vântū, dela

(16) Paschal Aucher, *Dictionnaire Arménien*, Venise, 1818, in-8, t. 2, p. 87. — Despre *k=g* în limba arménă, vedē Petermann, *Grammatica linguę armenię*, Berolini, 1837, in-8, p. 25.

(17) Gangengigl, *Urfilas*, Passau, 1849, in-8, t. 2, p. III Lex.

an — a suffla, adecă „sufflătorū”, *path-i-lá*, drumetū, dela *panth* — a merge, adecă „mergătorū”, etc.

Cu vocala de legătură *u*, același suffissū nasce forme ca *harṣ-u-lá*, amantū, dela *harṣ-a* mângăia, adecă „mângăiatorū”; cu vocala de legătură *a*: *ciap-a-lá*, nestatornicū, dela *ciamp* — a se mișca, adecă „mișcătorū”; fără vocală de legătură: *çuk-lá*, albū, dela *çuk* — a luci, adecă „lucitorū”, etc.

Prin obicînuita permutațiune a sonuriloră licuide în limba samscrită, acestū suffissū apare adesea ca *ra*, lipindu'lu de radicală același vocale de legătură *i*, *u* și *a*, bună-óră: *cihid-ira*, cuțitū, dela *cihid* — a despica, adecă „despicătorū”, *bhid-ura*, fulgerū, dela *bhid*, a spinteca, adecă „spintecătorū” etc. ⁽¹⁸⁾.

În limba grecă suffissulă *la=ra* este reprezentatū în τρωχ-α-λός, τραπ-ε-λός, φλεγ-υ-ρής etc.; lătincesce în *trem-u-lus*, *spec-u-lum*, *gna-rus*, *sel-la* din *sed-la* și așa mai incolo.

Applulă *l* în cimmerianulă ἀρκίλλα față cu simplulă *l* din traciculă ἀρκίλος, întocmai ca în eoliculă στάλλα și στηλλη lōngă atticulă στηλη, ca în eoliculă βόλλομαι lōngă atticulă βόλομαι, creticulă βώλομαι, latinulă *volō*, zendo-samscritulă *var*, séu în proto-latinulă *tulo* lōngă classiculă *tollo*, *pilleus* lōngă *pilleus* = πίλος etc., este o duplicare eufonică, patronată și propagată de unele dialecte și pe care filologia nu trebuī s'o confunde cu duplicarea cea compensativă ca în ἄλλος din ἄλjos séu în *sollus* din *solvus*.

Unū essemplu identicū din punctū în punctū este latinulă *argilla* față cu greculă ἀργίλος.

Cimmerianulă *arg-i-la* însemnéză dero lit-

(18) Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik*, Weimar, 1866, in-8, p. 418, § 220, pune suffissulă *ra* ca primitivū și pe *la* ca derivatū. Dificultatea cu care poporele selbatece și copiii, adecă reprezentanții actuali ai fa-sei umane celei mai vechi, pronunță sonulū *r*, ne face a respinge acéstă teoriă.

teralmente unŭ locŭ de apărare seŭ de conservare; aceea-ce 'lŭ distinge inse cu deseversire de tóte celle-l'alte vorbe samscrete, el-lene, latine, germane și celtice de aceea-și tul-pină, este anume caracterulŭ seŭ de a fi sub pământŭ, ca și la Români *arcea*, contrasă din *argilla* ca *ea* din *illa*, *măssea* din *maxilla*, seŭ *sămcea* dintr'unŭ nume dacicŭ allŭ *sabiei samcilla*.

Intre *samcila*=*sămcea* și *argilla*=*arcea* analogia findŭ perfectă, ne credemŭ datorŭ a analiza pe largŭ originile celei d'ânteiŭ, cari ni vorŭ procura o nouă interesantă probă despre rollulŭ acclimatării în istoria culturii umane.

§ 12

GENEALOGIA SABIEI LA DACI.

Vorba *sămcea* s'a păstratŭ în gura poporului în Moldova și peste Carpați.

Lessiconulŭ Budanŭ, cellŭ mai bunŭ interpretŭ allŭ dialectuluiŭ românŭ din Transilvania, o definesce latinesce și nemtesce: „*Sămcea*, *stimulus*, *aculeus*, der Stachel; „*sămceua* cuțitului, *cuspidis cultri*, die „*Messerspitze*.“ (1)

D. Cihac, alle cărui informațiuni sunt mai cu sémă moldovene, dice: „*Sămcea*, *aiguillon*, *piquant*, *point*, *taillant*, *lame*“ (2).

Din monumentele vechi alle limbei române, noi aflămŭ bună-óră în psaltirea moldovenescă versificată a metropolitului Dositeŭ:

«Mi-amŭ păzitŭ drumulŭ pre căi vortose,
«Petre-ascuțite și *sămcelose*...» (3)

Totŭ densusulŭ intr'o altă carte, voindŭ să arrete că sântulŭ Isidorŭ Pelusiotulŭ cun-

noscea Biblia cu tóte finețele ei, *acumina* cumŭ s'arŭ dice lătinesce, întrebuinteză expresiunea: „pene în *sămcea* aŭ invetățatŭ“ (4).

În „*Cazania*“ moldovenescă a metropolitului Varlamŭ ne întempină: „*nevoe'ti va hi să calci în *sămceoa țepeŭ*“ (5), acolo unde Vulgata dice: „*durum est tibi contra *stimulum* calcitrare*“, erŭ în Biblia lui Șerbanŭ Cantacuzinŭ: „cu greŭ este ție spre *boldurŭ* a lovi cu piciorulŭ“ (6).*

În Evangeliarulŭ transilvanŭ de sub auspiciile lui Rakotzi: „cu greŭ ție în *sămceoa strămurării* a zvarli...“ (7).

Ni se pare că aceste patru esemple sunt de agiunsŭ.

În Valachia propriă „*sămceua*“ nu se aude. De aceea n'o găsimŭ nici în dicționarulŭ d-lui Pontbriant.

Peste Oltŭ inse, mai allesŭ în Gorgiu, *sămcea* se numesce unŭ micŭ cuțitŭ, pe care'lŭ întrebuinteză Țiganiŭ la fabricațiunea lingurelorŭ de lemnŭ.

Mai pe scurtŭ, din tóte celle de mai susŭ rezultă că așa se chiamă ori-ce vërfŭ ascuțitŭ, derŭ mai cu preferință unŭ tăiușŭ.

După spiritulŭ limbei nóstre, „*sămcea*“ este o contractiune din *samcilla*, ca și „*arcea*“ din *ἀργιλλα*.

D. Cihac presupune că acéstă vorbă arŭ deriva din latinulŭ *sentis*, spinŭ, prin intermediulŭ unui diminutivŭ *senticella*, spinisorŭ, despre care inse nu se póte da nici o probă din latinitatea classică, din acea mediană și din dialectele neo-latine moderne.

(4) *Synaxarŭ*, Iași, 1683, in-f., febr. 4.

(5) *Carte românescă de invetățatură*, Iași, 1643, in-f., f. 95 retro.

(6) *Biblia adecă Dumneșcesca Scriptură*, București, 1688, in-f., p. 838.

(7) *Noulŭ Testamentŭ*, Belgradŭ, 1648, in-f., Faptele Apostol., IX, 5.

(1) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 644.

(2) *Dictionnaire d'etymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 254.

(3) *Psaltire a sfântului prorocŭ Davidŭ*, Unev, 1673, in-4, ps. 16.

Suntemă securi că d-sea n'arū fi recursū la o etimologiă atătū de artificială, decă'și ad'ucea a-minte că 'n limba dacică sabia se ȳicea *σαμφήρα*, după cumū n'ō spune o vechiă fontână chiarū din timpulū lui Traianū (8).

Licuidele permutându-se in tōte limbele, *σαμφήρα* este „samsila“, de unde provinū directamente „sămcellele“ române.

Chiarū dintr'o formă *samsira* Latiniū aū pututū face pe *samcilla*, înlocuindū pe *r* prin dupplulū *l*, ca in italianulū *pellegrino* din *peregrinus*.

Daciculū *s*, pe de altă parte, a trecutū la Romāni in *că* întocmai ca in numele oltēnū allū încălțăminteī *cioci* (9) din greco-latinulū *socci*, *σόκχοι*, papuci, pe care'lū aveaū și Traciū după mărturia lui Esichiū (10).

Transițiunea e cea mai normală nu numai sub raportulū foneticū, dēru și din punctulū de vedere logicū.

In adevērū, ideia de tăiușū sēu verfū ascuțitū și ideia de sabiă se confundă.

Astū-feliū din arabulū *safrat*, tăiușū, derivă persianulū *şifar*, sabiă; cu samscritulū *karanda*, sabiă, se légă persianulū *kāri*, vērfulū ascuțitū; in dialectulū celto-irlandesū sabia și vērfulū ascuțitū pōrtă acella-și nume de *calg* sēu *colg*, etc. (11).

Prin urmare, fonologia și logica concōrdă d'ō potrivă a stabili provenința „sămcellei“ nōstre din dacica *σαμφήρα*.

Daciū, la rōndulū lorū, primiseră cuvēntulū din Persia.

In limba persiană, ca și 'n vechiulū ei dia-

lectū bucharicū, sabia se chiamă pēnē a-stă-ȳi *şamşir* (12).

Portulū Tracilorū in genere se assemēna atătū de multū cu portulū persianū, încătū degia Ovidiū, vorbindū despre ramura getică dela gurele Dunării, ȳicea:

« . . . *Persica bracca tegit* » (13).

Acēstă assemēnare de portū s'a constatū de cātră toȳi archeologii prin passagele scriitorilorū classicī și pe basea anticelorū sculpture.

« Vestmēntulū Persilorū—ȳice Montfaucon—nu differă de locū de allū Dacilorū » (14).

« Căllăreȳiū dacici — urmēză ellū mai de parte—sēmēnă aprōpe in tōte cu ai Persilorū » (15).

„Draconele—observă ellū in fine—a fostū semnūlū caracteristicū allū Persilorū și allū Dacilorū“ (16).

Astū-feliū se esplică pe callea istorică trecerea *şamşirulū* persianū in *σαμφήρα* dacică, de unde apoi *samcilla*=*sămcea* a Romānilorū.

Dela cine inse luat'aū inșiși Persiū pe «şamşir»?

Rădēcina cuvēntulū e samscritulū *ças*, a uccide.

Acēstū gruppū foneticū este susceptibilū de o formă nasală *çans* (17), ērū *ç* trece regularmente in limba persiană in *s* și 'n *ş*, bună-oră *paçu* (pecus)=*pas*, *çankha* (concha)=*sank*, *çulaka* (equus generosus) = *şulak* etc.

(12) Klaproth, *Asia Polyglotta*, Paris, 1831, in-4, p. 242.

(13) Ovid., *Trist.*, lib. V, el. 10.

(14) Schatz, *Antiquitates Graecae et Romanae*, Norimbergae, 1763, in-f., p. 300: «Parthorum vestis Dacorum vestimento plane similis est...»

(15) *Ibid.*, 310: «Daci equites Parthis fere similes erant».

(16) *Ibid.*, 312: «Draco Parthorum Dacorumque proprie signum erat.»

(17) Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, II, 364. — Pictet, II, 207: «*ças*, *çans*, cedere, lœdere, ferire.»

(8) *Suidae Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f. t. 3, p. 281.

(9) Ponthriant, 130: «*cioci*, chauffe-pieds, chauffurette.»

(10) Hesych., verbo *σόκχοι*.—Cf. *Lex. Bud.*, 121.

(11) Pictet, *Origines indo-européennes*, II, 220 și passim.

Prin suffissul *i-lá* séu *i-rá*, radicala *çans*, a uccide, produce pe *çans-i-la* séu *çans-i-ra*, „armă uccidătoare“, de unde vine d'a-dreptul persianul *çamşir*.

Aşa dérô din India vorba trece în Persia și din Persia la Daci, moștenind'o aci legiunii lui Traianu.

Totû dela Persi, înse cu multû mai târziu, abia în epoca Cruciaterorû, aû addus'o din Asia celle-l'alte popóre neo-latine: italianul *scimitarra*, francesul *cimeterre*, englesul *scymitar* etc., a căroră derivațiune din *çamşir* aû recunoscut'o de-multû filologii occidentali (18).

În fine éróși dela Persi într'o epocă intermediară, după Daci și înainte de Neo-latini, aû căpetat'o prin vecinătate limbele semitice, chaldaică, siriacă și ebraică, sub forma de *safsera* (19).

La Semiți cele mai vechi esemple de întruințarea acestui cuvântu sunt numai din timpul lui Cristu (20).

Arabi și Etiopii nu-lu posedă, și semitologii în deșertu s'arû încerca să-i găsescă vre-o rădăcină indigenă.

În acestu modû „sămécua“ română are unû tată la Daci, unû bunicu în Persia, unû străbunû în India, și nesce unchi pe de o parte la Ebrei, Siri și Chaldei, éru pe de alta în Italia, Francia, Spania și Anglia.

§ 13.

SELECȚIUNEA NATURALA ÎN ORIGINEA URBILORÛ.

Din paragrafi precedinți ne-amû convinsû că reacțiunea omului contra naturei este a-

(18) Littré, *Diction.*, ad vocem.

(19) Bochart, *De coloniis et sermone Phœnicum*, Francof., 1674, in-4, p. 615.

(20) Schaaf, *Lexicon Syriacum concordantiale*, Lugduni, 1709, in-4, p. 393.

tătû de plină de pedece, încâtû ori-unde civilizațiunea a reușitû să prinđă rădăcină, a trebuitû în cursû de miî de anni să lucreze unulû după altulû sutimi de popóre, pêne ce la urma urmelorû cellû mai noû din elle să se pótă bucura de stratificata muncă a tuturorû predecesorilorû sei.

E îngrozitorû, și totuși nu este încă destullû de completû.

Chiarû miî de anni și chiarû successiunea a sute de popóre, nu pretutindenî sunt în stare să agiungă la unû gradû mai înaltû de cultură, ci numai în unele locuri într'o minimă minoritate de situațiuni.

După cumû o speciă, unû tribû, o națiune derivă dintr'unû individû séu dintr'o singură păreche, totû așa o urbe câtû de grandiosă provine dintr'o simplă locuință, dintr'o colibă, dintr'o vizuină asemenea acelei „casa Romuli“ scobită sub pamântû și accoperită cu paiă, de unde s'a înălțatû gigantica Romă.

Într'o lume utopică, lipsită de nenumeratele *resistinte* alle realității, fie-care individû arû produce o națiune, fie-care colibă arû deveni o urbe, fie-care germe arû dobândi o nedefinită desvoltare; în lumea cea pozitivă înse milliônele de începuturi sunt menite a peri luptându pentru essistență, și pe cadavrele milliônelorû abia supraviețuesce icî-collea câte unulû!

Acéstă „selecțiune naturală“ în originea urbilorû o vomû constata pe territoriulû Daciei.

§ 14.

STATISTICA RUINELORU ÎN MUNTENIA.

România nu posedă încă o chartă arheologică, după cumû este, bună oră, acea a Belgiei de Van der Moele séu a Italiei de Marinoni, unde să fie indicate într'unû modû sistematicû tôte localitățile distinse prin pre-

sința anticităților de diverse caractere și din diferite epoce.

Sperăm că această regretabilă lacună o va astupa tractatul de Archeologie Română, pe care-l prepară eruditul nostru amic d. A. Odobescu.

D'o cam dată, pentru a sci toate ruinele din Terra-Românească, toate puncturile pe unde s'au conservat ore-cari semne de vechi cetăți sau orașe, am fost silit să recurg la un procediment mai puțin sigur și foarte obositor, cetind în cursu de o săptămână din scórță în scórță cele 536 pagini ale „Dicționarului topografic” allu d-lui D. Frunțescu, de unde mi-am putut forma următorul tabellu provisoriu :

I. IN OLTENIA :

- M e d i u n t u l u .
1. *Balotescii*, pl. Ocolu;
 2. *Batoșii*, pl. Blahnița;
 3. *Berca*, pe pârul Desnăușu;
 4. *Bistrița*, pl. Ocolu;
 5. *Branisca*, pl. Câmpulu;
 6. *Breznița*, pl. Ocolu;
 7. *Breznița*, pl. Motru-de-giosu;
 8. *Cătușul-de-susu*, ibidem;
 9. *Corlățellu*, pl. Câmpulu;
 10. *Corzu*, pl. Dumbravă;
 11. *Cremene*, pl. Ocolu;
 12. *Erghavita*, ibidem;
 13. *Govodarva*, ibidem;
 14. *Hinova*, ibidem;
 15. *Piscul lui Iacobu*, ibidem;
 16. *Izvoare*, pl. Blahnița;
 17. *Izimșa*, pl. Câmpulu;
 18. *Lupșa-de-susu*, pl. Motru-de-giosu;
 19. *Monastire*, pl. Ocolu;
 20. *Scăpău*, pl. Blahnița;
 21. *Tarnița*, pl. Cloșani;
 22. *Topolnița*, pl. Ocolu.

- R o m a n a t i .
23. *Băbiciu*, pl. Ocolu;
 24. *Brastavățu*, pl. Balta;
 25. *Cacalești*, pl. Ocolu;
 26. *Celciu*, pl. Oltul-de-giosu;
 27. *Corabia*, ibidem;
 28. *Frăsinetulu*, lângă apa Teslușu;
 29. *Gărcov*, pl. Oltul-de-giosu;
 30. *Gostavățu*, pl. Ocolu;
 31. *Grosăbodă*, pl. Balta;
 32. *Papazolescii*;
 33. *Reșca*, pl. Ocolu;
 34. *Sadova*;
 35. *Slăveni*, pl. Ocolu.

- D e g i u .
36. *Bărcuța*;
 37. *Brădesci*, pl. Giu-de-susu;
 38. *Bucoveci*, pl. Dumbravă;
 39. *Casa-albă*, lângă Căciulătesci;
 40. *Cerătu*, pl. Balta;
 41. *Cetatea*, pl. Câmpulu;
 42. *Cetatea-măierii*, pl. Amaradiă;
 43. *Coica-mare*;
 44. *Foișor*, pl. Giu-de-giosu;
 45. *Huniă*, pl. Câmpulu;
 46. *Negoșu*, pl. Balta;
 47. *Plenița*, pl. Câmpulu;
 48. *Poiana*, ibidem;
 49. *Răcari*, pl. Giu-de-susu;
 50. *Târnavă*, pl. Giu-de-giosu.

- G o r g i u .
51. *Gura-Vălașului*;
 52. *Vertu*, pl. Ocolu.

- V â l e a .
53. *Lângă Rîmnicul-Vălcii*;
 54. *Trupina*, pl. Luncavățu;
 55. *Riurenii*, lângă Ocele-mari.

II. IN VALACHIA PROPRIU DISĂ :

- T e l e o r m a n u .
1. *Brânceni*, pl. Marginea;
 2. *Brătașani*, pl. Tergulu;
 3. *Bugiorâncă*, lângă pârul Tinosu;
 4. *Călinescii*, pl. Tergulu;
 5. *Cetatea*, ibidem;
 6. *Conțescii*, pl. Marginea;
 7. *Flămânda*, pl. Călmățușu;
 8. *Netoș-de-susu*, pl. Tergulu;
 9. *Orezu*, lângă Mavrodin;
 10. *Rica*, pl. Teleormanu;
 11. *Storobăneșă*, pl. Marginea.

Vlașca. { 12. *Cetatea-fetei*, lângă Grevedia;
13. *Comana*, la gura Nėslovului;
14. *Grădiscea-de-sus*, pl. Călniscea;
15. *Marotini*, lângă perul Comasca;
16. *Petrela*, pl. Marginea;
17. *Petroșani*, ibidem;
18. *Tămășescii*, pl. Glavacioc.

Ialomița. { 19. *Cetatea-fetei*;
20. *Făcăeni*, pl. Balta;
21. *Lehii*, pl. Câmpul;
22. *Lucii*, pl. Balta;
23. *Piua-petrei*, ibidem;
24. *Rași*, pl. Ialomița.

Ifov. { 25. *Căsciara*, pl. Oltenița;
26. *Porcescii*;
27. *Spantovii*, pl. Oltenița.

Munte-Sărat. { 28. *Sloboția-amară*, pl. Grădiscea;
29. *Măcsinenii*, pl. Marginea-de-gros.

Olt. { 30. *Cetatea-vechiă*;
31. *Cetatea*, punct trigonometric.

Pravova. { 32. *Cetatea-vechiă*;
33. *Urtași*, pl. Cricov.

Buzoia. { 35. *Gura-Gărluței*, pl. Balta.

Muscătești. { 36. *Jidova*, lângă Câmpu-lung;
37. *Micescii*, pl. Riori;
38. *Rucăr*, pl. Dimbovița.

Arges. { 39. *Cetatea*, lângă obârșia Vedii;
40. *Negru-vodă*, pl. Loviscea;
41. *Potlogii*, lângă Cărpenești.

Eccē dērō noue-đeci și șesșe localități în Muntenia, unde s'aũ găssitũ pēnē 'n đillele nōstre urmele unui anticũ traiũ urbanũ.

Aședatũ dupã districte și dupã cele douē mari despărțiri tradiționale alle Terrei-Romănesci, acestũ tabellũ devine de o extremã însemnătate, deși este susceptibilũ de unele corecțiuni, de cari în genere cam are nevoia lucrarea d-lui Frunđescu.

În casulũ de față, din fericire, errorile potũ consista în cifre isolate, dērũ nu în raportulũ dintre cele douē giugetăți alle tabellulũ, cãci miđi-lócele de informațiune despre

totalitatea țerei fiindũ de aceea-și naturã, urmēzã cã decã d. Frunđescu a greșitũ într'o parte, a trebuitũ sã greșescã în aceea-și mesurã și relativamente la cea-l'altã, decã a omisũ sēũ a adausũ ce-va în Oltenia, totũ așa a omisũ sēũ a adausũ ce-va și 'n Valachia propriã, astũ-feliũ cã 'n rezultatũ plusurile și minusurile compensãndu-se, proporțiunea generalã între ambii termeni rēmãne aproape essactã.

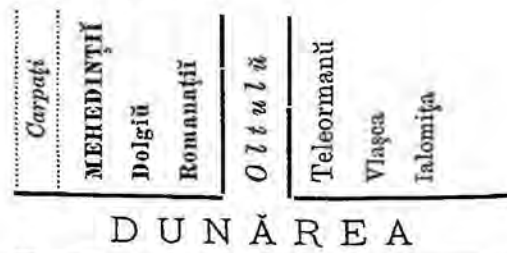
Din 96 puncturi cu ruine, 55 sunt în Oltenia și numai 41 în Valachia propriã; a-decã cele cinci districte oltene, numai cinci peste totũ, coppindũ mai multe resturi de vechi concentrațiuni decãtũ cele douē-spre-đeci districte ne-oltene.

Giudețele danubiane Mehedințulũ, Romanatũlũ, Dolgiulũ, Teleormanulũ, Vlașca și Ialomița numēra la unũ locũ 74 puncturi cu ruine, întrecēndũ cu 22 pe tóte cele-l'alte giudețe întrunite.

Mehedințulũ, a șapte-spre-đecea porțiune teritorialã administrativã, offerã 22 puncturi, posedēndũ astũ-feliũ ellũ singurũ o pãtrime din totalitatea ruinelorũ.

Nemicũ nu póte fi mai elocinte ca acēstã neașteptatã statisticã.

Reprodusã pe o mappã a Terrei-Romănesci și indicãndu-se importanța relativã a districtelorũ prin mărimea litterelorũ, ea delimitēzã în urmãtorulũ modũ aceã zónã, unde reacțiunea omulũ contra naturei a pututũ fi la noi cea mai efficace:

Μαί pe scurtú, din tóte subdivisiunile Munteniei o colibă avea celle maί multe sortúri de a deveni urbe maί cu sémă in Mehedintú, pe a doua tréptă in Dolgiú și 'n Romanațú, pe a treia in Teleormanú, pe a patra in Vlașca și Ialomița, pré-putine pe alúri.

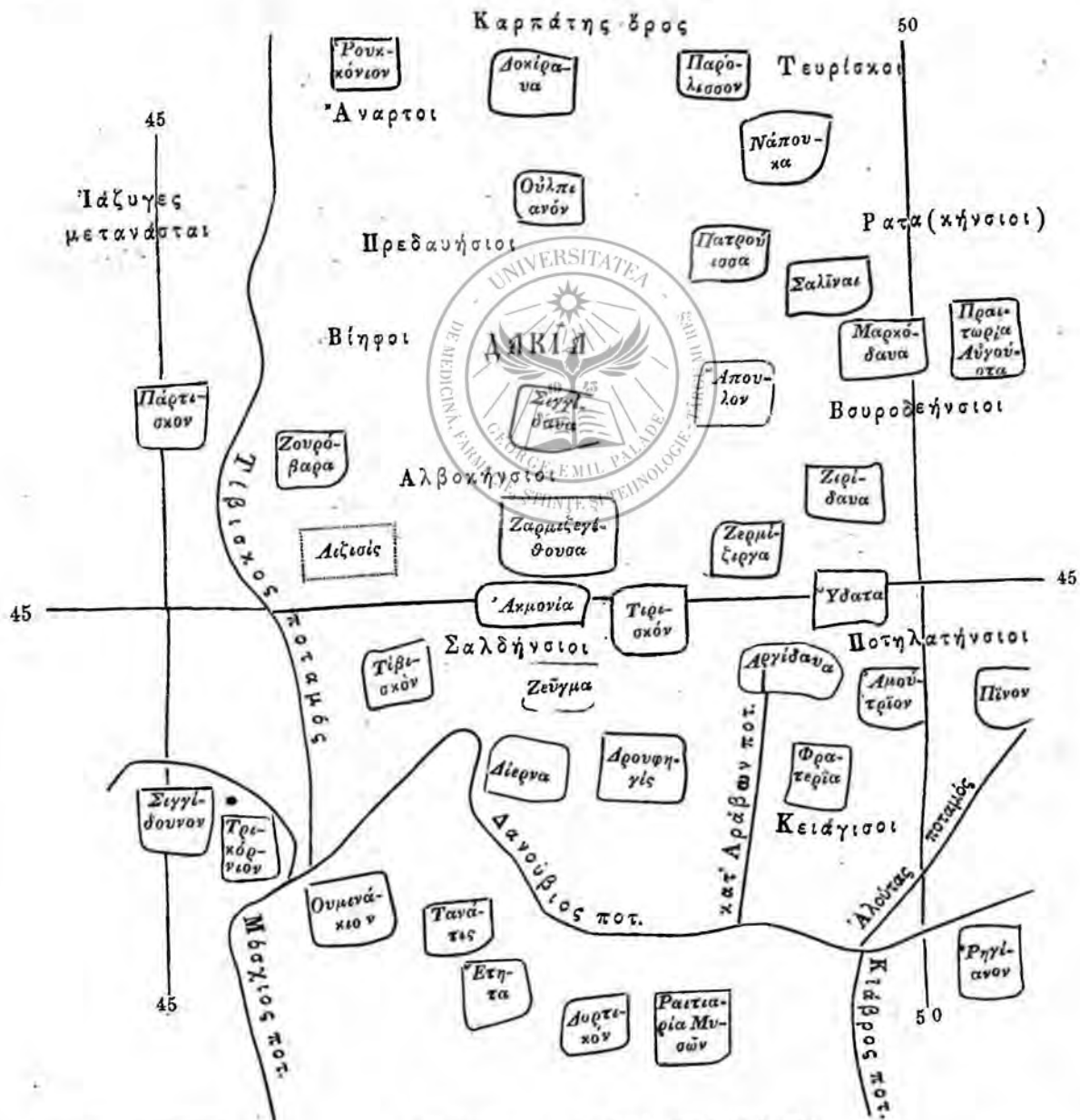
Ceía-ce resultă din statistica ruinelorú, se confirmă prin geografia lui Ptolemeú.

§ 15.

DACIA SUB PTOLEMEU.

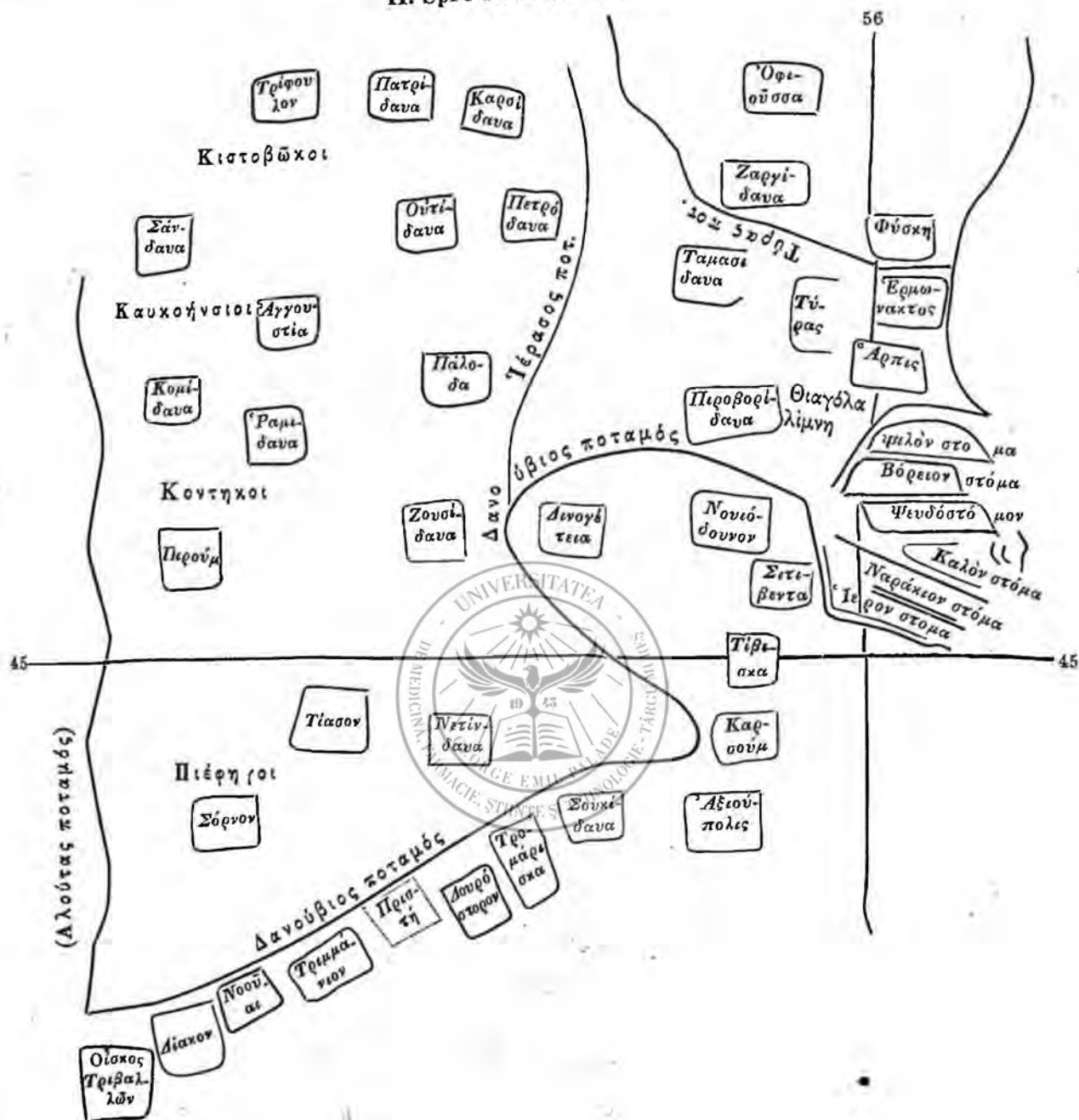
Noί reproducemú maί giosú din prețiosulú manuscriptú vatopedianú, copiatú in secolulú XIII după unú essemplarú fóрте vechiú, in-treaga chartă a Daciei, așa după cumú o schițase marele cosmografú alessandrinú puținú timpú in urma lui Traianú (1):

I. Spre appusú de Oltú.

(1) *Géographie de Ptolémée*, édition photolithographique, Paris, 1867, in-4 ma j.

II. Spre răsăritul de Oltă:

Acéstă reproducțiune, unū adevăratū capū-d'operă de arta tipografică, presintă cellū mai perfectū *fac-simile* allū tuturorū trăsurrelorū, essecutatū prin linie strāmbe cu stricta pază a distanțelorū după originalū.

Totala mappă a Daciei copprinde doue secțiunī de o mărime aprōpe egală, separate

una de alta printr'unū mare fluviū ce se vērsă in Dunăre.

Pentru a înțellege acéstă divisiune, este necesarū a recurge la testulū lui Ptolemeū, unde ni se spune că riulū Oltū, Αλοῦτας ποταμός, „desparte Dacia“ : *διαίρει τήν Δακίαν*.

Astū-feliū secțiunea I represintă porțiunea

Daciei spre appusă de Oltă, adică Oltenia pînă la Temeș și o bucată vestică a Transilvaniei, care constitua Dacia propriu zisă, unde se și află scrisă cu litere capitale numele ΔΑΚΙΑ; pe cîndu secțiunea II se referă la porțiunea Daciei spre răsărit de Oltă, adică Valachia cea mare, Moldova, Bessarabia și o bucată estică a Transilvaniei, o regiune mai multă getică, sarmatică și scitică decât dacică în înțelesul strict al cuvîntului; ambele secțiuni formîndu înse întregimea teritoriului român de astăzi.

Pentru ca să putemă preciza pe această mappă întinderea actuală a Țerei-Românești, cată să luămă dreptă basă următoarele trei puncturi bine determinate:

1-o. Pe șermulă sudică allă Dunării orașul *Trismis* sêu *Trosmis*, alle căruia ruine cu șapte inscripțiuni autentice s'au descoperit nu de multă la Igliza între Macin și Hârsova cam în fața Brailei (2) și care se află în testulă lui Ptolemeu între Carsum și Dinogetia, ambele localități indicate pe mappă;

2-o. *Dierna*, pe care însuși Ptolemeu o aședă forțe limpede la cotitura unde se vîrsă în Dunăre riulețul Cerna, adică pe loculă actualulă tîrgușoră Orșova, ceia-ce concordă cu tôte celle-l'alte fontăne istorice (3);

3-o. În fine, capitala dacică *Zarmizegetusa*, pe care unanimitatea monumentelor geografice, istorice și epigrafice o pune în vallea Hațegului la marginea nord-vestică a Munteniei (4).

Așa dero, trăgîndu o liniă pe Dunăre dela

(2) Lauriană, *Cetatea Troesmis*, în *Tesaură de monumente*, t. 3, p. 197-202.—Cf. Ovid., *Pont.*, IV, 9.—Procop., *De aedif.*, IV, 11.—Constant. Porphyrog., *De themat.*, II.—*Tabula Peutinger.* etc.

(3) Cestiunea Diernei s'a debătută pe largă în *Istoria critică*, vol. 1, p. 273-78.

(4) Ukkert, *Skythien*, 617.

Trosmis, adică dela ună punctă intermediară între Carsum și Dinogetia, și continuând-o în lungul fluviului spre Dierna, avemă hotarulă sudică allă Țerei-Românești, căruia 'i corespunde ca fruntariă nordică o liniă trasă ce-va mai gîosă de Zarmizegetusa éroși spre *Trosmis*.

O dată stabilită această delimitațiune aproximativă, noi gassimă pe mappă lui Ptolemeu următoarele urbi în celle două subdivisiuni alle Munteniei:

In Oltenia : In Valachia propriă :

Dierna ;
Druphegis ;
Tiriscum ;
Phrateria ;
Amutrium ;
Hydata ;
Zeugma ;
Akmonia ;
Argidava ;
Pinum .

Netindava ;
Tiasum ;
Sornum .

Astă-feliu Oltenia ea singură, deși mai multă decât pe giunătate mai mică, totuși posedă dece urbi, pe cîndu în restulă țerei vedemă abia patru !

Și nu dece, ci ună-spre-deci, căci Ptolemeu a uitatū încă a însemna pe mappă orașulă Arcinna, pe care-lu menționeză în testū.

Dacă vomă mai adăuga Pelendova, *Castra-nova*, *Romula* și *Rusidava*, puse pe *Tabla Peutingeriană* la miđu-locū între *Amutrium* și trecătorea Oltului (5), ne vomă speria de a găssi în Oltenia cincî-spre-dece orașe, de cincî ori mai multe decât pe latura teritorială fără comparațiune mai întinsă dintre Oltă și Siretū.

Tabla Peutingeriană mai pune totū în Oltenia o urbe *Acidava*, pe care noi înse o bănuimă nu cumă-va a fi identică cu *Argidava* lui

(5) Katancsich, *Orbis antiquus*, 379-80.

Ptolemeu, corumpându-se numele primitivă prin omiterea licuidei, căci altă-mintrea amă avé în Muntenia 16 orașe oltene contra a 3 ne-oltene!

Acéstă disproporțiune urbană nu se pôte atribui vre-unei lipse de informațiuni din partea ilustrului geografă alessandrină despre porțiunea orientală a Țerei-Romănesci; din contra, tocmai pe dēnsa ellă o cunoșcea cu multă mai bine, ca una ce se afla mai aprópe de Marea-négră în vecinătate cu vechile colonie ellenice și semi-grece din Bulgaria, pe cari mappa de față le înșiră una după alta pe totă lungul meridională allă Dunării spre resărită de gura Oltului: Noviodunum, Dingoetia, Carsum, Sucidava, Transmarisca, Prista, Trimanium etc.

Mulțimea urbiloră oltene în allăturare cu cele ne-oltene n'a putut să nu însuffe lui Ptolemeu o noțiune falsă despre însăși configurațiunea territorială a Daciei, făcēndu-lă a crede că Oltulă o divide în douē buccăți de acea-și mărime.

Statistica ruineloră ni-a dată în Oltenia 55 localități, éru în Valachia propriă 41, adevă o proporțiune de $1 \frac{1}{3}$ cătră 1.

Admittēdu-se că cea ánteiă este numai de douē ori mai mică decâtă cea-l'altă, raportulă devine de $2 \frac{2}{3}$ cătră 1.

Geografia lui Ptolemeu ni dă în Oltenia 15 orașe, éru în Valachia propriă numai 3, cea-ce ecuivaléză, dupplicādu-se éroși cele oltene, cu o proporțiune de 10 catră 1.

Acéstă comparațiune e fórte instructivă.

Pe mappa ptolemeiană sunt înscrise numai urbile cele importante, a căroră existință a fostă cunoscută pēnē 'n Egiptă; pe cândă statistica ruineloră coprinde în cea mai mare parte nesce stabilimente de o însemnătate de totă secundară, dintre cari o

sēmă aū putută avé scurta durată a unei fortificațiuni momentane pentru respingerea unui inamică.

În acestă modă, ambele nóstre călăuze în urmărirea selecțiunii naturale în privința orașeloră pe pământulă Munteniei se completéză una pe alta, arătādu-ni că, din vechimea cea mai depărtată și pēnē la timpiră relativamente modernă, omulă a avută în genere o înlesnire mai multă ca îndouită de a se aședă în Oltenia decâtă în restulă țerei, și o facultate îndecită de a funda acolo comunități vaste și solide.

Chiară în Valachia propriă, precumă amă veđută, din cele 41 ruine o a patra parte se affă anume în Teleormană, adevă éroși lângă Oltă, scādēndă apoi successivamente numărulă loră în Vlașca și 'n Ialomița.

Nu e greū a commenta aceste cifre.

Commoditățile comerciale alle Dunării în apropiare de Pontă ademeniău pe trecători a se stabili pe brăulă territorială spre occidente de Braila, déră miasmele febrifere alle bălțiloră de apă mixtă dulce-sărată distrugeau cu grămadă aceste successive încercări de colonizare, séu îndemnaū pe omă a'și căuta departe ună aeră mai salubru, pe care nu'lă putea găsi decâtă numai în munți séu pe țermulă mării.

În adevără, mappa lui Ptolemeu ni arrétă urbile agglomerādu-se d'o-dată în Transilvania, în regiunea muntósă a Moldovei și pe littoralulă maritimă allă Bessarabiei; nicăiri înse accumulațiunea loră nu este mai pronunțată ca în Oltenia, unde Carpații se întēnescă cu Dunărea, împăcāndă astă-feliū condițiunile igienice cu interesele mercantile, și nicăiri acéstă viuēța urbană nu appare mai nullă ca în spațiulă inferioră dintre Prută și Oltă, unde totă superioritatea commer-

cială a pozițiunii nu pôte compensa ucciđtóra acțiune a climei. (6)

Ceia-ce ni-a constatatü mai susü statistica și chartografia, mai trebui completatü pe callea filologică.

§ 16.

CE INSEMNA «DAVA» LA TRACI?

Pe mappa lui Ptolemeü ne întimpină în Dacia o grămadă de numi urbane cu finalulü „dava“: Patri-dava, Karsi-dava, Sandava, Petro-dava, Uti-dava, Marco-dava, Ziri-dava, Singi-dava, Komı-dava, Rami-dava, Pirobori-dava, Tamasi-dava, Zargi-dava, Zusi-dava, Argi-dava și Netin-dava, affară de Klepi-dava în Sarmăția, de Suci-dava, Capi-dava etc. în Mesia, și fără a mai vorbi de Pelen-dava, Rusi-dava, Burri-dava și altele de pe Tabla Peutingeriană.

Trecendü mai în fundulü territoriiü transdanubianü, Ptolemeü ni mai dă pe Termi-dava în Macedonia, unde se mai găsesc Desu-daba în Titü-Liviü (1) și Quime-daba în Procopiü (2).

Cuvëntulü „dava“ dincöce de Dunăre, „daba“ în dialectulü macedonianü, este evidentementr tracicü; dërü ce însemnă?

La prima vedere s'arü päré că terminațiunea „dava“ arü fi semnificändü „orașü

dacicü”, cu atâtü mai multü că Grecii și Latinii numiaü pe Daci Davi (3).

Acéstă ipotesă, förte naturală și förte vechiă (4), se înlätură cu totulü prin simpla considerațiune că urbile cu „dava“ se afflatü în Sarmăția, în Mesia, în Macedonia; și nu numai atăta, dërü majoritatea lorü pe țermulü nordicü allü Dunării ni se presintă anume spre resăritü de Oltü, adecă affară din territorilü dacicü propriü đisü, allü căruia simbure era în Oltenia, Temeșiana și porțiunea occidentală a Transsilvaniei.

Prin consecință, dava nu pôte fi „dacicü“.

Cuno presupune că arü proveni din samscritulü tavás—tare seü távas—tăriä (5).

Arü avé dërü înțellesulü de „forterëtä“.

Plausibilă în aparință, acéstă origine nu se pôte admite dintr'o causă förte ponderösă.

Vorbele samscrete távas și tavás fiindü absolutamente străine tuturorü cellorü-l'alte limbe indo-europee, sunt nescé formațiuni posterioare separațiunii trunchiului arianü în mai multe ramure.

Singura etimologiă solidă resultă dintr'unü passagiü allü lui Varrone.

Ellü đice:

„Insuși numele orașului Teba, derivatü „dela natura terrëmului, érü nu dela numele „fundatorului, probéză anterioritatea viueței „câmpene assupra cellei urbane. În adevërü, „în antica nóstră limbă, ca și pënë astă-đi în „dialectulü eolianü, originarü din Beoția, o

(6) Despre influința mortiferă a bălșilorü mixte veđi Michel Lévy, *Traité d'hygiène publique et privée*, Paris, 1869, in-8, t. 1, p. 415.—Orfila et Parent-Duchätel, *Influence des émanations marécageuses*, in *Annales d'hygiène*, Paris, 1834, in-8, 1-e série, p. 251.—Foissac, *De l'influence des climats sur l'homme*, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 517.—Becquerel, *Traité d'hygiène*, Paris, 1864, in-8, p. 253.—Boudin, *Traité de géographie médicale*, Paris, 1857, in 8, t. 2, p. 150 etc.—Despre influința salutară a munșilorü veđi Lévy, I, 314.—Becquerel, 169.—Rochard, *Acclimatement*, in *Nouveau Dictionnaire de médecine* (Jaccoud), Paris, 1864, in-8, t. 1, p. 186.—Isensée, *Elementa Geographiae medicinalis*, Berolini, 1833, in-8, 107 etc.

(1) XLIV. 26.

(2) *De aedif.*, IV, 2.

(3) Strab., VII, 3, § 12.—Cf. Ahrens, *De dialectis aeo-lis*, Gottingae, 1839, in-8, p. 35.

(4) Zamosius, *Analecta lapidum in Dacia*, Patavii, 1593, in-16, p. 16 retro: «Sergi-dava à Davis et Sargetia amne dicta.»—Cf. Vnillant, *La Romanie*, Paris, 1844, in-8, t. I, p. 79—80.—Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, t. I, p. 190 etc.

(5) Cuno, *Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde*, Berlin, 1871, in-8, t. I, p. 243.

„măgură se chiamă *teba*. Chiară acuma Sa-
„bini, posteritatea Pelasgiloră din Grecia,
„intrebuințază acestă vorbă, după care și
„o movilă milliariă in Sabinia pe callea Sala-
„riă nu departe de Reate se numesce Teba“ (6).

Acella-și înțellesu de măgură avea in Asia-
mică cuvântul *taba* la Lidî, poporū semi-tra-
cicū sēu cellū puținū in cea mai strînsă legă-
tură cu Traciū (7).

In Lidia, in Grecia, in Italia, dela Marea-
nēgră pēnē la Adriatică, noi dămū peste *teba*
sēu *taba* in accepțiune de măgură.

Corssen, izolândū arbitrariamente cuvēn-
tulū sabinū de familia grēcă și lidiană, pre-
suppune mai ānteiu că forma cea corectă arū
fi fostū *tefa* fiindū că unū munte in Campa-
nia se dicea Tifata, și apoi din acestū imagi-
narū *tefa* creandū unū prototipū *stefa*, illū
apropiā de germanulū *stif* sēu *steif*, durtū, de-
ducēndū pe ambele din sanscritulū *stabh*, a
intări (8).

La o asemenea violentă procedură a im-
pīnsū pe illustrulū filologū dorința de a re-
duce tōte la tulpinā ariană (9), uitāndū că am-
mesteculū pre-istoricū cu Turani sēu cu Cha-
miți n'a pututū a nu lāssa și ellū pretutin-

(6) Varro, *De agricultura*, lib. III, § I: «Nec minus op-
«pidi quoque nomen Thebae indicant antiquiorem esse ag-
«rum, quod ab agri genere, non a conditorē nomen ei est
«impositum. Nam lingua prisca et in Graecia Aeoleis Boe-
«otii sine afflatu vocant colles Tebas: et in Sabinis, quo e
«Graecia venerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt. Cujus
«vestigium in agro Sabino via Salaria non longe a Reate
«milliarius clivus appellatur Tebae».

(7) Mommsen, *Die unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850,
in-4, p. 300.—Pott, *Die Personennamen*, Leipzig, 1859, in-8,
p. 458.

(8) Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung
der lateinischen Sprache*, Leipzig, 1868-70, in-8, t. I, p. 162.

(9) Schleicher, *Compendium der vergleichenden Gramma-
tik*, Weimar, 1866, in-8, p. 79, observă despre Corssen: «Den
Fehler, Alles erklären zu wollen, hat Corssen freilich nicht
überall vermeiden.»

deni urme limbistice mai multū sēu mai pu-
ținū pronunțate.

Daciculū *dava*, macedoniculū *daba*, lidianulū
taba, proto-elleniculū și italiculū *teba*, totū-
d'a-una in simțū de măgură, n'aū eșitū dintr'o
sorginte indo-europeă.

Acestū termenū sub amēndoue formele, cu
da și cu *te*, essistă pēnē astādi in tōte limbele
turanice, in cari *dava* însemnēză munte și
teba—movilă.

Éccē unū registru de ambele întrebui-
tări după douē-deci dialecte turco-tatare:

	I. Dava—munte:	II. Teba—movilă:
1.	Dialectulū baraba: <i>dawu</i> și <i>tau</i> ;	<i>tūba</i> ;
2.	» » de Tobolsk: <i>taw</i> ;	<i>tūbe</i> ;
3.	» » uigurū: <i>tach</i> ;	
4.	» » de Kazan: <i>tau</i> ;	<i>tūba</i> ;
5.	» » bașkirū: <i>tau</i> ;	<i>tūba</i> ;
6.	» » meșcerēcū: <i>tau</i> ;	<i>itūbā</i> ;
7.	» » nogaicū: <i>tau</i> ;	<i>tepe</i> ,
8.	» » ciazicū: <i>tau</i> ;	
9.	» » ciulimicū: <i>tag</i> ;	
10.	» » de Kaznețk: <i>tag</i> și <i>tuu</i> ;	<i>tūbe</i> ;
11.	» » kangazicū: <i>tag</i> ;	
12.	» » kirgizicū: <i>taw</i> ;	<i>tūbā</i> ;
13.	» » de Chiva: <i>tag</i> ;	
14.	» » turcomanū: <i>taw</i> ;	<i>tūbā</i> ;
15.	» » qaraciaicū: <i>taw</i> ;	<i>tebō</i> ;
16.	» » qumūq: <i>tau</i> ;	
17.	» » qisylbașicū: <i>dagh</i> ;	
18.	» » qasachū: <i>daag</i> și <i>dagh</i> ;	<i>tapa</i> ;
19.	» » ottomanū: <i>dag</i> ;	<i>tepe</i> și <i>depē</i> . (10)
20.	» » ciuvașicū: <i>tu</i> .	

Să se noteze că Traciū, affară de formele
dava și *daba*, cunosceatū de asemenea pe a-
cellea cu *deva*, *dapa* și *depa*, astū-feliū că 'n
Mesia orașulū *Zal-dava* se numesce *Zel-depa*
in Ierocle și *Zal-dapa* in Procopiū și 'n Teo-
filactū; orașulū *Skai-dava*—*Ske-deva* in Pro-
copiū; unū altū orașū *Sana-dapa* in Geogra-
fulū Ravennatū (11) etc.

(10) Klaproth, *Asia Polyglotta, Sprachatlas*, Paris, 1831,
in-f., p. XXVI și XXX.

(11) Forbiger, *Handbuch der alten Geographie*, Leipzig,
1848, in-8, t. 3, p. 1096, 1097, 1100.

În limba albanesă, prețioasă moște a anticului grai tracic, *tepe*, articulat *tepeia*, se chiamă movila.

Albanesii posedă totu-o-dată. verbul *teperoiq*, a covârși, „ich bin überflüssig, bleibe übrig, übertreffe“, și adverbialul *teper*, d'asupra, „darüber“, formându câte-trelle dice-rile o strinsă familiă indigenă (12).

Pe de altă parte, termenul ni apare într'o intimă legătură cu Egiptul.

Deia Varrone pune pe eolicul *teba* față în față cu celebra metropolă a Egiptului cea cu o sută de porți, *ἑκατόμ.πολις*, și cu omonima capitală a Beotiei cea fondată de Fenicianul Cadm venit totu din Egipt.

Strabone mai menționează alte trei Tebe, toate în regiuni tracice și 'n apropierea Egiptului: o Tebă în Tessalia, *Θῆβαι Φθιώτιδες*, o Tebă în Licia, *Θῆβη*, și o Tebă în Troada, *Θῆβη ὑπὸ Πλάκῃ ὀληέσσῃ* (13).

În vechea limbă egiptenă, după cum se citește în ieroglife, verbul *teb*, duplicat în *tebteb*, însemnă a rădica, „élever en haut“, de unde *tep*, *tepi*, *tepau*, avându mai multe accepțiuni, dintre cari cele mai caracteristice sunt: 1-o, cap; 2-o, vîrf; 3-o, d'asupra (14).

Accepțiunea egiptenă adverbială *tep*—„d'asupra“ formeză o admirabilă coincidență cu albanesul *teper*—„d'asupra“.

Resultă că unu prototip *taba* în înțelesu de înălțime, fie munte, fie movilă, de unde s'au născut lidianul *taba*, macedonicul *daba*, dacicul *dava*, ellenicul *θηβη*=*θάβα*, italicul *teba*, egiptenul *tep* și albanesul *tepe*, este o moștenire din acea ultra-immemorială epocă, cându poporele ariane nu intraseră încă

în Europa, pe care o ocupa triburi turano-chamitice.

Numai printr'unu amestec de totu primordiale allu Chamitilor cu Turanii și apoi allu resturilor turano-chamitice cu Tracii, se pôte esplica mai cu deosebire întreaga familiă verbală, adverbială și substantivală *tep* la Egipteni și la Albanesi.

Lăsându acum la o parte călătoriele cuvântului și mulțumiți de a sci cu certitudine semnificațiunea 'i în limba dacică, să ne n-törcem la nomenclatura lui Ptolemeu.

Tote orașele cu finalul *dava* au fost clădite pe locuri rădicate, pe deluri, pe colline, corespundendu litteralmente numirilor germane cu terminațiunea *berg*, celor slavice cu *gora*, celor franceze cu *mont* etc.

Să luăm dreptu essemplu orașul „Ziridava“.

În paragraful 6 am demonstrat că 'n toate limbele tracice *z* corespundea samscritului *h* și ellenicului *χ*, precum se constată din numele vinului la Traci *zala*=samscritul *hala* și ellenicul *χάλις*, din numele searei *vrizi*=*vrîhi* etc.

O lucrare de totu recinte a lui Fick asupra dialectului tracic allu Frigianilor confirmă conclusiunea noastră prin altele șesze essemple, și anume:

Frigianul *zalka*, érbă=samscritul *hari-ka*;

Frigianul *ezis*, ariciu=grecul *ἔχινος*;

Frigianul *zeuma*, sorginte=grecul *χῆμα*;

Frigianul *zetna*, ușa=samscritul *ghad-na*;

Frigianul *zemele-n*, barbaru=grecul *χαμαλός*;

Frigianul *mazeu-s*, deū=samscritul *maghavan* (15).

(12) Hahn, Lex. p. 129.

(13) Strab., passim.

(14) Brugsch, *Hieroglyphisch - demotisches Wörterbuch*, Leipzig, 1868, in-8, t. 4, p. 1534-35.

(15) Fick, *Phrygische Glossen*, in Kuhn, *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung*, Berlin, 1872, in-8, t. 7, p. 360-382.

Daciculă *ziri* corespunde dērō samscritului *hari*, zendicului *zairi*, verde.

„Ziri-dava“ înseamnă „Muntele-verde“, ca *Grünberg* la Germani, *Vermont* la Francesi, *Zelenahora* la Slavi, séu ca orașellul neapolitană *Monteverde* de lângă Melfi.

§ 17.

VIUÉȚA DE CODRU.

Amă vădută că, pentru ca civilizațiunea să se fi putută încuibă pe mallul stângă allu Dunării, aū trebuită să se lupte cu natura, directă séu indirectă, nu numai ginți peste ginți și popóre peste popóre în cursu de millenie peste millenie, dērū încă tóte pe rōndu să și allégă în acestu secolarū resbellu allu spiritului umanū contra materiei tellurice și atmosferice câte-va puncturi strategice esceptiōnabile, unde victoria devenia mai probabilă.

Atari adăposturi de „selecțiune naturală“, găssite după unū șirū de pipăiri nenorocite de giurū în giurū, a fostū la noi Oltenia pe prima liniă, apoi Transsilvania, unū colțușorū nordicū allu Moldovei și peteculū marinū de lângă gura Nistrului.

Vorbindū în limbagiū militarū, chiarū pe acestu teatru de operațiune omulū mai trebuia să și caute și să nemerescă puncturi tactice, stabilindū-se anume pe măgure, de unde decurge că majoritatea orașelorū purta în kódă termenulū „dava“, adecă *munte*.

Communele se clădiaū și prosperaū pe înălțimi în mișū-loculū secolareī vegetațiunii a unei nature primordiale.

Antica vorbă „codru“ conservă la noi pēnē astă-đi memoria acellorū stabilimente muntose și pădurose totū-o-dată.

În Dacia Traiană acestu cuvēntū înseamnă

o pădure mare: *sylva grandis*, *Waldung*, *forêt* (1).

La Romāniī din Istria „codru“ se chiamă numai muntele, mai păstrândū acolo în dialectulū unei singure localități semnificațiunea de „munte pădurosū“ (2).

La Arnăuți „kodre“ vrea să đică măgură, *Hügel* (3).

Nu mai Albanesiī și Romāniī în Europa posedēndū pe „codru“, derivațiunea eminentemente tracică a termenului e mai pe susū de orice îndouélă, precumū și înțellesulū seū originarū de *munte-pădure*.

Prin etimologiă, această vorbă aparține la unū grupū forte interesantū de compozițiunii ariane primitive, constatată de cătră Pott și verificată apoi de Pictet: grupulū *esclamativū*.

Astū-feliū, de essemplu, samscritulū *kāvāri*, umbrellă de plōiă, se compune din *kā+vāri*, „ce accoperișū!“; *kavasa*, armură, din *kā+vasa*: „ce vestmēntū!“; *karpata*, drențe, din *kā+r+pata*: „ce îmbrăccăminte!“; *kārbhata*, crastavete, din *kā+r+bhata*, „ce hrană!“ etc. (4)

„Codru“ represintă dērū essactamente, cu scăderea regulată a vocalei, formațiunea samscrită *kadru* din *kā+dru*, „ce arbore!“ adecă „ce mulțime de arbori!“

Fără a cunnósce termenulū romāno-albanesū, Pictet bănuia că din același grupū esclamativū arū deriva greculū *κέρδος* (5); și este ciudatū că, fără a fi fostū câtū de puținū inițiatū în filologiă, bătrānulū epi-

(1) *Lex. Valavh.*, 131.

(2) Ionū Maiorescu, *Vocabularū Istriano-romānū*, în *Columna lui Traianū*, 1873, p. 43: „codru, munte; la Jeiu-neni munte pădurosū“.

(3) Hahn, *Alb. Stud.*, Lex. 47.

(4) Pott, *Etymolog. Forsch.*, II, 2, p. 426 sqq.

(5) *Origines*, I, 214.

scopu transilvanu Bobu deducea pe allu nostru codru din „cedrus“ (6).

Este evidente ca nici $\kappa\acute{\epsilon}\delta\rho\omicron\varsigma$ nu provine din *codru*, nici *codru* din $\kappa\acute{\epsilon}\delta\rho\omicron\varsigma$; ambele inse au decursu pe o calle nedependinte din aceiasi tulpina *kadru*.

La Greci samscritulu *ka+dru* represintu pe unu arbore isolatu, pe candu la Albanesi si la Romani ellu capeta estensiunea unui munte accoperitu de vegetatiune.

Este posibilu ca la Traci *codru* sa fi avutu ambele aceste semnificatiuni, precumu la Latini unulu si acela-si cuventu, *silva*, insemna totu-o-data nu numai o padure mare, deru si pe unu singuru copaci, buna ora in Propertiu:

«Nemus omne intendat vertice silvas (7)».

seti in Seneca:

«Ingens arbor gravi silvas minores urget (8)».

Totu astu-feliu si francesesce *bois* este arbore si padure in acela-si timp.

Nu e de prisostu a mai observa, sub raportulu foneticu, ca din latinulu *quadrum* Bizantini au facutu $\kappa\acute{\omicron}\delta\rho\alpha$, eru Romani „codru de pane“ seu „codru de mamaliga“, adeca o buccata patrata, $\kappa\omicron\delta\rho\iota\tau\eta\varsigma \acute{\alpha}\rho\tau\omicron\varsigma$ in Suida (9), scadendu astu-feliu pe *ka* in *ko* intocmai ca in padurea „co-dru“ din arianulu „ka-dru“.

Certitudinea filologica a acestei etimologie este deru perfecta din tote punturile de vedere.

Originea dacica a „codrului“ coincide in

(6) *Dictionarü rumänescü*, Clugiü, 1822, in-8, t. I, p. 218.

(7) *Propert.*, I, 14, 5.

(8) *Seneca, Oedip.*, 542.

(9) *Du Cange, Glossarium mediae graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f, p. 674.—*Cf. Suidae Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f, t. 2, p. 337.

limba romana cu originea dacica a vegetatiunii celei mai de munte: *bradu* si *stegiaru*.

Deia d. Bolliacu constatase ca unulu si acela-si arbore se chiama romanesce *bradu* si in limba albanesa *bred* (10); trebuia sa dica mai correctu *breð*, articolatu *breði* (11).

Forma cu *a*, dupa legile fonologice, fiindu fara contestatiune cea mai vechia, albanesulu *breð* inlocuesce pe unu primitivu *brað*.

In limba armena, unu anticu dialectu tracicu, forte degeneratu, deru mai conservandu inca destulle urme alle descendinte, o speciä mare de plop se chiama *pard* (12), cea-ce corespunde din punctu in punctu albanesulu *braði*, caci *p* la Armeni esprima celle mai de multe ori pe indo-europeulu *b*, de essemplu: *pant*=samscri. *bandh*, *pagoig*=lat. *baculus*, *pazoig*=zend. *bäeu* etc. (13), eru catu privesce metatesea *pard* in locu de *pradi*, degia Bopp a observatu ca „nici o littera nu schimbä locul mai lesne ca *r*“ (14).

Asa deru la Romani, la Albanesi si la Armeni, trei gruppe cari, in diverse moduri si din diverse timpuri, descindu d'o potrivä din ginta tracicä, noi aflamu termenulu *brad* in acela-si intellesu de *abies* seti generalmente de unu mare arbore.

La Greci, la Latini, la Slavi, la Litvani, la Germani, la Celti, ellu nu se gäsesce.

Societatea nostra Academica ni spune, ce'i dreptu, ca „din datele scriptoriloru Romani

(10) *Currierulu romänescü*, Buccur., 1846, in-4, p. 721.

(11) *Hahn, Alban. Stud.*, Lex. p. 16.

(12) *Collection des historiens de l'Arménie*, éd. Langlois, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 31.

(13) *Petermann, Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 17.

(14) *Bopp, Gramm. comparée*, tr. Bréal, I, 28, § 1: «aucune lettre ne changeant aussi aisément de place que *r*.»

bratus era un arbore pururea verde" (15); d'érü acéstă gravă asserțiune, ca și întregul dictionarü allü venerabilei corporațiunii, basatü pe o completă nescire de totü ce s'a lucratü în secolulü nostru pe terrêmulü filologicü, este o pură glumă.

Ce însemnézä nedefinita frasä: „din datele scriptorilorü Romanü?“

Ore așa se vorbește?

Cari scriptori?

Ce felü de date?

Fiindü-cä Academia n'o limuresce, s'o spunemü d'érö noi.

Eccé passagiulü din naturalistulü Pliniü:

„*Arabü cautü în Elimaida arborulü bratus*, carele séménä cu unü largü cipressü, avëndü ramure albiciöse și respändindü unü mirosü plăcutü cândü se pune pe focü. Imperatulü Claudiü povestesc despre acesta minunü. Ellü ñice că Parþii punü frunðe de *bratus* în beuturile lorü; că mirosulü seü se asseménä cu allü cedrulü; că fumulü lui im-prăștiä pe allü cellorü-l'alþi arbori. *Bratus* se nasce d'incollo de Pasitigris, în apropiarca oraşulü Sittaca, pe muntele Zagru" (16).

Prin urmare, este unü felü de cedru largü și albiciosü, carele cresce numai într'o porþiune a Siriei și pe care poporațiunea semiticä de acollo illü numia *brat*, de unde prin intermediulü Parþilorü aü auðitü acestü nume și Romanü.

(15) *Glossariü dupä însärcinarea datä de Societatea Academicä*, Bucur., 2871, in-8, p. 90.

(16) *Plin., Hist. Nat.*, lib. XII, c. 39: «Petunt igitur in Elymaeos arborem bratum, cupresso fusae similem, exalbidis ramis, jucundi odoris accensam, et cum miraculo Historiis Claudii Caesaris praedicatam. Folia ejus inspergero potionibus Parthos tradit. Odorem esse proximum cedro, fumumque ejus contra ligna alia remedia. Nascitur ultra Pasitigrin in finibus oppidi Sittacae in monte Zagro».

Iatä la ce se reduce în realitate italismulü bradului!

A face din „albiciosü“ — „pururea verde“ și din ebraicü—latinü, este negreşitü o filologiä fórtè commodä, d'érü puşinü academicä.

Urmézä d'érö că vorba *brad* a essistatü numai la Traci, de unde aü moştenit'o Armenii, Albanesii și Romani.

Radicala cuvântului este arianulü *bradh*, a cresce, de unde sanscritulü *bradhna* în înþellessü de radecinä de plantä, litteralmente unü lucru crescutü (17).

Acéstă etimologiä se confirmä prin considerațiunii logice și fonetice.

În privinþa logicä, totü așa numirile sanscrite de arbore *rohü* și *vríkṣa* s'aü născutü din ideia de a cresce: *ruh* și *vrñh*.

În privinþa foneticä, sonulü δ correspondendü totü-d'a-una sanscritului *dh* (18), albanesulü *braş* nu numai că admite, d'érü încă necesită radicala *bradh*.

Derivändü dela arianulü *bradh*, a cresce, bradulü esprimä ideia unui arbore crescutü, adecä agiunsü la înälþime.

Ideia de *crescutü* și ideia de *mare* se identificä mai pretutinden: germanulü *gross*, mare, provine dela o tulpinä cu înþellessü de a cresce, conservatä în anglesulü *grow*; slaviculü *roslü*, mare, derivä dela *rosti*, a cresce, etc.

Chiarü dela arianulü *bradh*, a cresce, derivä sanscritulü *vradhant* și elleniculü $\beta\lambda\omega\theta\rho\sigma$ = *brádhras*, ambele cu semnificațiunea de mare (19).

Pentru a se substantiva în accepțiune de „crescutü“, radicala *bradh* admite pe suffissü

(17) *Pictet*, I, 199—200.

(18) *Curtius, Griech. Etymol.*, 234.

(19) *Curtius, Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, Leipzig, 1868-9, in-8, t. 1, part. 2, p. 295.

participială: samscritulă *ta*, greculă $\tau\acute{o}$, latinulă *tu*, slaviculă *tŭ*.

Acestă suffissă începându-se printr'o dentală, tinde la assimilare de câte ori se întâlnește cu o altă dentală la finea radicalei: bună-óră samscritulă *badh*, a lega, dându peste *ta* produce pe *baddhá* în locu de *badhta* (20).

Iu modulă acesta, radicala *brudh*, căpătându suffissulă *ta* scăđutū în tóte limbele europée la *tu*, se nasce forma participială *braddhu*, de unde printr'o definitivă asimilațiune decurgū directamente albanesulă *brad* și românulă *brad*.

Nici o etimologiă nu póte fi mai certă sub orí-ce raportū filologicū, și nici la unū arbore nu s'a pututū applica epitetulă de „mare“ mai potrivitū ca la superbulă bradū, această „gloriă a codrilor“ după espressionea lui Stațiū:

«... silvarum gloria pinus!» (21)

Să trecemū la „stegiarū“.

Degia betránulă Cantemirū, mai puținū exclusivū decâtū puritanī noștri de astăzi, credea că acestū cuvēntū trebui să fie în limba română o remăsiță dela Daci (22).

Iu adevēru, nici unū nume de arbore în tóte celle-l'alte limbe indo-europée nu offeră vre-o asemēnare cu allū nostru *stegiarū*, séu mai bine *stagiarū*, căci încă metropolitulă Dositēiū dicea: «dumbrăvile sunt $\sigma\tau\acute{\alpha}\zeta\alpha\rho\iota\iota$ ce facū ghinda» (23).

(20) Schleicher, *Compendium*, § 224.

(21) Stat., *Silvae*, V, 1, v. 151.

(22) *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiū, Bucur., 1872, in-8, p. 151: «Neque enim obstat quidquam, quo minus credamus Romanorum in Dacia colonias, vel servis Dacis usos fuisse, vel etiam, si quis uxorem perdiderat, mulierculas ex illa gente in matrimonium duxisse, unde facile indigenarum aliqua vox in illorum sermonem irrepere potuit. Tales sunt: *stezar*, quercus etc.»

(23) *A prorocului Davidū psaltire*, Ūnev, 1673, in-4, f6ia 44, nota la ps. 28.

Radicala cuvēntulă este *stag*.

Ea se află la mai toți Arianiī în accepțiune de *a accoperi*: samscritulă *sthag*, de unde *sthagana*—accoperișū, *sthagita*—accoperitū, *sthagu*—ghebū, *sthagi*—cutiă, etc.; greculă $\sigma\tau\acute{\epsilon}\gamma\omega$, de unde $\sigma\tau\acute{\epsilon}\gamma\eta$ séu $\sigma\tau\acute{\epsilon}\gamma\omicron\varsigma$, cu perderea sibilantei $\tau\acute{\epsilon}\gamma\eta$ séu $\tau\acute{\epsilon}\gamma\omicron\varsigma$ —accoperișū; latinulă *tego*, *tec-tum*, *tegitimen*, *tug-urium*; irlandesulă *teg*—casă; litvanulă *stegiu*, *stogas* etc. (24).

Adducēdu-ni a-minte că samscritulă *varana*, de unde celticulă *fearn*, aninū, derivă dela *var*, a accoperi, séu că samscritulă *gīhaṣa*, de unde celticulă *gas*, trunchiū, derivă dela *gīhaṣ*, a accoperi, provenința *stegiarulă* dela *sthag*, a accoperi, primesce o puternică confirmațiune, indicāndū unū prototipū *sthag-a-ra*, cu suffissulă *ra*, cu o vocală de legătură și cu semnificațiunea de „accoperitorū“, adecă o vegetațiune a cării umbră servă de adăpostū, după versulă lui Orațiū:

«Quercus—multa dominum juvat umbra» (25).

Pe *bradū*, precumū constatarāmū mai susū, l'aū păstratū Romāniī, Albanesiī și Armeniī; pe *stegiarū* înse l'aū reținutū numai Romāniī, ceia ce permite a crede că din tóte popórele tracice acēstă formațiune aparținuse mai în speciă dialectulă dacicū.

Față cu „bradulă“ și „stegiarulă“, moșteniți dela Daci, ni se presintă unū nume de arbore curatū latinū, carele arruncă o viuă lumină assupra cestiuniī ce ne preocupă.

Este *mestécănulă*.

Nici unū filologū n'a vorbitū pēnē acumū despre acēstă vorbă.

Latinomanii noștri cei mai essagerați, aceia chiarū cari deducū pe *bradū* dela *abies* (26),

(24) Pott, *Etymol. Forsch.*, III, 448—455, nr. 1151.

(25) Horat., *Ep.*, I, 16, v. 9.

(26) *Lex. Bud.*, 65.

n'au cutedatu a-i căuta vre-o origine italică.

Și totuși nemicu nu pôte fi mai latinu !

Sunt unele probleme inse in cari filologia nu e in stare să facă unū passū fără aguturulu sciințelorū naturale.

Astū-feliū este și *mestécănulă*.

Mai ânteiu de tôte să precisămū natura acestui arbore, pe care Lasteyrie l'a studiatū mai cu d'a-mēnuntulū decâtū ori-cine altulū.

„La nordū—dice ellū—foile și mlădițele de „mestécănu offeră vitelorū o hrană imbielșugată.

„Laponii, fie din neprevedere, fie mai alesū din cauza unui traiū de totū vagabundū, „nu facū nici o provisiune pentru érnă; Suedesii și Norvegianii inse obiēnuescū pentru vaccele și oiele lorū a stringe crengē de „mestécănu.

„In unele părți frunțele celle tinere de „mestécănu, uscându-se pe vétră și amestecându-se cu grăunțe, servă la nutrimentulū „passerilorū domestice, găine, găsece și rațe.

„Finlandesii cullegū frunțe de mestécănu „pentru a ferbe din elle unū feliu de beutură „in locū de cėiu.

„Unū cǎllėtorū povestese cǎ Camciadalii „și o sēmă de alte triburi nordice taiă scórța „de mestécănu in mici buccăți și o mǎnăncă „cu oue de pesce.

„Rușii facū bere din succū de mestécănu, „amestecându-lū cu hemeiū și fermentū și „suppunēdu-lū manipulațiunilorū ordinare „alle herăriei.

„In Suedia, din același succū se face unū „siropū, mai puținū dulce decâtū acela din „acer saccharinum, dérū totuși destullū de bunū „pentru a inlocui sacharulū in mai multe tre- „buințe domestice.

„Lōcutorii dela nordū, cǎutândū a suppleni „prin ce-va vinulū pe care li l'a refusatū na-

„tura, s'au invėtatū a compune licoi spiritose „din succulū differitelorū plante sėu fructe in- „digene : din succū de mestécănu ei facū unū „vinū albū și spumcșū cam de feliuł șampa- „niei, consideratū ca fōrte sǎnėtosū... (27)

Așa dérō, fie pentru vite, fie ca cėiu, fie cu oue de pesce, fie ca bere sėu ca vinū, mestécănulū in tr'o climă aspră servă de nutrimentū.

Pe territoriulū Daciei, anume in Oltenia, mai cu sēmă in munții Gorgiului, țerranii *mestecă* in gură pēnē astă-đi muguri de mestécănu, estragēndū din ei același succū dulce-acriū, „une sève abondante, d'une saveur douce, sucrée et légèrement aigrelette” (28), din care Svedesii facū siropū.

O dată constatātū prin istoria naturală a- „cestū caracterū eminentē alimentariū allū „mestécănulū, originea vorbei decurge dela sine.

Să incepemū prin a separa radicala *mestec* de suffissulū *ănū*.

Acestū suffissū este acela-și pe care'lū găs- simū in cuvēntulū nostru *cercănū* din *circinus* (29), correspondēndū adecă in fonetica română suffissulū latinū *inus*.

Verbulū *mestecū*, pe de altă parte, are la noi principala semnificațiune de a rumega mǎncarea (30), din latinulū *mastico*, de acela-și origine cu greculū *μασάομαι*, persianulū *masi- dan*, germanulū *māstern*, tōte esprimēndū ideia de nutrimentū, dela radicala ariană *mas*, de unde assemenea litvanulū *maistas*, hrană, și celticulū *maise* cu același ințellesū.

(27) Ap. Eugène Marie, *Bouleau*, in *Encyclopédie moderne*, t. 6, Paris, 1857, in-8, p. 609—614.

(28) Littré et Robin, *Dict. de médecine*, v. bouleau.

(29) Cihac, *Dict. d'étymologie daco-romane*, 50: *c e r c ă n ă*. cercle, compas, aire, couronne, halo autour du soleil, de la lune; L. *circinus*, it. *cercine*, esp. *cercen*.

(30) *Lex. Budan.*, 388.—Cihac, 162.—Pontbriant etc.

Mestéc-ănă represintă dără unŭ tipŭ *masticinus*, întocmai ca *cércănă*—*circinus*, ambele totŭ ce pŭte fi mai latinŭ, însemnândŭ arbore nutritorŭ, după cumŭ *stegiarulŭ* însemnă arbore accoperitorŭ, érŭ bradulŭ unŭ arbore naltŭ.

Ca și *cércănă* din *circinus*, *mestécănă* din *masticinus* este o vorbă latină combinată de-gia pe teritoriulŭ Daciei; dără și 'n epoca fără comparațiune mai vechiă a nascerii limbelorŭ indo-europee din tulpina ariană totŭ astŭ-feliŭ s'a formatŭ numele unŭ altŭ arbore, allŭ fagului și chiarŭ allŭ stegiarului, adecă totŭ în accepțiune de „arbore nutritorŭ“, din cauza ghindelorŭ cu cari se hrăneaŭ pe atunci nu numai vitele, ci și bietulŭ omŭ din pădure: lăținesce *fagus*, grecesce *φηγός*, dela *φάγω*, a mânca.

În același modŭ persianesce *buk* însemnă atătŭ pe stegiarŭ precumŭ și ori-ce felŭ de mâncare.

Totŭ de acollo vine numele slavo-germanŭ allŭ fagului: *buk* sêŭ *buche*.

Pictet susține că chiarŭ la Români „*quercus esculus*“, dela *edo*—a mânca, de unde *esca*—mâncare, însemna unŭ arbore menitŭ a hrăni⁽³¹⁾; dără vechiă ortografiă cu *ae*: „*aesculus*“, face ca acéstă derivațiune să fie dubiosă.

Negreșitŭ că Slavi, Germani, Persi, au părăsitŭ de-multŭ unŭ atare regimŭ alimentarŭ; totuși limba, ca unŭ sarcofagiŭ conservândŭ o mumiă, a păstratŭ pênă 'n momentulŭ de față suvenirea unorŭ timpŭ mai puținŭ gastronomici, cari în unele țere nu sunt tocmai pré-depărtați de țillele nŭstre,

căci în Spania, bună-ŭră, locuitorii din munți mâncaŭ ghindă de stegiarŭ încă în secolulŭ lui Augustŭ⁽³²⁾.

După ce amŭ analizatŭ *codrulŭ*, *bradulŭ*, *stegiarulŭ* și *mestécănulŭ*, să tragemŭ concluziunile.

Prima consecință:

Pentru ca „*codrulŭ*“, carele identifică ideea de munte cu cea de arbore; pentru ca numirile vegetațiunii cellei mai alpine, „*bradŭ*“ și „*stegiarŭ*“; pentru ca unŭ asemenea grupŭ de termeni să fi pututŭ trece la Români dela Daci, acești din urmă cată să se fi amestecatŭ cu Latiniŭ anume în vastele păduri ale Carpaților.

În adevărŭ, Daciŭ au fostŭ poporulŭ cellŭ mai muntênŭ.

Munții și pădurile ocupă Daciŭ: „*montes et saltus Daci*“, observă beștrânulŭ Pliniŭ⁽³³⁾.

Muntele este allŭ Dacilorŭ: „*suum Dacis montem*“, ȳice poetulŭ Stațiu⁽³⁴⁾.

Pliniŭ și Stațiu, ambiŭ trăindŭ chiarŭ în epoca lui Traianŭ.

Ceva mai târziu Florŭ ni spune și mai energicŭ că Daciŭ sunt lipiți de munți: „*Daci montibus inhaerent*“⁽³⁵⁾.

A doua consecință:

Pentru ca întręga naționalitate română, nu unŭ dialectŭ sêŭ unŭ provincialismŭ, ci totalitatea nêmulŭ, să fi pututŭ numi mestécănulŭ „*nutritorŭ*“, formațiunea limbii nŭstre din elemente latine și dacice trebuia să se fi cperatŭ într'unŭ modŭ compactŭ anume în munți, mai allesŭ în Oltenia unde, după cumŭ amŭ vędutŭ mai susŭ, rollulŭ ali-

(31) *Origines*, I, 213.—Cf. Pott, *Etymol. Forsch.*, III, 504, nr. 1220.

(32) Strabo, *Geogr.*, III, 3, § 7.

(33) *Hist. Nat.*, IV, 25.

(34) *Silv.*, III, 3, vers. 169.—Cf. id. *Theb.*, I, v. 20.

(35) Flor., IV, 12.

mentară allu acestui arbore nu s'a uitată cu deseversire nici chiar pêne astăzi.

Numai în zona de totu muntosă, care singură sub raportul climateric represintă la sudu regiunile nordice, se pôte esplica recurgerea la mestecănă ca la nutrimentu.

Doze-trei envinte dintr'o limbă potu restaura o lungă obscură fasă intr'o istoria națională!

Să trecem cu analiza la o altă probă de o natură diversă.

§ 18.

POESIA «FRUNDEI VERDE».

De unde ore s'a născutū admirabila «frunđa-
verde» din capulū mai tuturor cāntecelorū
poporane române?

Cellu mai mare poetu allu nostru și cellu
mai renumitū filologu și-au datū amēndou
ostenēla de a petrunde misterulū acestei
poesie de codru.

D. Alessandri dice :

„Celle mai multe dintre cātecele popo-
„rale începū cu *frunđa verde*. Acesta provine
„din iubirea Romānului pentru natura in-
„verdită. Primă-vēra cu cerulū ei albastru,
„cu dulcea ei căldură, cu insuflețirea ce ea
„aduce lumii amorțite de viforele ernei,
„nasce în ānima Romānului doruri tainice,
„porniri entuziaste, cari illū facū a uita suf-
„ferințele trecutului și a vīssa țille de iu-
„bire, de viteziă. Lui îi place, cândū vine
„primă-vēra cea verđiă, a se întinde pe erbă,
„a se retăci prin lunce și codri, a cānta și
„a pocni din frunđe, a se scālda în lumina
„sorelui și 'n aerulū parfumatū allū câmpu-
„lul. Frunđa cea nouă îi insuffiă cātece
„pline de o melancoliă adāncă, ce esprimă
„gīalea unui trecutū de mārire și aspirarea

„cātră unū viitorū mārēțū. Frunđa verde ce
„incunună cātecele poporale servă totū-o-
„dată de caracteristică cāntecului. Astū-feliū
„cāndū subiectulū este erocū, cândū ellū cop-
„prinde faptele unui vitezū, poetulū allege
„frunđe de arbori seū de flori ce sunt în
„potrivire cu puterea și cu tinerețea, pre-
„cumū frunđa de stegiarū, frunđa de bradū,
„frunđa de bugiorū, căci voinicii ballade-
„lorū sunt nalți ca bradulū, tari ca ste-
„giarulū, rumeni ca bugiorulū. Cātecele
„de iubire se începū cu frunđe de lăcri-
„miōră, de sulcină, de busuiocū, pentru că
„aceste flori, după crederea poporului, au o
„menire fārmecătoare. Cândū e cānteculū de
„durere seū de mōrte, ellū preferă frunđe
„de mārăcină, de mohorū etc. În legendele
„și în balladele unde figurēzā copile fru-
„mose, acestea sunt intovărășite de cele
„mai gingașe flori alle câmpielorū, poetulū le
„incunună cu ghirlande miroșitoare de frunđe
„de viorelle, de trandafirū, de micsunelle etc.,
„și astū-feliū se pôte cunnōsce subiectulū
„unui cāntecū chiarū dela cellū āntēiū versū.
„Romāniī dovedescū prin acēstā formă poe-
„tică a improvisārilorū lorū o și mai strinsă
„rudire cu frații lorū din Italia, căci în cān-
„tecele poporale alle Umbrilorū, alle Ligu-
„rilorū, alle Picenilorū și alle Piemontesi-
„lorū frunđa e înlocuită prin flōre. De pildă:

«Fior di viole

Li vostri ochietti furono le strale
Che fece la ferita che mi dole etc.

«Fior di cerasa

E d'una siepe de mortella e rosa
Io la vorrē siepa 'la vostra casa etc.

«Fior di mela

Vattene a casa che mamma ti chiama
Mamma ti chiama e lo mio core pena etc. etc.» (1)

(1) Alessandri, *Poesie popolare alle Romānilorū*, Buccor, 1867, in-8, p. 92.

Nemicu mai adevăratu și mai elocinte ca prima parte a acestei notițe, aceia adevă unde d. Alessandri desfășoră economia *frunzei verzi* în mecanismul poeziei noastre poporane.

Mai nici o dată allegerea plantei nu este arbitrară, ci servă generalmente în modul cellu mai ingeniosu a indica subiectul seu cellu puțin caracterulă cântecului.

Vomă da câte-va esemple.

În ballada lui Ghemișu, eroulu fiindu foarte micu, dăru și tare totu-o-dată, cânteculu se începe printr'o allună :

«Frunză verde d'allunișu,
«Tace cuculu la rășișu,
«La rășișu. la cărpenișu
«De frica cellu Ghemișu etc.»

Ballada lui Bugioru, mortu pe spendură-tore, debută prin :

«Frunză verde de năgară,
«A eșitu Bugioru în țerră...»

ca și o doină despre :

«Frunză verde de năgară,
«Vai, sârmană biată țerră,
«Cumă te-agiunse foculu érá!
«Rușii vinu te calicescu etc.»

Trista salce figuréză în cânteculu orfanilor :

«Frunză verde sălcioră,
«Puiculiță bălăioră,
«Tu n'ai tătă, eă n'amă mamă etc.»

Unu voinicu cântă :

«Frunză verde șapte brați,
«Post'amă noi vr'o șapte frați etc.»

Amarulu pelinū caracterisă pe cel instrăinați :

«Frunză verde de pelinū,
«Tu străinū, eă străinū,

«Amendoi ne potrivimū,
«Hai în codru să trăimū etc. (2)

Urđica merge de asemenea în armoniă cu suferința :

«Frunză verde de urđică,
«Strigă, Dómne, cine strigă,
«Strigă Giurgiu dintre lunci
«Dela boi și dela giuncă,
«Nime'n lume nu aude
«Strigătele selle crude etc.» (3)

Ilusiunile perdute se manifestă prin aguridă :

«Frunză verde aguridă,
«Multu ești, lelio, ispitită,
«Multu mē'nșelli și multu mē porți etc. (4)

Mai pe scurtu, totalitatea poeziei poporane a Românulu este ca unu felu de botanică, fie-care plantă fiindu descrisă pe largu printr'o situațiune correspundinte a sufletulu umanū ; dăru acéstă sublimă combinațiune de spiritū și materiă să fie ore în adevărū de origine italică ?

Însuși d. Alessandri nu se vede a fi fostu de acéstă părere în scrierile selle mai de'nainte asupra poeziei noastre poporane.

Pe la 1855 d-lui era mulțumitū să constate cu multă giusteță rollulu poeticū allu *frunzei verzi*, fără a căuta să-i găssescă vre-o părechă în Italia. (5)

Ceia-ce a indusū mai târđiu în erróre pe ilustrulu poetū, după cumū mai de-ună-đi a retăcitu și pe d. Picot (6), se pare a fi fostu

(2) *Ibid.*, passim.

(3) M. Pompiliu, *Ballade populare*, Iași, 1870, in-8, p. 41.

(4) Caranfilu, *Căntece populare*, Huși, 1872, in-8, p. 15.

(5) Alessandri, *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, 1855, in-8, p. 182, note 19.

(6) Picot, *Documents pour servir a l'étude des dialectes roumains*, Paris, 1873, in-8, p. 45.

anume d. canonică Cipariu, carele tocmai în intervallu veni a emite următoarea opiniune:
 „Ce-va asemenea se află și în poesiele populare alle Toscanilor, din cari aici vre-o câte-va essemple allese din *Canti popolari de N. Tommaseo*, vol. I, Veneția 1841 :

«Fior di scarlato,
 Alle porte di Napoli c'è scritto :
 Il paradiso c'è il vostro ritratto etc.

«Fiorin di sale,
 Se non son bella io, bello è 'l mi'amore,
 Ho un morettino, e la grazia mi vale etc.

«Fiore di pepe.
 Io giro intorno a voi come fa l'ape
 Che gira intorno al fiore della siepe etc.

„*Fiori di cipresso* (Tommaseo pag. 132), *Fior d'amaranto* (p. 146), *Fiore d'argento* (p. 166), etc. Din care se vede că Toscanii asemenea încep ca și Români, numai cât ei pun flóre în locu de frunză verde, inse pe pag. 228 „aflăm : *foglia d'aprile*, adecă foi sêu frunde, „și mai încollo pe p. 237 *spiga di grano*, spic, „de grâu etc.“ (7).

Să ne'trebăm acum încă o dată : între *frunza verde* a Românului și între *fiore* sêu chiaru *spiga di grano* a Toscanului essistă ôre în realitate vre-o serioasă inrudire ?

Nu cumu-va amăgirea provine din predispozițiunea cam morbidă a cellorū mai mulți dintre noi de a căuta chiaru „ciorba“ și „șerbetul“ în Capitoliu ?

Să essaminăm.

Din sutimi de cântece italiene abia câte unul se incepe prin *flóre*, ba și atunci fără legătură cu ideia totală, cu intriga, cu ținta poesiei, ci numai ca o simplă invocați-

(7) Cipariu, *Elemente de poezie*, Blasiu, 1860, in-8, p. 194-196. — Cf. Urechia, *Patria*, Bucuresti, 1867, in-8, p. 21. — *Poesia în fața politiceii*, Bucur., 1867, in-8, p. 18.

une cătră o persónă : „tu, flóre roșiă...!“ sêu „tu, flóre de vióră...!“ sêu „tu, flóre de ciresu...!“ și așa mai încollo.

Poesia poporană a Italianilor se împarte într'o mulțime de genuri : *rispetti* sêu *stramboti*, *serenate*, *maggi*, *violete*, *nanne* etc.

Numai într'unul singur din acestea, și încă nu totu-d'a-una, ne întimpină exclamațiunea „fiore!“, anume în așa numitele *stornelli*, adecă câte douë sêu trei versuri peste totu, pe cari le cântă un bărbatu sêu o femeia și căroră li respunde un altul printr'o nouă seriă de douë-trei versuri, ceia-ce se chiamă *stornare*, a da inderet.

Unul de pildă ȳice :

Fiore di aneto!
 Quando moro, e vado in paradiso,
 Se non ti trovo, mi ritorno indietro.

(Flóre de mărar! Cându voiū muri și mă voiū duce în raiū, decă nu te voiū găssi acolo, mă voiū întorce)

Altul sêu alta replică :

Fiorin d'abete!
 In paradiso senza scale andate :
 Parlate con i santi, e poi scendete.

(Flóre de brad! În raiū mergi fără scară : vorbesce cu sânti și apoi întorce-te)

După cumu observă forțe bine d. Caselli, acêsta este ce-va în felul versurilor alternate alle păstorilor lui Virgiliu :

Incipe, Damæta; tu deinde sequere, Menalca.
 Alternis dicetis; amant alterna Camenae. (8)

Decă venerabilul d. Cipariu aru fi cređut de cuviință și d-lui a da lectorilor sei acêstă legitimă limurire assupra naturei *stornellilor* italianii, negreșitu că nemini nu s'artu fi putut amăgi de a vedé vre-unu grad de in-

(8) Caselli, *Chants populaires de l'Italie*, Paris, 1865, in-8, p. VIII.—Cf. Tit. Liv, IV, 53.

cuscrire între *frunđa verde* română și între *fiore* a Toscanilor, cari una alteia sunt cu desăvârșire străine.

Nu mai adaugăm că florile în genere distingă mai mult câmpia, pe când frunzele aparțin pădurii, desemnându astă-feliu doue feluri de trai cu totul diverse.

Dacă ori-ce invocațiune personală ca „fiore di aneto” său „fiore d'abete” ar fi să se pună în comparațiune cu a noastră „frunđa-verde”, atunci nu înțellegem de ce ar trebui să acordăm acestă monopol numai Italianilor.

Totă așa poesia poporană grăcă numesce și ea pe favoritele selle: flóre de garófă, flóre de iasmin, flóre de crin, său chiar créngă de arbure:

ὦ πολὺ ἀγαπημένη μου, φηλοῦ δένδρου κλωνάρι (9)

Russul de asemenea cântă:

Hei în grădină, în grădină iubesc eu,
Iubesc eu în grădină o pară verde,
O pară verde, o fetiță voiósă . . . (10)

său:

Para mea, para mea,
Para mea verde!
Sub părü stă căsuța,
In căsuță fetița. (11)

său:

Hei salce, salce, sălcuță!
Ți-a sosită vremea să n'nfloresci,
Dérü n'a sosită încă vremea
Luî Ivanü să se 'nsóre . . . (12)

Și ce urmăză de aci?

Din câte-va isolate exclamațiuni de această speciă, pe cari lesne le vom găsi în poesia

(9) Sanders, *Das Volksleben der Neugriechen*, Mannheim, 1844, in-8, p. 154, 160, 164, 172, 174, 176 etc.

(10) Sacharov, *Skazaniia Russkago naroda*, Petersburg, 1841, in-8, t. 1, part. 3, p. 92.

(11) *Ibid.*, 210.

(12) *Ibid.*, 273.

cultă și necultă a mai tuturor popórelor și cărora li lipsesce, ca și celor italiane, nu numai proprietatea de a fi un debut normal, constant, aproape fără excepțiune allă totalității cântecelor naționale, déră mai cu sémă condițiunea fundamentală de a caracteriza o balladă său o doină prin câte o plantă diferită, óre se póte deduce că a noastră „frunđa-verde” este grăcă său russă?

După cum grăcă său russă nu póte fi, totă așa nici italiană nu este.

Dacă e vorba de a allătura cu ori-ce pretă „frunđa-verde” a Românului cu totă felul de flóri latine, apoi éccé ună erbariü întregü dintr'o poesiă poporană spaniolă:

Verde primavera
Llena de flores,
Corona de guirlandas
A mis amores,
De blanca azucena,
De jazmin y rosa,
Mosqueta olorosa,
Violeta y verbena,
De claveles llena
Y de otras mil flores etc. (13)

Avemă aci o miiă de flóri d'o dată!

Ce aș face înse tóte aceste amoróse guirlande italiane și spaniole, cullese de prin strimta florării, cu severa *frunđa verde* a Românului, prin care se incununează nu numai gluma și dragostea, déră în același timp spenđurătórea lui Bugiorü său viteziile lui Ghemișü?

Latinitatea noastră este ună faptă istoricü atât de positivü, atât de bine stabilitü pe base sciintifice, încätü n'are nevoiă de a mai fi proptită prin totă felul de esagerațiuni sentimentale, ca și când ar fi în pericol de risipă.

(13) Ochoa, *Tesoro de los romanceros y cancioneros*, Paris, 1838, in-8, p. 329.

Frunđa verde s'a născut de 'mpreună cu naționalitatea română nu la Tibru său la Guadalquivir, ci la noi a-casă, pe teritoriul Daciei, în secolarele păduri ale Carpaților, acolo unde străbunii noștri s'au format și s'au dezvoltat în cursul de veacuri mai înainte de a se pogori din munte și a se răspândi pe câmpie.

Și nu numai prin *frunđa verde*, dărând prin mai toate imaginile cele mai superbe ale selle, poezia noastră poporană este fiica Carpaților.

Numai acolo se putea naște :

Munții se resun,
Șoimii se adun,
Codrii se trezesc,
Frunțele șoptesc,
Stellele sclipesc
Și'n calle s'opresc...

Numai acolo :

Sorele și luna
Mi-au ținut cununa,
Brași și păltenași
I-am avut nuntași,
Preuți—munții mari,
Păseri—hăutari . . .

Numai acolo :

Sus în verfu de brăduț
S'a oprit un șoimuleț.
Ellă se uită drept în sore,
Totă mișcând din aripore.
Giosu la trunchiul bradului
Cresce florea fragului,
Ea de sore se feresce
Și de umbră se lipesce.
— Florică dela munte !
Eu sum șoim, șoimuț de frunte,
Ești din umbră, din tulpină,
Să'ți veđu fața la lumină,
C'a venit pene la mine
Miosu dulce dela tine etc,

Numai acolo bradul, stegiarul, șoimul, copil de predilecție ai munților, au putut deveni pentru muza noastră poporană sacre

simboluri de nălțime, de forță, de viteză.

Numai acolo, precum numai pe țermul mării poezia grăcă era în stare de a concepe următorul cap-d'operă de inspirație :

„Era nopte, iubito, când noi ne-am sărutat. Cine ore să ne fi veđut ? Au veđut nopte și zorile, stelle și luna. O stelluță, s'a pogorit și a spus'o mării, marea a spus'o veselei, vésla a spus'o plutașului, și plutașul, a cântat'o la pórta iubitei selle!“ (14).

Grecolui i-a dictat oceanul, noue ni-au șoptit Carpații.

Pentru un Román din Baraganu, din Bugiacu, din șessul cellu aridu allu Romăniei de giosu, unde degia Ovidiu se plăngea că 'n desertu vei căuta o frunđa :

Aspiceres nudos sine fronde, sine arbore campos... (15)

și unde un călător svedes din secolul trecut observa cu mirare că nu se pôte găsi mai nici un arbore: „ist in ganz Bessarabien fast kein Baum zu finden“ (16), pentru un asemenea Román „frunđa verde“ remăne pene astă-đi ca un act de botez despre antica facere națională pe inverđitul plaiu.

Este un puru românismu, un productu directu allu pământului dacicu, fără nici o cumnăție cu Italia seu cu Spania.

Trafulu primitiv de pădure a lăssat și pe aieri totu în litteratură nesce urme forte adănci, cari offeră o intimă analogie cu *frunđa verde* a Românului.

Essemplulu cellu mai curiosu și mai evidente de acéstă influință de codru este ve-

(14) Faurel, *Chants populaires de la Grèce moderne*, Paris, 1824, in-8, p. 415.

(15) Ovid., *Trist.*, libr. III, el. 3.

(16) Laxmann, ap. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, in-4, t. I, p. 70.

chilulă alfabetă celtică *ogham* din Anglia, unde Strabone ni spune că Britanni locuia în păduri: *πολιεις δ'αδτων ειεν οι δρυμοι* (17), după cum îi spune și Iuliū Cesarū: „*oppidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo fossaque munierunt*” (18).

Alfabetul în cestiune, totu ce pōte fi mai de codru, se chiamă *craobh*, „arbore”, și fiecare litteră, *feadha*, adecă „lemnă”, pōrtă câte unū deosebitū nume de plantă în următōrea ordine :

- B. *Beith* (mestécănū);
- C. *Coll* (alunū);
- L. *Luis* (sorbū);
- F. *Fearn* (aninū);
- S. *Sail* (salce);
- N. *Nin* (frassinū);
- H. *Huath* (păducellū);
- D. *Duir* (stegiarū);
- T. *Tinne* (nucū);
- Q. *Queirt* (mărrū);
- M. *Muin* (viță);
- G. *Gort* (iederă);
- NG. *Ngedal* (grozamă);
- ST. *Strait* (spinū negru);
- R. *Ruis* (socū);
- A. *Ailm* (bradū);
- P. *Peith-bhog* (érbă mōlle);
- O. *Onn* (unū feliū de genistă);
- U. *Ur* (afinū);
- E. *Eadad* (plopū);
- I. *Idad* (tissū);
- EA. *Eabad* (paltenū);
- OI. *Oir* (sāngerū);
- UI. *Uilleaun* (curpenū);
- IA. *Ifn* (cōcāzā). (19)

(17) Strab., *Geogr.*, libr. IV, cap. 5, § 2.

(18) *De bello Gall.*, V, 21.

(19) Rolt Brash, *On the Ogham monuments of the Gaedhal*, in *International congress of prehistoric archaeology*, London, 1869, in-8, p. 291—318.— Cf. Pott, II, part. I, p. 220.

La Romāni poesia poporană, la Celți alfabetulū, la ambele nēmuri însuși simburele desvoltării litterare a orī-cārui poporū, căci tōte într'o litteratură se începū prin cāntecū și prin abecedarū, aū petrificatū astū-feliū, memoria unorū epoce primordiale de formațiune în adăpostulū pădurilorū.

La noi inse, ca la nimeni altulū, acēstă prețiosă suvenire este nu numai o cestiune de archeologiă, dērū posedă și farmeculū celei mai fericite creațiunii poetice.

Dicemū că la noi ca la nimeni altulū, deși tentative sporadice de a introduce unū asemenea genū s'aū pututū manifesta și pe aiuri sub aceiași acțiune a naturei, dērū n'aū reușitū nicăiri de a prinde rădăcină, de a deveni unū modelū, o formulă.

Ecce bună-ōră unū cāntecū poporanū rutenū din pădurile Galiției :

„Acollo pe munte stă unū frassinū, unū frassinū verde,
Perē în străinătate tinerelelū Cazacū!

„Eū perū, eū perū, mi-a sossitū ciasulū morții:
„Te rogū, a mea drăgnță, dă de seire maicuței.—
„A venitū muma, a venitū muma, a venitū măicnța,
„A intorsū alba'i față cătrū feciorași :
„— Êtă veși, fetușule, scumpulū meū copilū,
„N'ai ascultatū pe tatū, pe mamă, s'aū dusū dillele telle!—
„—Te rogū maică, te rogū maică, să mēngropi frumosū,
„Să sune clopotele, să cānte lăutele,
„Dērū să nu mēngrope nici popii, nici dascălii,
„Ci să mēngrope numai Căzacū de-ai noștri !
„Rădicași fraților, rădicași fraților o naltă movilă :
„Să aște fie-cine că eū perū din dragoste ;
„Sidiși, suriōrelorū, în căpētiulū meū unū cālinū :
„Să aște fie-cine că din dragoste amū peritū ;
„Vorū veni pāsserelle să cūpescū cāline,
„Imi vorū adduce vești dela drăgnța mea!“ (20).

Acestū cāntecū galițianū offeră o mai remarcabilă asemēnare cu inspirațiunea poporană a Romānilorū decâtū totū ce s'arū pu-

(20) Wacław z Oleska, *Piesni polskie i ruskie ludu gali-cyjskiego*, Lwów, 1835, in-8, p. 339 :

„Tam na hori stojit jawir, jawir zelenen'ki,
„Zahybaje na czuzyni kozak moloden'ki :
„Zahybaju, zahybaju, pryjde czas wmeraty,
„Proszu tebe, moja myla, daj matyn'ci znaty etc.“

té găsi în Italia séu în Spania, căci nu numai se începe printr'ună „frassină verde“, carele caracterisă pe tēnerulū Cazacū, după cumū printr'unū călinū cu fructele sēlle roșie se caracterisă mai la valle amorulū, dērū pēnē și închiăierea'i ni adduce a-minte vrēndū-nevrēndū rugăminteā finală a nenocitulū ciobănașū din ballada „Mieóra“.

Vecinii noștri Ruteni arū fi pututū dērō, mai allesū în regiunea ost-carpatină a Galliției, să formeze și dēnșit genulū poeticū allū *frun-dei verđi*; ei s'aū opritū inse la o încercare séu doue, fără a fi mersū înainte, pe cândū Românulū surprinse din capulū loculū tōtā frumsețea, tōtā bogăția viitōre a germentulū, grăbindu-se a-i da o deplină desvoltare.

Totū așa la Germani și la Slavi alfabetulū se numesce *buchstaben* séu *bukwi*, adecă „bețe de fagū“, denotāndū prin urmare că și la Celti légēnulū codrēnū allū artei de a scri; dērū numai Britanniū împinseșēră debutulū pēnē la ultimele'i consecințe, botezāndū fie-care litteră, fie-care diftongū cu câte unū nume de plantă.

Cătū de adāncū s'a înrădēcinatū și cātū de departe s'a ramificatū la Romāni suvenirea anticulū traiū de codru, desvoltāndu-se mai cu sēmă în sfera cea poetică a viutei, probă este, pe lōngă „frunđa-verde“, caracteristiculū *bradū* dela nunțele nōstre țerrānesci.

„Bradū — dice d. Massimū — este ramura de bradū ce se pune la mirese; de aci *điua de bradū*, séu simplu *bradulū*, pređiua cununielōrū; a *điuca bradulū*, a điuca la mirēsă în pređiua cununielōrū séu și 'n điua de cununie pēnē să pornēsă la biserică” (21).

Nicăiri aturi nu se găsesc ce-va asemenea.

(21) *Glossariū*, v. bradū.

Și totuși mai multe alte popóre aū debutatū ca și Romāniū printr'unū légēnū de pădure.

O acțiune identică a naturei inspiră pretutindenī începuturi identice; nu pretutindenī inse elle potū agiunge la perfecta lorū espressionē, îndurāndū adesea, sub legea *selecțiunii naturale*, ceia-ce se chiamă în biologiă „arēt de développement“.

Serbulū, de pildă, cāntă:

«Cresce unū subțire bradū
«Pe doui munți mari;
«Dērū nu era bradulū,
«Ci o fētā naltă...» (22)

S'arū parē că aūđi ballada romānă „Anelulū și năframă“:

«Fost'a fostū unū crășorū,
«Tinerellū māndru feciorū,
«Cumū e bradulū codrilōrū
«Susū pe vērfulū munțilorū...»

La Serbi acēstă imagine a bradulū, provenită ca și la noi din contemplațiunea codrilōrū de munte, este o escepțiune, unū grāunte remasū sterpū, deși arū fi pututū să rodēsă; la Romāni inse ea a devenitū o notă nedispensabilă dintr'o vastă simfoniă, plină de celle mai bogate variațiuni pe aceiași temă.

Ne resumāmū.

Pe lōngă atâtea alte diferite probe, *frunđa-verde* demonstră și ea că naționalitatea nōstră s'a nāscutū pe plaiū, nu pe câmpiă.

Ea ni procură mai pe d'assupra unū punctū cronologicū fōrte importantū.

Romāniū din Macedonia n'aū pe *frunđa-verde*.

Poesia lorū poporană, de care ni dă cățiva interesanți specimeni d. Caragiani, nu în-

(22) *Karadziez, Srpski rječnik*, Becz, 1852, in-8, p. 253.

